Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos Švietimo Skyriaus leidinys

Albinas Rimka.

Gamyba ir pelnas
įvairaus didumo žemės ūkyje

Kaunas 1922 m.

I. Įvedamieji paaiškinimai.

1. Prakalbos vieton.

Šitas rašinys yra tąsa ir drauge antroji dalis tų tirinėmų, kurie buvo paskelbti 1920 metais Žemės Reformos Komisijos leidinyje vardu „Stambusis ir smulkusis žemės ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais“. Taip pat jis gali būti atsakymu ir paaiškinimu tiems, kurie del ano rašinio savo kritikas spaudoje rašė ar apskritai jame paduotais daviniais ir iš jų padarytomis išvadomis buvo nepatenkinti. Savo keliu šiame rašinyje pirmiausia noriu papildyti ir išsamiau nušviesti tuos žemės ūkio vedimo ir jo pletotės veiksnius bei momentus, kurie aname rašinyje del medžiagos ir kitų trukumų tinkamiau nušviesti būti negalėjo, ir ypatingą domę atkreipti į žemės ūkio vaisingumą bei jo pelningumą įvairaus didumo žemės ūkyje. Deja, ir šį kartą mano rankose esamoji medžiaga nėra tokia, kad ji visur ir visame tiktų Lietuvos ūkio sąlygoms, nes ir šį kartą teko naudotis medžiaga ir daviniais, beveik vien iš svetimų kraštų paimtais. Bet aš nemanau, kad tai būtų labai didelė kliūtis kalbamajam klausimui pasiaiškinti. Pirmiausia delto, kad aš stengiausi parinkti pavyzdžius, kurie atatikdami mokslo reikalavimams vis delto nebūtų perdaug svetimi ir Lietuvos ūkio sąlygoms, o antra — mums žemės reformą gyvendinant daugiausia rūpi palyginamieji skaitmenys ir daviniai, kurie rodo tam tikro ūkių didumo palyginamąją plėtotę ir vaisingumą bei pelningumą. Del šių priežasčių nėra perdaug nė svarbu, kad visi daviniai mūsų sąlygoms pilnai atatiktų — daug svarbiau patirti, kuriomis sąlygomis ta ar kita ūkio lytis ar jo savybė yra gajesnė, tinkamesnė ir visuomenės ūkiui naudingesnė. O šiuo atžvilgiu ir svetimų kraštų ūkio tirinėjimai gali labai daug svarbios bei pamokinamos medžiagos duoti, juo labiau, kad pas save tinkamesnės medžiagos visai neturime. Trečias, netiesioginis, bet taip pat labai svarbus šio rašinio uždavinys turėtų būti atsiektas tada, kada mūsų ūkininkai, jų organizacijos ir pati vyriausybė pasistengtų čia pat Lietuvoj padaryti atatinkamų tirinėjimų apie mūsų ūkio tikrąjį vaisingumą bei jo pelningumą įvairiose jo lytyse ir visoj platumoj. Šiame rašinyje paduotieji svetimų kraštų ūkio tirinėjimų daviniai ir būdai galėtų būti pamokinimu ir ir neblogu pavyzdžiu.

2. Vaisingumas ir pelningumas — visuomenės ūkio pagrindas.

Atskiras privatinis žmogus vesdamas savo ūkį paprastai žiūri tik vieno dalyko — kad ūkis būtų kiek galint pelningesnis, kad įdėtas darbas ar kapitalas daugiau gryno pelno neštų. Patsai ūkio vaisingumas, ty. jo gamybos didumas arba jos visuomeninė vertybė — atskiram žmogui gali būti ir paprastai yra visai antraeilis dalykas. Gyvenime ir pačioje žemės ūkio praktikoje yra nemažai atsitikimų, kada savininkas ar ūkio valdytojas tyčia nustoja savo ūkį intensyviau vesti gerai žinodamas, kad tuomi jis savo bendrasas (brutto) pajamas žymiai sumažins, bet iš patirimo ir apskaitymų taip pat puikiai nusimanydamas, kad grynasis pelnas arba įdėto kapitalo nuošimčiai ir renta daug didesni bus. Kitas vėl privatinis ūkio valdytojas, didesnio pelno beieškodamas, visai ir prie kitų ūkio formų pereina, kartais net prie tokių, kurios jo grynąjį pelną padidina aplinkiniams žmonėms ir visam kraštui nenaudą darant. Pavyzdžiui prisiminkime nors ir tuos pačius dabar visiems pažystamus degtindarius. Kas gali ginčyti, kad atliekamus javus ne gyvuliams šeriant, ne parduodant, o iš jų degtinę varant, negalima daugiau pelnyti? Bet kokia nauda iš to didelio vien atskiram žmogui tenkančio pelno aplinkiniams žmonėms, kurie privalo ir už jį piliavas ar rekvizicijas supilti, ir kokia nauda visam kraštui?

Iš čia mes jau matome, kad vienas ūkio pelningumas toli gražu dar negali nulemti viso mūsų nusistatymo į vieną ar kitą ūkio lytį arba josios reformą, jei mes ne vien atskiro žmogaus interesais ir pelnu vaduojamės, o viso krašto ar visos valstybės reikalų žiūrime. Tai, kas atskiram žmogui gera ir naudinga, visuomenei — valstybei gali būti labai kenksminga — ir atbulai: visuomenės ar visos valstybės gerovė gali kartais iš atskiro žmogaus ar viso jų sluoksnio ir nemažų aukų pareikalauti — ir dažnai pareikalauja. Tam tikslui ir leidžiama įvairiausios rūšies socialinės svarbos įstatymai arba esamieji taisomi, reformuojami. Bet iš kitos pusės visa tai dar nereiškia, kad valstybei ar visuomenei vien tik vaisingumas arba gamyba, visai neatsižiūrint į pelningumą, turėtų ar galėtų rūpėti. Valstybė, kuri savo ūkio gamybą varžomais įstatymais tvarkytų, žiurėdama vien visuomeniniai moralinių idealų, savo piliečius į tokią padėti pastatytų, kad jie iš savo darbo ar įdėto kapitalo jokio pelno neturėtų arba pelnytų permažai, kad ištektų žmoniškai gyventi, — tokia valstybė taip pat prieš savo pačios interesus eitų ir būtų priversta anksčiau ar vėliau svetimai ekonominei ir politinei verguvei pasiduoti, kaip valstybė, kuri šių dienų sąlygomis leistų kiekvienam daryti kas tinkama, nors tai būtų daroma didžiausia nuoskauda ar moralinis nuodijimas didžiumos piliečių, ty. pačios valstybės būties pagrindo. Tuo būdu visuomenės arba valstybės ir atskiro žmogaus reikalai savo galutinoj išvadoj nėra vieni kitiems prie-

šingi, nors atskirais atsitikimais atskiriem piliečiam ir tenka sau geidžiamo didesnio pelno ar patinkamo užsiėmimo, kuris aiškiai valstybės ar visuomenės interesams priešingas, atsisakyti. Ūkio srityje valstybės ir visuomenės interesai reikalauja, kad atskirų piliečių vedamo ar valdomo ūkio pelningumas būtų ankštai surištas su jo vaisingumu, ty. gamybos didumu bei jos visuomeniniu naudingumu. Nes jei atskiri žmonės didelių pelnų beieškodami patį ūkį visai nualintų, kad jaunesnėms kartoms visai nieko neliktų (įsivaizdinkit, kad del pelno visi miškai iškertama ar p.) arba del jų didelių pelnų plačiosios žmonių minios dideliausiame skurde be šviesos ir tinkamo maisto turėtų gyventi, tai valstybei būtų taip pat didelis pavojus kaip ir tame atsitikime, jei ūkį ar jo plėtotę varžomieji įstatymai nors patį vaisingumą arba ūkio produkciją padidintų, bet delto tiek darbo ir tokių didelių aukų iš ūkio vedėjų ar valdytojų reikalautų, kad jiems tas darbas visai neišsimokėtų: pirmame atsitikime valstybė turėtų sugriūti del savo piliečių tamsumo, jų kultūros žemumo arba nuolatinių bruzdėjimų bei riaušių, o antrame — del ekonominio ir finansinio krizio (be jokio pelno vedą ūkį piliečiai negalėtų nei mokesčių mokėti, nei patys gyventi) ir del svetimų kraštų konkurencijos (ten, kur ūkis be varžymų ir trukdymų būtų pelningesnis, jo vaisiai arba produktai būtų pigesni ir vietos žmonių gaminamųjų niekas nepirktų).

Iš šitų trumpų pastabų jau turi būti kiekvienam aišku, kokią didelę atsakomybę ima ant savęs prieš visą valstybę ir ypač prieš ateinančias kartas tie žmonės, kurie turėdami galybę savo nusimanymu ar paprastu įsitikinimu imasi ūkio gyvenimą ar jo plėtotę dirbtinomis priemonėmis taisyti ar reformuoti arba tiems taisymams ar reformoms priešinasi. Tai kas, kad atskirų dvarininkų valdomas stambusis žemės ūkis yra pelningesnis ir daugiau produktų rinkai pristato — o gal smulkusis yra vaisingesnis ir mažiau pelno atskiriems žmonėms duodamas vis delto tų žmonių daugiau išmaitina? Tai kas, kad stambusis žemės ūkis yra ne tik pelningesnis jojo valdytojams ar savininkams, bet ir vaisingesnis — o gal delto, kad daugelis žmonių visai be žemės priversti yra gyventi, ligi tokios desperacijos yra priėję, kad sudaro rimto pavojaus ne tik visai valstybės tvarkai bei pačiai valstybei, bet ir patiems stambiųjų ūkių valdytojams? Tai kas, kad stambusis ūkis šiandien yra vaisingesis, pelningesnis ir dar nėra tuo tarpu didelio pavojaus del plačiųjų minių nepasitenkinimo — o gal artimos ateities ūkio salygos stambiojo ūkio nenaudai pasikeis ir tos atmainos aiškių ženklų jau šiandien matyti, arba gal jau del aiškiai matomų kitų priežasčių plačiųjų minių nepasitenkinimas dvarininkais arba noras nuosavą žemės sklypą turėti gali greitai pasiekti to kritingo laipsnio, kada įstatymo keliu daromoji reforma bus pasivėlinusi ar savo tikslo nepasiekusi prie politinės ar ekonominės katastrofos gali privesti?

Štai kas galima ir reikia pasakyti kiekvienam, kuris be atodairos stambųjį žemės ūkį gina ar žemės valdymo arba naudojimo kiekvienai reformai priešinasi. Bet taip pat galima ir reikia ir kitai pusei pasakyti: tai kas, kad smulkusis žemės ūkis yra vaisingesnis ir daugiau žmonių gali išmaitinti — o gal stambusis yra pelningesnis ir tie kraštai, kur stambusis ūkis nepanaikintas arba kur apskritai del kokių priežasčių žemės ūkio gamyba pelningesnė ir pigesnė — savo produktais taip mūsų rinką užvers, kad smulkieji žemininkai niekaip išsiversti negalės ir didžiausiame skurde turės gyventi? Tai kas, kad smulkusis ūkis yra gana ir pelningas, bet del to susmulkinimo krašto rinkoj nebus gana nei ūkio produktų, nei darbininkų kitoms valstybės ir visuomenės ūkio šakoms palaikyti? Tai kas, pagaliau, kad šiandien visus stambiuosius ūkius į smulkius sklypelius suskaldę minios reikalavimus patenkinsime — o gal rytoj sąlygoms pakitėjus ta pati minia dejuos ir keiks savo likimą drauge su mumis, kad prie žemės sklypelių paakinę atėmėme galimybę kitu, lengvesniu, pelningesniu ar labiau patinkamu darbu užsiimti? Ir apskritai kur žmonės, kurie neklaidingų pranašų dovaną turėtų, jei net Mozės ir Kristaus pranašingi socialinės tvarkos idealai ir jos reformos taip netikėtų ir tiems idealams priešingų vaisių yra išdavę? Nes mokslas, ir tai ne be klaidų, gali tikriau tik apie praeitį ir dabartį pasakyti, bet jis netinka tolimos ateities pranašavimams daryti.

Esant šitokiai dalykų padėčiai, ar gali būti kada nors perdaug davinių kuriam nors visuomenės ar ūkio gyvenimo reiškiniui patirti ir pasiaiškinti? Ir apskritai ar galima kada nors nustoti tirinėjus ypač tuos visuomenės gyvenimo ar ūkio reiškinius, kurių eigą norime ar rengiamės dirbtinomis ar įstatymo keliu antmestomis priemonėmis tam tikron mums patinkamon vagon pastumti? Dviejų atsakymų į šituos klausimus, rodos, būti negali, ypač pas mus, kur žemės reformos įstatymas taip dideles ir griežtas atmainas mūsų ūkio ir socialinio bei visuomeninio gyvenimo tvarkoje daro.

3. Keliai, būdai ir šaltiniai žemės ūkio vaisingumui ir pelningumui pažinti.

Patirti tikrąjį žemės ūkio vaisingumą ir pelningumą yra begalo sunku. Žemės ūkis tai ne pramonės ar prekybos įmonė, kur viskas beveik kiekvieną valandą galima suskaityti, įkainuoti ir tikrąją jos vertybę ar metų pelną išskaityti. Čia didžiuma dalykų sunkiai įkainuojama, o patsai vaisingumas ir pelningumas taip sunkiai susekamas, nuo taip daugelio ir ilgam laikui išskirstomų dalykų priklauso, kad tikrasis jų dydis ir santykis galima surasti tik ilgą metų eilę labai smulkius, painius ir sąžiningus užrašinėjimus vedant ir jais remiantis tam tikrus išskaitymus darant. Bet ir tai bus tik išskaitymai bei daviniai, kurie tiks

kalbamam ūkiui, ir iš to dar nebus galima daryti jokios išvados, kurią visiems kitiems ūkiams būtų galima pritaikinti.

Juo sunkiau yra tikrąjį vaisingumą ir pelningumą patirti ir pritaikinti atskiroms žemės ūkių rūšims sulig jų didumu. Galima turėti 100 hektarų arba dešimtinių žemės ir dirbant išsijuosus neturėti su šeimyna iš ko gyventi, ir vėl su 10 deš. arba ha per metų eilę galima nemažai turto susikrauti Ir jei priimti domėn žemės kokybę, ūkio padėtį rinkos ir susisiekimo atžvilgiais, klimatą, kuris reguliuoti visai nesiduoda ir nuo žmogaus valios nepriklauso, o visumet begalo didelę įtaką į ūkio vaisingumą bei jo pelningumą daro, — pagaliau paties ūkininko sumanumą bei sugebėjimą ūkį vesti ir ūkininko reikalavimus, — tai pamatysime, kad patsai ūkio didumas ir net jo vaisingumas bei pelningumas dar visai nerodo tikrosios jo vietos nei rolės kitų žemės ūkių tarpe nei visame visuomenės arba valstybės ūkyje. 50 ha žemės savininkas ar valdytojas gali būti laikomas ir mažažemiu, kuris del nederligumo ir kitų sąlygų negali su šeimyna išgyventi, ir pasiturinčiu ūkininku, kuris tuo tarpu visa kuo aprūpintas ir sotus, bet didesnių turtų niekuomet negali susikrauti, ir pagaliau, dvarininku, kuris del geros žemės bei ūkio padėties ir jo racionalingo naudojimo patsai neprivalo net jokių darbų dirbti ir gali iš pelno bei rentos gyventi, kurią uždirbs jam samdomieji darbininkai (žinoma, Lietuvoje tuo tarpu tokių sąlygų nėra).

Del šių visų priežasčių norint žemės ūkio atskirų rūšių vaisingumo ir pelningumo laipsnį susekti tenka naudotis įvairiais keliais ir būdais surinktais daviniais, kad būtų galima vienus kitais papildyti bei patikrinti ir paskui iš jų mokslo ar socialinės bei ekonominės politikos reikalui tinkamas išvadas daryti. Šiam savo rašiniui aš daugiausia ir naudojau Vokietijos ir Šveicarijos pačių žemininkų organizacijų arba jų kontrole daromus tirinėjimus apie įvairaus didumo ir įvairiose sąlygose esamų tipingų ūkių vaisingumą bei pelningumą, kuris išskaitytas einant tikromis ir nuolat užrašinėjamomis tų ūkių apyskaitomis. Taip pat naudojau oficialinius Vokietijos ir Amerikos žemės ūkio statistikos davinius ir Kraffto, Goltzo bei Areboe grynai žemės ūkio ir jo vedimo mokomuosius ir mokslo rašinius. Pilnus šių šaltinių pavadinimus ir reikiamus paiškinimus skaitytojas ras atatinkamose vietose. Čia tik noriu pabrežti, kad aš tyčia ir sąmoningai vengiau tų veikalų ir šaltinių, kuriuos naudojau rašiniui „Stambusis ir smulkusis žemės ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais“. Tai dariau ne tik delto, kad tų pačių žinių nekartoti, bet ypač delto, kad anų šaltiniu žinias, kiek jos liečia tuos pačius klausimus, patikrinti autentiniais pirmųjų rankų šaltiniais ir naujais daviniais ar tirinėjimais, padarytais žmonių, kurie savo rašinius rašė ir tirinėjimus darė vien gryno mokslo reikalui, ko negalima pasakyti apie Damaschke, Gothein, Compére-Morel, Oppenheimer

ir kai kuriuos kitus mano aname rašinyje naudotus autorius, kurie žemės klausimu turi tam tikrus savo politikos nusistatymus ir delto net nenorėdami gali savo rašiniams kartais tais tam tikros spalvos priduoti.

Noriu taip pat pasiaiškinti ir paaiškinti, delko savo tirinėmams pasirinkau Vokietijos, Šveicarijos ir Amerikos pavyzdžius, o ne kitų kraštų ar valstybių. Čia aš vadavaus keliais motyvais, kurie man gana svarbūs išrodo. Vokietiją pasirinkau pirmiausia delto, kad šioj srityj vokiečių šaltiniai man tuo tarpu yra lengviau prieinami, be to, rodos, ir apskritai imant jie yra turtingiausi ir geriausiai apdirbti. Be to, vokiečių žemės ūkio sąlygos visais atžvilgiais yra mūsiškėms artimesnės negu bile kurių kitų kraštų. Svarbiausia gi, čia aš turėjau progos imti pavyzdžių ir daryti palyginimų su tirinėjimais Rytų Prūsuose apskritai ir Mažojoj Lietuvoj ypačiai; ir tai man rodėsi ypač svarbu, nes Lietuvos ūkio sąlygoms visai artima. Šveicariją pasirinkau pirmiausia delto, kad niekur man žinomoj literatūroj nei šiaip šaltiniuose nėra taip smulkiai, taip nuosekliai ir visų mokslo reikalavimų prisilaikant nušviesta mažažemių ir ūkininkų vedamo ūkio vaisingumo bei pelningumo visi veiksniai ir klausimai, kaip Švecarijos valstiečių — ūkininkų sąjungos daromuose ir kasmet Šveicarijos žemės ūkio departamentui (ministerijai) pranešamuose tirinėjimuose. Be to, nors šiaip Šveicarijoj žemės ūkio sąlygos žymiai skiriasi nuo musiškių, bet kalbamuose tirinėjimuose daugiausia liečiama ūkiai, savo padėtimi ir kitomis sąlygomis nuo mūsųjų perdaug neatsitolinę — ypač jei priimti domėn, kad didžiumoj tai yra daugiau pieno bei gyvulių ūkiai ir kad pas mus kaip tik daugelio manoma ir rengiamasi taip pat į pieno ar gyvulių ūkį eiti. — Pagaliau — Amerika. Tai „nenumatomų galimybių“ šalis, kur žemės ūkiui niekas jokių varžomų pančių nedėjo ir nededa, kur technikos naujausieji išradimai ir kapitalas pirštu prikišamai kiekvienam stovi, kur didžiausi plotai nenaudojamos derlingos žemės guli ir klimato bei visos kitos sąlygos duoda plačiausių galimybių įvairių rušių ir didumo žemės ūkiui nevaržomai plėtotis. Beto dideliausi plotai ir palyginant su Eiropa milžiniškas ūkių ir vienodu metodu surinktos statistikos davinių gausumas duoda daugiausia laidų, „didelio skaitmens“ įstatymu einant, kad atskiruos ūkiuos sutinkami skirtingi elementai į visumą įtakos nėra padarę.

□ □ □

II. Žemės ūkio vaisingumas ir pelningumas Šveicarijoj.

1. Šaltiniai ir tirinėjimų savybės.

Visa medžiaga mano imta iš šių šaltinių: 1. Bericht über die Untersuchungen betr. die Rentabilität der schweiz. Landwirtschaft im Erntejahr 1902 den schweiz. Landwirtschaftsdepartamente erstattet vom schweiz. Bauernsekretariat. 2. Untersuchungen betr. die Rentabilität der schweiz. Landwirtschaft. Bericht der schweiz. Bauernsekret. etc. pradedant 1904 ir baigiant 1912/13 m.. 3. tie patys „Untersuchungen“ 1913/14 ir 1915—17 m., tik adresuoti ne žemės ūkio, o visuomenės ūkio departamentui (Volkswirtschaftsdepartament) ir 4. to paties ūkininkų sąjungos sekretariato pranešimas visuomenės ūkio departamentui 1914/15 metams prancuzų kalba išleistas ir pavadintas „Reserches relatives à la rentabilité de l' agrikulture pour la campagne 1914/15.

Šiuose pranešimuose ypatinga domė kreipiama į vaisingumą bei pelningumą, bet tirinėjimai yra labai plačiai pastatyti ar atsižiūrima visų veiksnių, kurie gali bent šiek tiek įtakos į tai turėti. Tirinėjimų pagrindan padėta atskirų ūkių vedamos bugalterijos knygos ar tam tikri anketos lapai, kas met kalbamų ūkininkų išpildomi ir sąjungos sekretariatui prisiunčiami. Tuose anketos lapuose, kurie pridedami prie tam tikra tvarka vedamų bugalterijos knygų ištraukų, smulkiai pažymima visos atskiro ūkio savybės — žemės kokybė, ūkio vedimo sistemą, jo padėtis, susisiekimas, klimatas ir kt. Tokių metiniuose tirinėjimuose bei pranešimuose naudotų apyskaitų skaičius nėra visumet vienodas. Mažiausia jų naudota 1902 m. (58), daugiausia 1913 (303). Vidutiniškai nuo 1901 m., kada tirinėjimai pradėta skelbti, ligi 1906 m. naudotų apyskaitų apyskaitų skaičius, jei 1902 m. atskirai skaityti, svyravo tarp 111—250, o vėliau tarp 280—303. 1916/17 m. apyskaitų tirinėjimuose naudota lygiai 300.

Prie gautųjų apyskaitų esamais anketos pažymėjimais remiama tos skaitmenimis žymimos atskirų ūkių savybės, kurių atsižiūrima atskirus ūkius į grupes skirstant ir įvairius palyginimus darant, taip pat paties ūkininko uždarbio ir pelno dydį skaitmenimis arba pinigais reiškiant. Mano šiam rašiniui naudota beveik vien tik bendrieji suvestiniai ir palyginamieji skaitmenys,

kiek jie reiškia įvairių ūkio grupių vaisingumą ir pelningumą žiūrint tų ūkių didumo. Bet jau pačios tų ūkių išlaidos ir ypač pajamos rodo ir į jų vedimo rūšį bei visą sistemą, o gale paduodu dar vieną statistikos lentelę, kur ūkio pelningumo ir vaisingumo laipsniai reiškiama ne jų didumo žiūrint, o paties ūkio krypsnio arba sistemos.

Sulig didumu visi kalbamieji ūkiai yra paskirstyta į penkias prupes:

I-ji grupė — tai ūkiai, kur žemės plotas nėra didesnis kai 5 ha;

II-ji grupė — ūkiai nuo 5 ligi 10 ha;

III-ji grupė — ūkiai su plotu nuo 10 ligi 15 ha;

IV-ji grupė — nuo 15 ligi 30 ha, ir

V-ji grupė apima visus ūkius, kurie yra didesni ne 30 ha.

Didžiausiausias tirinėtųjų ūkių skaičius tenka antrajai grupei, o mažiausiais — penktajai. Bet jei imti pavyzdžiui lentelę XVII, kur 1901—1916 m. daviniais remiantis parodyta vidutinis visiems tiems ūkiams priklausomas vienų metų kapitalų santykis, tai mes rasime, kad, pav., 53-jų penktosios grupės ūkių plotas bendrai imant buvo beveik 4 kartus didesnis, negu pirmosios, ty. mažažemių, 145 ūkiams priklausomas žemės plotas. Apskritai tenka pasakyti, kad tiek ūkių skaičius, tiek jų užimamos žemės plotas jei ir gali būti laikomas permenku kai kuriems atskiriems metams išvadoms bei palyginimams daryti, bet kadangi savo reikalui mes naudojame tik suvestinius kelių ir keliolikos metų davinius, tai jis yra pilnai ganėtinas, einant žinomu „didelio skaitmens“ įstatymu, tipingam tų ūkių vaisingumo ir pelningumo santykiui parodyti, — juoba, kad mes žinome, jog patsai Šveicarijos valstiečių ūkininkų sąjungos sekretariatas savo tirinėjimams medžiagą naudojo taip pat tik iš tipingųjų ūkių pranešimų bei apyskaitų, ir nepaprastumus yra atmetęs.

Del pačių ūkių didumo pirmojoj ir penktojoj grupėse, kur ūkių didumas tik į vieną pusę aprėžtas, tenka pasakyti, kad ir šitose grupėse ūkių didumas arba mažumas ne taip daug skiriasi. Minėtuose pranešimuose ligi karo pradžios būdavo kas metai spausdinama ir visų į tirinėjimus įtrauktų ūkių prisiųstieji anketos lapai. Peržiūrėjęs juos visus aš atradau, kad pirmojoj, ty. mažažemių grupėj mažiausias ūkis turi 1,10 ha, o ūkių mažesnių kai 3 ha išviso tebėra tik keleta. Iš penktosios, stambiųjų ūkininkų grupės, radau tik tris, kur žemės plotas viršija 70 ha, ir iš jų vienas turi 86 ha, kitas — 112 ir trečias — 118 ha; be to, ūkio padėtimi ir kitomis sąlygomis šie ūkiai yra žymiai blogesnėse aplinkybėse ir delto nors jų plotas savo didumu nuo didžiumos tos grupės ūkių žymiai skiriasi (didžiausias šios grupės ūkių skaičius yra su 30—50 ha žemės plotu), bet apskritai imant savo visais daviniais ir apyvartos didumo visai šiems pastariesiems

prilygsta. Del šitų visų priešasčių mes visai neprasižengsime, jei pirmosios grupės ūkių didumą pažymėsime nuo 3 ligi 5 ha, o penktosios — nuo 30 ligi 70 ha, ir tuo būdu, kad toliau nesikartoti, visam laikui ir visoms lentelėms pažymėsime šias sulygtines normas:

I.	Ūkiai su	3 — 5	ha žemės plotu.
II.	„ „	5 — 10	„ „ „
III.	„ „	10 — 15	„ „ „
IV.	„ „	15 — 30	„ „ „
V.	„ „	30 — 70	„ „ „

Toliau sekamose lentelėse atskiras ūkių grupes del trumpumo tik rymėnų skaitmenimis ir pažymiu, paprėždamas, kad visais tais atsitikimais reikia turėti omenyje čia paduodamieji paaiškinimai.

Del bendros orientacijos dar pridedu, kad suvestiniuose viso 1901 — 16 m. tarpo skaitmenyse dalyvauja 1202 ūkiai, kurių plotas šitaip paskirstomas:

Lentelė I.

Naudojamos žemės santykis nuošimčiais.

(Išvesta vidutiniai skaitmenys iš 1901/16 vidutiniųjų ir tinka 1202 ūk.).

a) viso žemės ploto užima:		b) ž. ūkyj naud. žemės ploto užima:	
Pievos	50,54 %	*Pievos*	*57,17 %*
Ariama žemė	31,10 „	Javai	12,63 „
Krumokšliai	3,19 „	Bulvės	4,29 „
Miškas	10,28 „	Burokai ir kt. kaup.	1,12 „
Ganyklos	2,43 „	Daržovės	0,66 „
Vynynai	1,39 „	Dirbt. pievos	16,30 „
Durpės	0,09 „	Pašarinės žolės	0,26 „
Dykynai	0,19 „	Pramonės žolės	0,12 „
Keliai, kiemai ir tt.	0,79 „	*Visa ariamoji žėmė*	*35,38 „*
Viso	100 %	*Krūmokšliai*	*3,73 „*
		Ganyklos	*2,15 „*
		Vynynai	*1,57 „*
		Viso	100 %

Iš šios lentelės mes matome, kad apskritai imant ūkio sąlygos tik tiek nuo mūsiškių ūkininkų tesiskiria, kad yra daugiau pievų ir mažiau ariamos dirvos; bet užtat Šveicarijos ūkininkai pudymų nelaiko ir delto pačios ūkio sąlygos, lyginant su mūsiškėmis, dar mažiau pakitėja.

2. Pajamos.

Kadangi kiekvieno ūkio vaisingumo (produktingumo) ir pelningumo (rentabilingumo) pagrindą sudaro pajamos, tai pirmiausia šiai ūkių atskaitybos daliai ir prisižiūrėkime. Žemiau paduodamoj lentelėj įvarios ūkio pajamos yra sugrupuotos sulig tų ūkių didumu ir paduotas trims laiko tarpams — 1901—06, 1906—13 ir 1914—16 m., išvedant, žinoma, iš tų metų vidutinius vienų metų skaitmenis ir paduodant juos ne kaip absoliučius, o kaip suvestinius palyginamuosius skaitmenis skaitant 1 hektarui ar kt. Pajamų paskirstymas tam tikromis metų grupėmis yra padaryta ypač delto, kad tais metų tarpais ne visai vienodos buvo Švecarijos ūkio sąlygos. Ligi 1906 m. Šveicarijos ūkis buvo įtakoj tam tikros muitų bei ekonominės politikos. Nuo 1906 m. ši politika šiek tiek pakitėjo ir iš paduotųjų skaitmenų mes matome, kaip tame metų tarpe prie padidėjusių brutto pajamų yra žymiai sumažėjusios netto pajamos ir su jomis, žinoma, grynasis pelnas. Tuo tarpu 1914—16 metai Šveicarijos ūkininkams tuo buvo nepaprasti, kad del iškilusio pasaulio karo ir svetimų vastybių didelių reikalavimų žymiai pakilo Šveicarijos ūkininkų parduodamų ūkio produktų kainos, tuo tarpu pačios ūkio bei darbo išlaidos padidėjusios nebuvo arba labai menkai tepadidėjo. Ir čia mes matome, kad tiek brutto pajamos, tiek grynasis pelnas, tiek, pagaliau, renta ir kapitalo nuošimčiai perdėm yra žymiai padidėję (žiūr. lent. II, pusl. 13).

Bet jei prisižiūrėsime arčiau įvairioms pajamų rūšims ir kaip jos keitėsi įvairaus didumo ūkiuose, tai pamatysime, kad, pav., 1906—13 m. tarpe, ty. muitų politikai pakitėjus, sumažėjo tik smulkiųjų ir vidutinių mažažemių grynasis pelnas bei renta, tuo tarpu vidutinių, nuo 10 ligi 30 ha turinčių ūkininkų grynasis pelnas ir renta yra žymiai pakilę. Nelabai aiški padėtis pas stambiuosius ūkininkus. Čia grynasis pelnas, skaitant 1 ha žemės įdėto kapitalo nuošimčius ir rentą, išrodo taip pat padidėjęs, bet 100 frankų apyvartos kapitalo yra davęs beveik 14 frankų mažiau negu prie senos muitų politikos, — ty. visai tas pats reiškinys kaip pas mažažemius. Skirtumas yra tik tas, kad mažažemiams del apyvartos menkumo bei padidėjusių asmens reikalavimų (žiūr. eil. 10, ty. šeimyninko uždarbį) ir kapitalo nuošimtis su renta yra sumažėję, tuo tarpu kaip stambieji ūkininkai, daugiau samdomo darbo naudodami, bet už jį brangiau beveik nemokėdami ir prie palyginamai mažesnio apyvartos kapitalo, pelno galėjo vis delto viso įdėto kapitalo nuošimčių ir rentos daugiau turėti, negu anksčiau prie senos muitų politikos. Savo keliu šita lentelė duoda gerą pavyzdį, kaip tam tikra muitų polika galima vienos žemininkų grupės pelną padidinti, o kitos sumažint.

Lentelė II. **Pajamos.**

Ūkiuose	I. Mažiau 5 ha.			II. 5—10 ha.			III. 10—15 ha.			IV. 15—30 ha.			V. 30 ir daug. ha.		
Metais	1901/05	1906/13	1914/16	1901/05	1906/13	1914/16	1905/05	1906/13	1914/16	1901/05	1906/13	1914/16	1901/05	1906/13	1914/16
1. Visų pajamų 1 ha frankų (su mišku)	840,70	875,50	**1157,29**	636,60	781,05	986,87	538,95	670,65	921,88	509,60	628,15	830,50	420,30	522,75	738,40
2. (be miško)	832,95	941,25	**1246,49**	686,35	849,45	1 069,53	599,15	751,80	1 014,40	557,90	708,75	961,66	464,10	578,65	845,58
3. Iš gyv. 1 ha be miško fr.	501,43	654,09	872,18	434,73	573,45	738,04	393,83	537,04	712,22	402,84	417,48	725,67	358,66	445,60	643,15
4. Iš gyv. nuo 100 frankų vert. kap.	100,22	90,90	101,49	89,01	91,25	96,12	84,26	86,08	92,66	80,18	82,20	89,44	78,91	81,54	88,44
5. Iš sodno vaisių a. 1 ha fr.	91,35	77,45	122,94	78,70	96,60	125,16	49,53	79,60	116,38	46,40	49,70	77,02	38,95	46,80	71,68
b. nuo 100 fr.	16,02	22,89	27,34	16,18	22,67	28,72	21,33	21,73	29,07	11,44	16,05	23,53	11,75	17,75	24,53
6. Iš miško 1905 m. 1904-14 ir 15 a. fr. iš 1 ha	143,00	**176,90**	211,93	153,55	210,30	269,70	157,15	203,30	186,38	132,75	**178,90**	239,73	107,40	**152,30**	214,70
b. fr. iš 100 fr. kap.	6,75	8,85	7,98	7,65	9,15	10,91	8,55	**8,40**	6,72	5,90	8,—	11,81	5,84	7,25	10,64
7. Iš ž. ūkio ir namų a. 1 ha fr.	506,80	517,55	682,68	365,20	432,45	570,25	272,45	337,00	517,95	213,85	270,20	406.65	144,20	158,20	276,85
b. vyro 1 d. dienai	2,82	3,25	5,10	3,25	4,13	6,10	3,65	4,64	7,26	4,14	5,93	9,90	5,13	5,86	11,35
8. Grynasis pelnas a. 1 ha, su mišku, fr.	143,14	134,33	308,83	133,13	209,50	334,60	140,88	195,13	348,73	143,65	193,29	318,26	142,10	154,28	283,82
b. 100 fr. ap. kap.	21,74	19,38	36,70	26,55	37,57	51,07	31,84	41,41	60,29	42,60	44,79	60,98	56,26	42,56	61,81
c. % iš įdėto kap.	2,33	2,09	3,88	2,39	3,48	5,40	3,02	3,64	5,91	3,16	3,83	6,09	4,25	4,35	7,30
d. turto renta %	1,34	0,77	3,80	1,60	3,14	6,57	2,52	3,50	7,15	2,46	4,13	7,20	5,11	5,65	14,36
9. Brutto pajamų fr tenka vertybės a. viso ūkio	4,23	2,43	5,09	3,29	5,06	6,97	4,77	5,71	7,85	5,63	6,05	7,88	8,52	5,96	8,02
b. žemės	2,48	1,59	3,29	2,03	3,13	4,95	2,93	3,60	5,69	2,52	3,86	5,70	5,38	3,88	6,20
10. Šeimyninko uždarbis dienai	1,96	2,17	3,76	1,76	2,98	5,29	1,82	3,15	6,07	1,79	3,27	8,31	3,70	4,62	10,89

Jei dabar prisižiūrėsime kitoms šios pajamą lentelės ypatybėms, tai pirmiausia mes pamatysime, kad bendras visų pajamų dydis skaitant frankais vienam hektarui viso žemės ploto ar vien žemės ūkyj naudojamos žemės ploto yra juo mažesnis, juo ūkis didesnis. Ypač aiškiai matoma mažažemių prasikišimas gyvulių ūkyje: kuomet smulkiesiems mažažemiams kiekvienas gyvulių vertybės frankų 100 brutto pajamų atneša antrą šimtą ir tik 1906—1913 m. tarpe del nepalankios muitų politikos sumažėja ligi 90 ir stambesniųjų mažažemių tos pačios pajamos sukasi apie 90—96, tai vidutiniai ūkininkai jau gauna tik apie 80—90, o stambieji net geriausiais karo pelnų laikais tik ligi 88 fr. davarė, o pirmame laikotarpyje nepilnai 79 teturėjo. Panašus reiškinys matyti ir sodų ūkyje. Bet miško ūkyje jau aiškiai matyti stambesniųjų ūkių prasikišimas, nors apskritai imant miško ūkis kalbamais atsitikimais del savo mažumo jokios didesnės įtakos į bendruosius davinius padaryti negalėjo. Ir atsimenant, kad visų grupių ūkiuose didžiuma pajamų susidaro iš pajamų iš gyvulių arba jų produktų, reikėtų laukti, kad grynasis pelnas skaitant proporcionaliniai turi būti juo didesnis, juo ūkis mažesnis. Deja, daviniai šito nerodo. Grynasis pelnas, skaitant pinigais vienam viso žemės ploto hektarui, labai daug nesiskiria, o esant senajai muitų sistemai buvo beveik lygaus didumo visų penkių grupių ūkiuose. Bet atsimenant, kad visų (brutto) pajamos vienam hektarui buvo 300—400 frankų didesnės pas smulkiuosius mažažemius negu pas stambiuosios ūkininkus ir 2—3 šimtais didesnės negu pas vidutinius ūkininkus, mes jau matome, kad visa tai, ką mažažemis savo didesniu darbu daugiau iš 1 ha išėmė, jis turėjo išleisti to paties ūkio reikalams. O jei priimti domėn visą įdėtą kapitalą, tai pamatysime, kad 100 frankų apyvaros kapitalo pas smulkiuosius mažažemius atneša tik pusę tiek, kiek pas stambiuosius ūkininkus, taip pat viso įdėtojo kapitalo nuošimčiai pas stambiuosius ūkininkus beveik dvigubai didesni, o renta net keturis kartus aukštesnė. Prie tokių davinių nėra stebėtina, kad ir paties šeimyninko uždarbis pas mažažemis 2—3 kartus mažesnis negu pas stambiuosius ūkininkus. Ydomu, kad vidutiniai, nuo 10 ligi 30 ha turintys, ūkininkai savo grynuoju pelnu ir uždarbio didumu nuo stambiųjų ūkininkų daug nesiskiria. 9 — ji pajamų grupė dar rodo, kad juo smulkesnis ūkis, juo didesnis pajamų nuošimtis tenka kitiems, ne žemės šaltiniams.

3. Išlaidos.

Norint žinoti, kur gaunamosios ūkininko pajamos dingsta, o šitame atsitikime norint dar pasiaiškinti, kur dingsta tie 2—4 šimtai frankų, kuriuos smulkusis mažažemis gauna daugiau kiekvienam savo valdomos žemės hektarui negu stambusis ūkininkas, reikia arčiau prisižiūrėti įvairioms išlaidoms.

Lentelė III. **Išleidos skaitant 1 ha žem. ūkyje naud. žemės (frankų).**

	I. — 5 ha		II. 5 — 10 ha		III. 10 — 15 ha		IV. 15 — 30 ha		V. 30 ha	
	1901—13 1906—13	1901—16 1906—16	1901—13 1906—18	1901—16 1906—16	1901—13 1906—13	1901—16 1906—16	1901—13 1906—13	1901—16 1906—16	1901—13 1906—13	1901—16 1906—16
A. Visų ūkio vedimo išlaidų fr.	**450,50**	**531,68**	**373,85**	**415,69**	**367,85**	**490,53**	**392,45**	**484,91**	**358,75**	**421,83**
1. Žmonėms už darbą, algos ir kt.	22,98	24,67	31,55	32,34	40,98	41,62	61,56	62,88	58,34	62,13
2. Gyvuliams	178,19	187,86	134,24	138,17	124,11	140,44	120,12	133,73	98,—	101,58
3. Trąšoms	13,03	12,58	15,22	15,14	14,98	14,89	14,60	14,51	13,76	13,77
4. Pašaro riebalams, miltams bur., sėlen ir tt.	55,31	58,66	43,60	44,97	41,92	45,34	50,31	53,67	49,69	56,42
5. Kt. pašarui	27,45	29,79	15,66	17,41	16,19	16,38	16,32	17,48	14,64	12,68
6. Sėkloms	4,20	4,62	3,86	4,05	3,85	3,91	4,52	4,71	3,85	4,56
7. Mokesniams	13,09	13,27	14,28	14,98	12,11	13,01	12,19	12,99	5,99	6,49
8. Draudimas	6,90	7,92	7,04	4,45	6,73	7,25	6,63	7,17	5,35	5,72
9. Negyvas inventorius .	18,83	19,89	24,14	23,75	20,77	21,35	20,72	20,81	20,72	19,90
10. Šiaudai ir pakraikas .	10,70	10,42	5,16	5,20	4,62	5,27	3,84	4,14	4,25	4,52
11. Amatninkams . . .	21,43	23,97	20,59	22,61	19,35	21,38	19,62	20,74	15,80	18,43
12. Įvairios gyvulių laikymo išlaidos	6,91	6,80	5,75	5,89	6,04	6,24	6,10	6,17	4,89	4,92
13. Gyv. gydytojas ir vaistai	2,50	2,68	2,79	2,98	2,59	2,71	3,00	4,31	3,42	3,48
14. Smulkus inventorius .	5,70	4,42	4,14	3,30	3,16	2,59	2,72	2,20	1,81	1,64
15. Vežiojimas	2,63	4,57	2,81	3,12	1,90	2,19	0,62	1,00	0,42	0,45
16. Įvairios išlaid. vynynams	1,95	1,69	1,33	1,24	1,24	1,17	0,54	0,49	1,50	1,13
17. Įvairios išlaidos . . .	18,25	17,75	19,08	18,57	15,49	15,61	11,93	12,81	11,82	12,12
a. Visų išlaidų 1906/16	**472,63**		**385,24**		**401,30**		**417,65**		**375,94**	

Pastaba. Išlaidos pažymētos lit. A ir Nr. 9 — 17 tinka 1906/13 — 1906/16 m., o išl., pažymētos Nr. 1 — 9, 1901/13 — 1901/16 m.; išlaidos, pažymētos lit. a, tinka vidutinēms vienų metų išlaidoms išvestoms iš 1906—16 m.

Paduodamoj lentelėj III išlaidų daviniai nevisai sutinka su tais metų periodais, kurie yra pažymėti bendrojoj pajamų lentelėj, be to ir savo tarpe nevisai tiems patiems metams priklauso (žiūr. prie lentelės pridėtą pastabą). Bet mūsų reikalui visa tai beveik jokios kliūties nedaro, nes mums rūpi ne absoliučiai tikri skaitmenys turėti, o palyginamieji daviniai, kurie rodytų, kokiame santykyje yra įvairios išlaidos įvairaus didumo žemės ūkiuose. Ir čia mes visai priešingą vaizdą matome. Jei įsižiūrint į lentelę II buvo galima sakyti, kad žemės ūkio vaisingumas arba našumas, skaitant tam pačiam žemės plotui, yra juo didesnis, juo ūkis mažesnis, tai čia reikia pasakyti, kad ir ūkio vedimo išlaidos mažesniam ūkyj, skaitant tam pačiam plotui, yra didesnės, — nors čia skirtumas ir nėra toks didelis. Prisižiūrėjus arčiau mes randame, kad, absoliučiais skaitmenimis reiškiant, didžiausią skirtumą smukiųjų ūkių nenaudai sudaro išlaidos gyvuliams, pašarui, pakraikui ir įvarioms smulkmenoms — taigi kaip tik dalykams, iš kurių smulkusis savininkas daugiausia pajamų gauna. Tuo būdų šios rušies išlaidas negalima laikyti neprodutingomis — jos yra ankštai surištos su žemės ploto mažumu, kuris ir prie intensyvesnio, ne stambiuosiuose ūkiuose, įdirbimo negali duoti gana visa ko, kas reikalinga mažažemio ūkiui vesti ir jo šeimynai gyventi. Atlyginimo už darbą išlaidos, žinoma, pas mažažemį daug (daugiau ne dvigubai) mažesnės negu pas stambųjį ūkininką. Bet įdomu, kad negyvasis inventorius pas pačius smulkiuosius mažažemius vienam hektarui mažiau kainuoja, negu pas stambiuosius ūkininkus, ir tik vidutinių mažažemių, kurie turi nuo 5 ligi 10 ha, negyvasis inventorius savo palyginamu brangumu prasikiša ir visų kitų ūkių, ir tik priimant domėn papildomasias išlaidas pačiam smulkiajam inventoriui galima ir smulkiųjų mažažemių iventoriaus išlaidas kiek didesnes atrasti. Taip pat domės vertas išlaidų punktas 7-sis, kuris parodo, kad įvairių mokesčių smulkiesiems mažažemias tenka 1 ha dvigubai mokėti ne stambiesiems ūkininkams, kuomet vidutinių ūkininkų mokesčiai nuo smulkiųjų mažažemių beveik nesiskiria.

(žiūr. lent. IV, pusl. 17)

Lentelė IV rodo išlaidas, kurios eina ne tiesioginiai ūkio reikalams. Šitos išlaidos, skaitant 1 ha, kaip matome, pas mažemius taip pat žymiai didesnės negu pas stambiuosius ūkininkus ir net dar didesnėj proporcijoj, bet vidutinių ūkininkų išlaidos nuo stambiųjų taip labai daug nesiskiria. Prisižiūrint atskiroms šių išlaidų rušims pirmoj eilėj eina skolų nuošimčių mokėjimas ir sudaro 30—40 nuoš. visų šios rušies išlaidų. Nuošimčiais skaitant daugiausia šios rušies nuošimčių turėjo išmokėti trečioji grupė, ty. ūkininkai, kurie turi nuo 10 ligi 15 ha, o patys smulkieji mažažemiai mažiau sumokėjo negu stambieji ūkininkai. Bet skaitant vienam žemės hektarui, daugiausia skolų nuošimčių

teko sumokėti smulkiausiems mažažemiams ir mažiausia — stambiesiems ūkininkams. Bet smulkiausieji žemininkai taip pat daugiausia sugebėjo savo skolų atmokėti, nors skaitant nuošimčiais didžiausia šių išlaidų dalis tenka stambiesiems ūkininkams.

Lentelė IV.

Metinis ne ūkio reikalams vedamų išlaidų balansas išvestas 1913/16 m.

	I.		II.		III.		IV.		V.	
	1 ha fr.	%	1 ha fr.	%	1 ha fr.	%	1 ha fr.	%	1 ha fr.	%
1. Skolų nuošimčiai	122,84	29,70	123,05	35,45	109,62	40,08	78,58	26,97	69,92	31,20
2. Nuomos nuoš.	17,36	4,20	12,84	3,70	5,81	2,12	10,50	3,64	37,86	17,92
3. Konto korrent padėl	91,57	22,14	52,29	15,06	46,83	17,12	89,79	30,81	13,84	6,55
4. Skolų išmokėjimai	29,51	7,13	18,61	5,36	20,97	7,67	17,00	5,83	21,19	10,03
5. Kitos banko apyvartos	70,37	17,00	67,37	19,40	41,79	15,28	43,36	14,88	34,07	16,13
6. Trobų taisymas	24,72	5,98	55,11	15,87	29,39	10,73	38,99	13,38	27,58	13,06
7. Žemės pripirkimas	52,28	12,64	14,92	4,30	14,35	5,25	9,11	3,13	4,30	2,04
8. Melioracijos	2,35	0,57	2,12	0,61	2,14	0,78	1,62	0,56	2,20	1,04
9. Kitos išl.	2,64	0,64	0,87	0,25	2,64	0,97	2,45	0,80	4,28	2,03
1—9. Išviso	413,64	100	347,18	100	273,54	100	291,40	100	211,24	100
Ūkių skaičius	107		478		270		220		75	

Ydomiai pasiskirsčiusios išlaidos troboms taisyti. Čia matome, kad tiek 1 ha, tiek nuošimčiais skaitant daugiausia šios

rūšies išlaidų turėjo stambesnieji, po 5—10 ha turintys, mažažemiai ir mažiausia — smulkieji mažažemiai, o stambieji ūkininkai daugiau savo troboms taisyti išleido ne smulkesnieji vidutiniai ūkininkai. Melioracijoms 1 ha daugiausia yra išleidę smulkieji mažažemiai, taip pat jie kelis kartus daugiau negu visi kiti yra išleidę pinigų žemei prisipirki.

Lentelė V. **Mokesčiai.**

Ūkiuose:	1904/16 m. iš 100 fr. pajamų mokėta mokesčių	1908/16 m 1 ha teko mokesčių:
I. ligi 5 ha	2,85 fr.	14,72 fr.
II. 5— 10 „	3,40 „	13,96 „
III. 10— 15 „	3,64 „	12,81 „
IV. 15— 30 „	4,36 „	12,24 „
V. 30— 70 „	4,51 „	8,19 „

Lentelė V-ji rodo atskirai mokesčių paskirstymą. Čia matome, kad skaitant visam pajamų dydžiui mokesčiai išrodo didėję su ūkio didėjimu, bet skaitant vienam žemės hektarui mokesčiai didėja su ūkio mažėjimu.

Lentelė VI. **Kitos ūkio išlaidos.**

(Amortizacijos, inventoriaus ar turto sumažėjimas, ūkio vedimo išl. ir p.

		I.	II.	III.	IV.	V.
Skaitant frankais 1 ha	1901—05 m.	263,38	183,92	162,68	143,28	105,86
	1906—13 „	280,34	223,20	199,25	194,94	180,37
	1914—16 „	356,97	269,96	257,93	235,15	224,68
	1901—16 „	272,95	208,19	188,66	177,38	158,78

Lentelėj VI-joj yra suglausta visos kitos ūkio išlaidos, anksčiau neminėtos, kaip antai amortizacija, turto ar inventoriaus sumažėjimas, paties ūkio vedimo, ty. administracijos išlaidos ir p. Čia matome, kad, skaitant pinigais vienam hektarui, šitos išlaidos yra juo mažesnės, juo ūkis didesnis, ir atbulai — didėja su ūkio mažėjimu.

Lentelė VII. **Visų ūkio išlaidų.**

		I.	II.	III.	IV.	V.
Skaitant frankais 1 ha	1901—05 m.	689,44	503,18	409,28	356,64	274,37
	1906—13 „	741,17	571,55	475,51	434,88	368,50
	1914—16 „	848,46	652,27	573,14	512,25	454,57
	1901—16 „	702,03	533,87	447,54	402,65	338,07

Lentelė VII-ji rodo visų išlaidų dydį, skaitant pinigais vienam hektarui, sumetus drauge įvairiais metų periodais ir visam apyskaitos metų tarpui. Čia taip pat aiškiai matyti, kad išlaidos 1 ha didėja ūkio plotui mažėjant, — reiškia, išlaidos seka pajamas (žiūr. lent. II.).

4. Darbo naudojimas.

Norėdami šiek tiek tikslingiau ir tikriau pažinti, kuris ūkis — stambusis ar smulkusis — yra vaisingesnis bei pelningesnis, mes negalime pasitenkinti vien paprastu pajamų ir išlaidų tirinėjimu, o turime žvelgti ir į patį ūkio vedimo turinį arba esmę. Pirmiausia prisižiūrėkime, kuriems ūkiams daugiau darbo padeda, kad reikiamų vaisių susilaukti.

Lentelė VIII.

Bendras darbo naudojimas.

1 ha ž. ūkyj naud. žemės.

Vidutinis 1 metų darbas, sk. frankais	I.	II.	III.	IV.	V.
1901—05 m.	412,00	312,70	243,00	206,80	161,80
1906—13 „	460,85	348,60	276,30	239,95	188,10
1914—16 „	491,49	382,31	315,21	277,09	229,89
1901—16 „	451,31	343,58	273,16	236,55	187,72

Lentelė VIII-ji rodo darbo naudojimą 1 ha žemės ūkyj naudojamos žemės skaitant pinigais ir paskirsčius įvairiems metų tarpams ir ūkių rušims. Ir čia vėl matome vaizdą, visai panašų išlaidų vaizdui: darbo naudojimas 1 ha yra tuo didesnis, juo patsai ūkis mažesnis ir . . . juo didesnės pajamos.

(žiūr. lent. IX, pusl. 20)

Lentelė IX-ji rodo tą patį darbo naudojimą paskirsčius svetimiems, t. y. iš šalies samdomiems darbininkams ir savam arba savo šeimynos darbui, ir paskaičius visa tai ne tik pinigais, bet ir kitomis darbo naudojimo žymėmis. —

Kad svetimo darbo naudojimas yra didesnis didesniuose ūkiuose, negu mažesniuose, tai aišku savaime. Čia svarbu arčiau prisižiūrėti tam svetimo ir nuosavo darbo santykiui, kuris įvairaus didumo ūkiuose reiškiasi, nes nuo to, kaip toliau pamatysime, nemažai priklauso ir kaikurios kitos ūkio išlaidos. Čia pirmiausia matome, kad stambieji, daugiau ne 30 ha turintys, ūkininkai šešis kartus daugiau samdomo darbo naudoja ne smulkieji mažažemiai, tris kartus daugiau negu stambesnieji mažažemiai, turintys 5—10 ha, du kartu daugiau kaip smulkesnieji 10—15 ha ūkinin-

Lentelė IX. **Svetimo ir nuosavo darbo naudojimas.**

Nuosavas ir svetimas darbas		I. Nuosav.	I. Svet.	II. Nuosav.	II. Svet.	III. Nuosav.	III. Svet.	IV. Nuosav.	IV. Svet.	V. Nuosav.	V. Svet.
1. Skaitant frankais 1 ha žem. ūkyj naudojam. žemės	1901—05 m.	368,01	43,99	252,96	59,74	171,99	71,01	115,34	91,46	60,19	101,61
	1906—13 „	417,75	43,10	279,45	69,15	196,35	79,95	126,55	113,40	82,25	105,85
	1914—16 „	412,80	78,69	298,48	83,83	227,58	87,63	139,51	137,58	85,83	144,06
	1901—16 „	401,27	50,04	274,74	68,84	194,56	78,60	125,47	111,08	76,03	111,69
2. Darbo vertybė skaitant 1 darbininko darbo dienai	1901—05 m.	2,83	2,03	2,80	2.12	2,81	2,16	2,91	2,44	3,14	2,44
	1906—13 „	3,14	3,14	3,25	2.63	3,30	2,88	3,38	2,95	3,33	3,11
	1914—16 „	3,75	2,90	3,84	2,79	3,85	3,02	4,07	3,44	4,10	3,74
	1901—16 „	3,15	2,75	3,22	2,50	3,25	2,68	3,36	2,88	3,42	3,02
3. Darbo santykis skaitant nuošimčiais (%)	1901—05 m.	89,58	10,42	79,16	20,84	70,79	29,21	55,82	44,18	37,07	62,93
	1906—13 „	90,60	9,40	80,24	19,76	71,04	28,96	52,72	47,28	43,79	56,21
	1914—16 „	83,94	16,06	78,09	21,91	72,15	27,85	50,58	49,42	37,41	62,59
	1901—16 „	89,03	10,97	79,50	20,50	71,17	28,83	53,28	46,72	40,49	59,51
4. Darbo dienų 1 ha išėjo	1901—05 m.	127	19	87	28	60	30	40	36	17	38
	1906—13 „	129	14	86	26	59	28	36	38	22	33
	1914—16 „	108	27	77	29	59	29	34	40	20	35
	1901—16 „	124	18	84	27	59	29	37	38	20	37

kai, o skirtumas tarp vidutinių ir stambesniųjų ūkininkų yra jau visai nedidelis skaitant nuošimčiais; pinigais skaitant — tarp šių dviejų ūkininkų grupių samdomo darbo naudojime beveik jokio skirtumo nerandame — didesnis skirtumas tik nuosavo darbo naudojime. Čia reikia taip pat atkreipti domę, kad skaitant pinigais savas darbas brangiau kainuojamas didesniuose ūkiuose, o

svetimas darbas pirmojoj ir antrojoj grupėj, t. y. pas stambesniuosius mažažemius ir smulkesniuosius ūkininkus, kainuojamas mažiausiai. Skaitant darbą ne pinigais, o vyrų darbo dienomis (vyro 1 darbo dieną prilyginus 0,8 moteries darbo dienai ir 0,2—0,9 vaiko bei prieauglio darbo dienai) mes matome, kad pirmajai grupei 1 ha vidutiniškai per metus išėjo 142 darbo dienos, antrai — 111, trečiai — 88, ketvirtai — 75 ir penktai — 57 darbo dienos. Žinoma, tai dar nereiškia, kad lygiai tiek darbo dienų ir buvo dirbta — šie visi skaitmenys tik rodo, kiek žmonių nuolatos ar pripuolamai tame ūkyj kaip darbininkai ar savininko šeimynos nariai gyveno ir maitinosi.

5. Gamyba sau ir rinkai.

Visuomenės reikalų atžvilgiu yra svarbu, kiek kuris ūkis savo gaminamųjų produktų patsai savo reikalams sunaudoja ir kiek rinkoj parduoda.

Lentelė X.

Gamyba rinkai ir sau (%).

	I.		II.		III.		IV.		V.	
	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai
1905—05 m.	32,37	67,63	31,60	68,40	26,72	73,28	22,76	77,24	18,19	81,8
1906—13 „	33,00	67,00	25,83	74,17	21,90	78,10	19,50	80,50	14,63	85,37
1914—16 „	31,80	68,19	23,64	76,36	19,92	80,08	19,22	80,78	14,68	85,32
1901—16 „	32,59	67,41	26,93	73,07	22,79	77,21	20,30	79,70	15,59	84,41

Lentelė X-ji tokių davinių ir duoda, skirstant visą metinę gamybą tam tikrais mums jau pažystamais metų periodais ir parodant gamybos naudojimo sau ir rinkai santykį nuošimčiais.

Kad stambusis ūkis daugiau gali duoti ir duoda savo gaminių rinkai negu smulkusis, tai savaime suprantama — jis daugiau turi ir mažiau, tam pačiam žemės plotui skaitant, žmonių turi maitinti. Jei paduotojoj lentelėj kas ypatingą domę atkreipia — tai palyginamai labai mažas savo reikalams naudojamų ir parduodamų gaminių kiekio skirtumas II, III ir IV grupėse, taip pat tas faktas, kad net smulkieji mažažemiai daugiau ne du trečdaliu visų produktų į šalį parduoda. Dar įdomesnių davinių duoda sekamoji lentelė XI, kur metų gamyba sau ir rinkai paskirstyta atskirais ūkio produktais.

Lentelė XI. **Gamyba sau ir rinkai 1908—16 m. skaitant % ir atskirais produktais.**

		I.		II.		III.		IV.		V.	
		Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai	Sau	Rinkai
A. Atskirų produktų metinės gamybos sunaudota %:	1. bulvių	71,34	28,66	51,75	48,25	46,99	53,01	43,66	56,34	45,97	54,03
	2. javų	78,32	21,68	67,32	32,68	66,64	33,36	57,05	42,95	44,71	55,29
	3. daržovių	63,70	36,30	45,38	54,62	50,74	49,26	49.02	50,98	39,75	60,25
	4. vaisių	43,91	56,09	31,54	68,46	28,62	71,38	31,84	68,16	32,11	67,89
	5. vynuogių	40,69	59,31	31,34	68,66	23,99	76,01	42,31	57,69	39,24	60,76
	6. miško	65,58	34,42	47,94	52,06	38,98	61,02	31,49	68,51	39,81	60,19
	7. galvijų met. prieauglio	3,21	96,79	1,56	98,44	3,07	96,93	2,13	97,87	2,02	97,98
	8. pieno	69,67	30,33	17,01	82,99	12,84	87,16	10,19	89,81	7,55	92,45
	9. kiaulių	40,21	59,79	36,87	63,13	33,96	66,04	30,86	69,14	23,42	76,58
	10. bičių	15,35	84,65	17,75	82,25	21,98	78,02	23,88	65,12	31,22	68,78
	11. kitų pajamų	52,76	47,24	42,81	57,19	37,31	26,69	37,38	62,62	26,26	73,74
	Visų produktų	32,34	67,66	24,57	75,43	21,08	78,92	18,76	81,24	13,91	86,09
B. Visos metinės gamybos tenka atskiriems savo reikalams ir rinkai sunaudotiems produktams %:	1. bulvēms	6,23	1,19	5,28	1,60	5,27	1,60	6,07	1,90	7,26	1,69
	2. javams	5,84	0,74	7,40	1,17	7,46	1,01	9,32	1,64	8,70	1,97
	3. daržovēms	1,33	0,42	1,12	0,50	0,71	0,46	0,72	0,22	0,86	0,23
	4. vaisiams	9,02	5,86	12,05	8,52	11,61	7,84	8,72	4,48	11,30	4,36
	5. vynuogēms	3,04	2,95	2,68	2,12	2,52	2,48	0,92	0,49	2,28	2,34
	6. miškui	3,21	0,78	5,13	1,82	5,91	2,48	7,19	3,44	8,07	2,09
	7. galvijams	2,10	32,24	1,19	25,51	2,52	21,84	2,04	22,18	2,32	20,48
	8. pienui	28,97	33,22	25,15	39,54	24,72	44,19	22,76	47,21	24,14	50,08
	9. kiaulēms	10,88	7,93	11,63	6,41	11,25	5,69	13,24	7,01	12,61	6,78
	10. bitēms	0,76	2,49	0,64	0,98	0,52	0,48	0,60	0,47	0,24	0,09
	11. kit.	28,62	12,18	27,73	11,83	27,51	11,93	28,42	10,96	22,22	9,89
		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Čia pirmiausia mes matome, kad neskaitant I-sios, t. y. smulkiųjų mažažemių grupės, kur beveik negali būti kalbos apie pilnai savarankišką gyvenimą, visos kitos žemininkų grupės bulvių gamybos naudojime labai nedaug tesiskiria, o jei imti smulkiuosius, vidutinius ir stambiuosius ūkininkus — skirtumo beveik visai nematome, o vidutiniai ūkininkai net didesnį savo bulvių derliaus nuošimtį parduoda ir mažesnį patys naudoja, negu stambieji ūkininkai. Šiek tiek didesnis skirtumas javų paskirstyme ir apskritai išsiskiria stambesniųjų mažažemių ir smulkesniųjų ūkininkų grupės, kurios beveik lygų dviejų trečdalių kiekį savo reikalams naudoja ir po $^{1}/_{3}$ į šalį parduoda. Didžiausias tarp mažažemių ir stambiųjų ūkininkų skirtumas pieno naudojime; čia stambieji ūkininkai su 92 nuoš. į šalį parduodamo pieno stovi prieš 30 nuoš. smulkiųjų mažažemių; bet vidutiniai ūkininkai su 87—90 nuoš. į šalį parduodamo pieno nuo stambiųjų ūkininkų labai mažai tesiskiria, ir net stambesnieji mažažemiai, kurie turi 5—10 ha, 83 nuoš. savo gaminamo pieno parduoda. Dar įdomesni daviniai, kurie rodo metinio galvijų priaugimo naudojimą. Čia net ir smulkiausieji mažažemiai stovi su 97 nuošimčiais savo metinio gyvulių priaugimo pardavimu beveik lygiai su stambiaisiais ūkininkais, kurie 98 nuoš. parduoda, o stambesnieji mažažemiai su savo 98,44 nuoš. stambiuosius ūkininkus dargi pralenkia. Prisimenant, kad gyvulių laikymas tam pačiam žemės plote (1 ha) yra žymiai didesnis pas mažažemius ir smulkesniuosius ūkininkus, negu pas stambiuosius, ir kad šios rūšies pajamos pas stambiuosius ūkininkus 1 ha taip pat žymiai mažesnės, — smulkiųjų ūkių šioj srityj pirmenybė ypač aiškiai prasikiša. Kiaulių gamyboj rinkai stambieji ūkiai taip labai daug neprasikiša, lygiai kaip sodo vaisių gamyboj, kur stambesniaisiais mažažemiais pradedant ir stambiaisias ūkininkais baigiant apskritai beveik jokio skirtumo negalima pastebėti. Yra viena ūkio gamybos sritis, senovės lietuviams labai pažįstama ir mėgiama, kur gamyba rinkai mažėja su ūkio didėjimu ir tai, kaip kontroliuojamieji lentelės XI B daviniai rodo, prie sąlygos, kada namų reikalams taip pat didesnis nuošimtis visos gamybos smulkesniuose ūkiuose naudojama. Ir apskritai antrajai kontroliuojamai lentelės pusei arčiau prisižiūrint galima pastebėti, kad kas liečia proporcingą metinės gamybos paskirstymą ūkio viduje, tai skirtumas įvairaus didumo ūkiuose, palyginti, labai nedidelis.

6. Namų ūkio išlaidos.

Ūkio pelningumas priklauso ne tik nuo derliaus ir apskritai nuo vaisingumo, bet taip pat nuo to, kiek tenka išleisti savo šeimynai laikyti. Sekamojoj lentelėj XII parodyta, kiek kurio didumo ūkyje išeina maistui, butui, šeimynos nariams priklausomo atlyginimo už darbą ir panašių savininko ar šeimyninko šeimy-

nos išlaidų. Išlaidos išskaityta frankais 1-ai suaugusio vyro maitinamajai dienai, skaitant vyro 1 dieną = 0,8 moteries d. = 0,2—0,9 vaiko ir prieauglio mait. d.

Lentelė XII.

Namų ūkio išlaidos.

maistas, butas ir kt., taip pat atlyginimas pinigais šeim. nariams uždarb.

Visų išlaidų skaitant 1-ai vyro maitinamajai dienai (1 vyro m. diena = 0,8 moteries = 0,2—0,9 vaiko bei prieauglio d.) fr.		I.	II.	III.	IV.	V.
	1901-05 m.	1.25	1.23	1.26	1.26	1.26
	1906-13 „	1.39	1.44	1.52	1.54	1.56
	1914-16 „	1.68	1.63	1.70	1.88	1.91
	1901-16 „	1.41	1.42	1.49	1.53	1.55

Paliekant šalyje atskirų metų periodų davinius, kurie rodo šeimos narių išlaidas įvairių laikinų salygų įtakoje, mes matome, kad apskritai imant viena vyro maitinamoji diena daugiau kainuoja stambesniame ūkyje, ne smulkesniame.

Lentelė XIII.

Atskirų produktų sunaudota.

		I.	II.	III.	IV.	V.
1. Bulvių	a) 1 vyro m. d. (sant.) 1904-16 m. . . .	6.0	4.9	5.5	6.6	7.0
	b) 1 vyrui metams (fr.) 1904-16 m. . . .	21.90	17.80	20.20	23.93	25.47
2. Mėsos	a) 1 vyro m. dienai (fr.) 1904-16 m. . . .	0.22	0.24	0.26	0.29	0.31
	b) 1 vyrui metams (fr.) 1904-16 m. . . .	79.32	85.54	95.32	106.27	112.63
3. Alkoholinių gėralų 1 vyrui metams (1903-16)		37.47	46.08	49.68	46.23	57.17
4. Pieno 1 žmogui metams (vidut.)		69.60	63.25	66.80	76.05	75.45

Prisižiūrint kaikuriems atskiriems produktams, kaip lentelėj XIII parodyta, mes matome, kad bulvių daugiausia išeina vienam žmogui pas stambiuosius ūkininkus ir mažiausia pas stambesniuosius mažažemius, tuo tarpu kaip smulkieji mažažemiai stovi smulkiųjų ir vidutinių ūkininkų tarpe. Kitaip dalykai stovi su mėsos vartojimu: čia daugiausia mėsos suvartoja stambieji ūkininkai ir mėsos vartojimas gana taisyklingai mažėja su paties ūkio mažėjimu. Tas pats tinka ir pienui. O kai svaiginamųjų gėrimų, tai stambieji ūkininkai beveik du kartu tiek išgeria kaip smulkieji mažažemiai, ir apskritai svaiginamųjų gerimų vartojimas kyla su ūkio didumu.

Lentelė XIV.

Namų ūkio išlaidos su svetimais ir be svetimų darbininkų.

(skaitoma frankais 1-ai vyro mait. dienai.)

	I.		II.		III.		IV.		V.	
	Su svet. darb.	Be svet. darb.	Su sv. d.	Be sv. d.	Su sv. d.	Be sv. d.	Su sv. d.	Be sv. d.	Su sv. d.	Be sv. d.
1901 ir 05 m.	1.46	1.24	1.34	1.17	1.31	1.15	1.26	1.18	1.27	1.09
1906—13 „	1.52	1.29	1.50	1.32	1.55	1.33	1.56	1.28	1.56	1.45
1914—16 „	1.74	1.52	1.67	1.48	1.72	1.54	1.90	1.59	1.91	—
1901—16 „	1.56	1.34	1.51	1.33	1.55	1.33	1.59	1.35	1.60	1.27

Šveicarijos ūkininkai senai buvo pastebėje, kad namų ūkio išlaidos net savo šeimynos nariams darosi didesnės, jei namuose dirba ar prie stalo sėda svetimi darbininkai ar šiaip žmonės. Šveicarijos valstiečių sąjunga ir šitą dalyka pasistengė ištirti, ir lentelėj XIV paduotieji daviniai šitą ņuomonę pilnai patvirtina. Savaime suprantama, kad skirtumas tada turi būti juo didesnis, juo dažniau ar daugiau svetimų darbininkų būną, o tai turi atsitikti pas stambesniuosius žemininkus. Iš lentelės XIV metasi į akis dar vienas dalykas: pas stambiuosius ūkininkus tada, kada svetimų darbininkų nebūna, namų ūkio išlaidos būna mažiausios. O tai reiškia kad bendrai skaitant tik delto vienai maitinamajai dienai namų ūkio išlaidų stambieji ūkininkai turi daugiausia, kad pas juos daugiausia arba dažniausia svetimų darbininkų dirba.

Lentelė XV.

Maitinamosios dienos ir žmonės 1903/16 m.

	I.	II.	III.	IV.	V.
1. Maitinamųjų žmonių dienų skaičius	1631	2059	2412	2986	4117
2. Žmonių skaičius 1 ūkyje	4,47	5,64	6,61	8,18	11,28
3. Vyrų dienų 1 ūkyje	1303	1668	2011	2562	3566
4. Asmenų skaičių prilyginus vyrų skaičiui 1 ūkyje	3,57	4,57	5,51	7,02	9,77
5. Pajamos iš ž. ūkio visos šeim. sk. 1 vyro diena fr. (1908/16) . . .	4,03	5,22	6,13	8,32	8,53
6. Ūkininko ir jo šeimynos uždarbis 1 vyro dienai (1901/16)	2,43	3,12	3,38	3,88	5,63

Begalo įdomūs daviniai lentelėj XV. Pirmose keturiose eilutėse įvairiais būdais išskaityta ir parodyta, kiek žmonių tenka maitinti įvairaus didumo ūkiuose. Savaime suprantama, kad

stambesnieji ir vidutiniai ūkininkai kiekvienas atskirai daugiau žmonių maitina negu smulkesnieji ar mažažemiai. Bet iš kitų šaltinių (žiūr. lent. XVII) mes žinome, kad tirinėtuose ūkiuose I grupei (smulkiesiems maž.) vienam ūkiui vidutiniškai išeina 3,82 ha, II - 7,53, III - 12,75, IV - 20,84 ir V - 40,58 ha žemės ūkyj naudojamos žemės. Jei šiuos skaitmenis palyginti su lentelės XV skaitmenimis, tai pamatysime, kad kuomet I ir II grupių žemininkams (mažažemiams) 1 žmogus turėjo maitintis iš 0,7 ha, tai pas smulkiuosius ūkininkus 1 žmogus mito jau iš 1,9 ha, pas vidutinius — iš 2,5 ir pas stambiuosius ūkininkus — iš 3,5 ha Žinoma, šiuos skaitmenis galima ir kitaip aiškinti, pav., kad pas mažažemius vienas žmogus apdirbo tik 0,7 ha, pas smulkiuosius ūkininkus 1,9 ha ir tt., ir tuomi remiantis sakyti, kad stambesniame ūkyje vienas žmogus daugiau nudirba ar kt. Juo labiau šitaip galima sakyti, kad paskutinės tos pačios XV lentelės eilutės aiškiai rodo, kad ūkininko ir jo šeimynos uždarbis eina didyn drauge su ūkio didėjimu. Bet kiek visa tai turi visuomeninės svarbos ir kiek tie visi skaitmenys vienas kitą neitralizuoja — smulkiau pakalbėsime pabaigoje bendras tirinėjimų išvadas darydami.

7. Ūkio pajamų paskirstymas.

Kadangi mums ypač svarbu pasiaiškinti visuomeninė įvairaus didumo ūkių vertybė, tai paduodu dar vieną lentelę, kur parodyta, koksai ūkio pajamų nuošimtis kuriems reikalams išleidžiamas.

Lentelė XVI.

Ūkio pajamų pastkirstymas (%).

A. Visų ūkio pajamų 1905/16 m. teko:	I.	II.	III.	IV.	V.
1. Svetimiems darb. (mok. ir m.)	8,04	12,08	15,94	25,70	30,68
2. Šeimynos nariams	62,42	47,71	39,30	26,78	20,23
3. Skolininkams (nuoš) . . .	18,27	18,08	18,02	15,91	22,44
4. Savininkams (nuoma arb. renta)	9,24	19,91	24,43	29,42	25,02
5. Valstybei ir savivaldybėms (mok.)	2,03	2,22	2,31	2,19	1,63
	100	100	100	100	100

B. Iš visų ūkio pajamų teko:					
1. Darbui (mokesnis už darbą)	70,45	59,79	55,23	52,48	50,91
2. Kapitalui (nuoš. ir renta) . .	27,52	33,00	42,46	45,33	47,46
3. Visuomenei (mokesniams) .	2,03	2,21	2,31	2,19	1,63
	100	100	100	100	100

Iš šios (XVI) lentelės matome, kad pas stambiuosius ūkininkus didžiausios pajamų dalys eina svetimiems, ty. samdomiems darbininkams ir skolų nuošimčiams apmokėti, tuo tarpu pas smulkiuosius mažažemius beveik $^2/_3$ visų pajamų eina šeimynai išlaikyti. Eilutė 5-ji rodo, kokią pajamų dalį įvairaus didumo ūkiai išleidžia valstybės ir visuomenės reikalams drauge įvairių mokesčių (valstybei ir savivaldybėms) pavidale. Ir čia matome, kad mažažemiai nuo ūkininkų labai mažai kuo skiriasi, bet stambieji ūkininkai jau daug mažesnę savo pajamų dalį valstybės ir savivaldybių reikalams atiduoda. Užtat pelno iš kapitalo stambesnieji turi žymiai daugiau, negu smulkesnieji; taip pat matome, kad smulkesnieji ir vidutiniai ūkininkai (pradedant nuo 10 ha) šiuo atžvilgiu beveik nieku nesiskiria, o vidutiniai (IV grupė) net prasikiša nuo stambiųjų. Paskirsčius tas pačias pajamas į tris pagrindines rūšis — darbui, kapitalui ir visuomenei, matyti, kad gaunamųjų ūkio pajamų tenka darbui tuo mažesnė dalis, juo didesnis ūkis, o kapitalui atbulai: su ūkio didėjimu — didėja ir kapitalo, ne darbo pelnas. Visuomenė (savivaldybės) ir valstybė taip pat mažiau gauna iš stambiųjų ūkininkų, o daugiausia iš vidutiniai smulkiųjų.

8. Žemės ūkių kapitalo santykiai.

Dabar prisižiūrėkime įvairaus didumo ūkių kapitalo santykiams, kaip jie yra išvesti iš 1901—16 metų tarpo apyskaitų ir prilyginti vieniems metams priklausomiems vidurio daviniams. Čia reikia atkreipti domę, kad atskiroms ūkio kapitalų rūšims nušviesti ne visur teko tų pačių ūkių apyskaitų davinius naudoti, o reikėjo lasinėti iš tipingesniųjų. Tuomi paaiškinama mažas skirtumas ūkių skaičiuose, atskiroms kapitalų rušims pažymėtuose. Bet apskritai imant sekretariatas šiuos apskaitymus darydamas kiekvieno ūkio apyskaitas tik vieną kartą yra naudojęs, taip kad atskiroms kapitalų rušims priklausomas ūkių skaičius nėra aritmetinis vieniems metams priklausomas vidutinis, bet tai tikrasis kalbamos kategorijos arba grupės ūkių skaičius, kurių balansai ir anketos žinios buvo naudota vidutiniams, iš 16 metų tarpo išvestiems, vienų metų kapitalų santykiams nustatyti.

(žiūr. lent. XVII, pusl. 28 ir 29)

Šitoj (XVII) lentelėj visas ūkių turtas tiesiog kapitalizuota ir del palyginimo bei kontrolės įvairiais metodais skaitmenimis išreikšta. Iš čia pirmiausia mes matome, kad žemės vertybė skaitant pinigais 1 ha pas smulkiuosius mažažemius daugiau ne du kartu didesnė negu pas stambiuosius ūkininkus ir apskritai yra juo didesnė, juo patsai ūkis smulkesnis. Bet taip pat žymiai didesnis, jei skaityti vienam hektarui, ir trobų kapitalas arba jų vertybė. Vienok lyginant trobų vertybę su viso ūkio vertybe

Lentelė XVII. **Vidutinis 1 metų kapitalų santykis** (išvesta iš 1901/16 m. vidut.)

		I.	II.	III.	IV.	V.
1. Ž. ūkyj naud. žemė	a. **ūkių skaičius**	**145**	**450**	**318**	**235**	**53**
	b. **vienam ūkyj vid. ž. ha**	**3,82**	**7,53**	**12,75**	**20,84**	**40,58**
2. Žemės kapitalas	a. **ūkių skaičius**	**145**	**472**	**293**	**234**	**52**
	b. 1 ha frankų	3367	2559	2258	2050	1488
3. Trobų kapitalas	a) **ūkių skaičius**	**143**	**474**	**295**	**237**	**55**
	b) viso (aktyvinio) kapit. %	31,74	29.25	27,74	26,97	25,15
	c) 1 ha frankų	2538	1676	1437	1300	917
	d) žemės ukyj reikalingų trobų (be privatinių) vertybė sudaro viso ukio kap. % (be miško)	27,18	28,05	28,54	30,41	30,82
	e) 1 ha frankų be miško	1516	1177	1109	1083	816
	f) 1000 fr. gyvulių kapit.	2414	2072	1863	1177	1638
4. Sodnų medžių kap.	a) **ūkių skaičius**	**134**	**459**	**280**	**223**	**48**
	b) 100 fr. viso (akt.) kap. fr.	5,16	5,56	4,89	4,43	3,86
	c) 100 fr. vien ukio [be miško] vert. fr.	7,60	8,23	7,11	6,40	5,57
	d) 100 „ „ „ [su mišku] „ „	8,01	8,89	7,88	7,16	6,47
	e) 1 ha žemės su mišku	393	337	266	218	175
	f) 1 „ „ be miško	426	375	314	254	198
5. Ž. ūkio kap.	a) **ūkių skaičius**	**145**	**450**	**318**	**235**	**53**
	b) 1 ha fr.	6526	4784	4344	4092	2784
	c) 1 Juch. fr.	2349	1722	1564	1473	1002
6. Gyvulių kap.	a) **ūkių skaičius**	**144**	**313**	**456**	**235**	**52**
	b) 100 fr. viso (akt.) kap. fr.	8,54	10,61	9,91	11,80	14,05
	c) 100 „ vien ž. ukio su mišku fr.	13,45	16,—	15,14	17,37	20,57
	d) 100 „ „ „ „ be miško „	14,12	17,66	16,46	19,93	23,39
	e) 1 ha žemės (1. su mišku	632	543	566	562	553
	(2. be miško	672	615	630	652	609
7. Mašinų ir padargų kap.	a) **ūkių skaičius**	**144**	**475**	**293**	**235**	**52**
	b) 100 fr. viso (akt.) kap. fr.	4,47	5,21	4,98	4,49	4,53
	c) 100 fr. vien ž. ukio kap. su mišku	6,92	7,49	7,39	6,55	6,65
	be miško	7,25	8,24	8,19	7,48	7,58
	d) 1 ha (1. su mišku	339	301	266	219	159
	(2. be miško	363	337	304	256	205
	e) 1000 fr. gyvulių kapitalo	602	565	527	412	333
8. Judomasis apyvartos kap.	a) **ūkių skaičius**	**143**	**475**	**293**	**235**	**52**
	b) 100 fr. viso (akt.) kap.	4,69	4,69	4,95	5,08	4,91
	c) 100 fr. vien ž. ukio kap. su mišku	6,74	6,74	7,45	7,42	7,09
	be miško	7,22	7,96	8,45	8,49	8,06
	d) 1 ha (1. su mišku	333	271	258	247	195
	(2. be miško	353	303	298	285	214
	e) 1000 fr. ukio kapitalo	613	553	528	464	379

(Galą žiūr. pusl. 29.)

9. Kapitalų santykis nuošimčiais %

	I.	II.	III.	IV.	V.
a) ūkių skaičius	**143**	**476**	**294**	**235**	**52**
b) žemės kapitalas % . .	42,56	41,38	41,47	41,06	39,76
c) melioracijos „ „ . .	0,24	0,49	0,30	0,30	0,42
d) trobų „ „ . .	31,83	29,36	27,75	27,35	37,08
b—d) visas pagrind. kap. % . .	**74,63**	**71,03**	**69,52**	**68,71**	**67,26**
e) sodno medžių kapitalas %	4,88	5,40	4,72	4,24	3,42
f) vynuogynų „ „	0,91	0,68	0,42	0,23	0,40
g) stačių medžių „ „	1,70	3,17	4,55	5,42	2,38
h) laukų inventoriaus kap. „	0,02	0,04	0,04	0,03	0,08
e—h) visų augalų kap. % . . .	**7,51**	**9,29**	**5,73**	**9,92**	**9,28**
b—h) viso ž. ukio kap. % . . .	**82,14**	**80,32**	**79,25**	**78,63**	**76,54**
i) gyvulių kapitalas % . .	8,54	9,89	10,75	11,80	14,05
j) ūkio padargų ir mašinų k. %	4,54	5,09	5,—	4,49	4,53
k) jud. apyvartos kapitalas %	4,78	4,70	5,—	5,08	4,88
i—k) visas naud. kap. % . . .	**17,86*)**	**19,68**	**20,75**	**21,37**	**23,46**
e—k) visas apyvartos kap. % . .	**25,37**	**28,97**	**30,48**	**31,29**	**32,74**
b—k) visas (aktyv.) kap. % . .	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
e) viso (akt.) kap. tenka 1 ha fr.	**7897**	**8595**	**5222**	**4695**	**3874**

*) Originale atspausdinta 17,85, bet tai aiški spaudos ar aritm. klaida.

mes matom visai priešingą reiškinį: žemės ūkyj reikalingų trobų vertybė didėja drauge su paties ūkio didėjimu. Toks didelis ir netikėtas skirtumas paaiškinamas tuo, kad antrame apskaityme (3 lit. d.) įkainuota tik žemės ūkiui būtinai reikalingos trobos, nes Šveicarijos ūkininkai dažnai laiko pasistatę ūkiui ne būtinai reikalingų trobų, kurias ypač vasarą dažnai svečiams išnuomoja, o svarbiausia — jau pati žemės vertybė gana aiškiai parodė, kad visas ūkis, skaitant tam pačiam plotui, pas smulkesniuosius yra žymiai brangesnis negu pas stambesniuosius ir pačius stambiuosius. Tai aiškiai rodo sekamieji straipsniai, kur įkainuota sodnų, gyvulių ir mašinų bei padargų vertybė. Apskritai imant galima beveik del kiekvienos pozicijos dvejopus aiškinimus daryti. Taip, jei del didesnio kontrasto imti I ir V grupes, ty. smulkiuosius mažažemius ir stambiuosius ūkininkus, tai rasime, kad, pav., gyvulių vertybę skaitant 1 ha žemės — daugiau verti I gr. gyvuliai, bet lyginant su visa ūkio vertybe (akt. kap.) bus brangesni V gr. Tas pats išeina su mašinomis ir padargais. Apskritai imant ši lentelė labai daug dalykų paaiškina ir duoda daug medžiagos kiekvienam pagalvoti. Smulkiau čia aš jo neaiškinsiu, patardamas kiekvienam skaitytojui pačiam daugiau įsigilinti.

Lentelė XVIII. **Skolų santykis.**

		I.	II.	III.	IV.	V.
1. ž. ūkių skaičius		132	419	248	175	30
2. skolų santykis nuoš (o/o)	a) hipotekos skolų	89,44	88,89	87,33	92,39	84,08
	b) paprastų veks. su o/o skolų	6,74	7,71	9,16	4,50	11,18
	c) bėgamųjų „	3,82	3,40	3,51	3,11	4,74
3. 100 fr. viso (akt.) kapitalo skolų tenka (fr.)		35,39	44,23	39,40	36,94	51,03
4. ž ūkyj naud. žemės 1 ha tenka franko	a) hipotekos skolų	2296,55	2417,51	1799,39	1656,31	1411,68
	b) veks. su % skolų	213,57	210,34	189,64	91,59	187,40
	c) bėgamųjų skolų	83,15	90,04	69,42	55,55	65,55
	a—c) v i s ų skolų	2593,27	2717,89	2058,45	1803,45	1664,55
3. 100 fr. ūkio kap. tenka hipot. skolų		38,36	48,30	42,73	47,48	55,63

Lentelėj XVIII yra nušviečiama ir skolų santykis. Čia tas pats reiškinis. Skaitant 1 ha išrodo, kad daugiausia yra prasiskolinę mažažemiai, o mažiausia — stambieji ūkininkai. Bet jei imti visą ūkio vertybę, tai vaizdas tuojau pasikeičia — išeina daugiausia prasiskolinę stambieji ūkininkai, o mažiausia smulkieji mažažemiai. Būtų galima net aiškiai sakyti, kad skolos yra juo didesnės, juo patsai ūkis didesnis, jei šitos taisyklės nesugadintų stambesnieji mažažemiai, turintys 5—10 ha, kurie pasirodo daugiau prasiskolinusiais už smulkiuosius mažažemius, ir už vidutinius ūkininkus ir eina tuojau po stambiųjų ūkininkų.

9. Vaisingumas ir pelningumas sulig ūkio rušimi.

Ūkio vaisingumas bei pelningumas sulig ūkio rušimi arba sistema į šio tirinėjimo sritį neįeina, bet orientacijai čia paduodu vieną lentelę tiesiog išrašęs iš 1916/17 metų pranešimo, kur paduota viso šitos rušies tirinėjimo bendrieji daviniai.

(žiūr. lent. XIX. pusl. 32-33)

Smulkiau šios lentelės čia neanalizuosiu, pasitenkindamas trumpu atkreipimu domės į tai, kad pieno ir gyvulių ūkiai, kurie kaikurių mūsiškių ir nemūsiškių labai proteguojami, savaime, kaip rodo šitie tirinėjimai, dar jokios pirmenybės prieš kitas ūkio formas neduodu ir jei tik yra tinkamos klimato ir kitos sąlygos, tai javų ūkis tiek vaisingumo, tiek pelningumo atžvilgiu tenka į pirma vietą pastatyti; paskui seka sodnų ūkis ir tik po to jau eina pieno ir gyvulių ūkiai. Žinoma, šios išvados tinka Šveicarijai.

III. Žemės ūkio vaisingumas ir pelningumas Amerikoj.

1. Šaltiniai ir tirinėjimų savybės.

Visa medžiaga imta iš oficialinių, kas dešimts metų daromų statistikos davinių, būtent: 1) Twelwth Census of the Unifed States, 1900, Vol. V ir VI, Agriculture, Part I ir II., ir 2) Thirteenth Census of U. S., Vol., Agr., 1910.

Šituose statistikos daviniuose negali būti viskas taip smulkiai ir pilnai nušviesta, kaip bugalterijos knygų apyskaitose ir jas paaiškinamuose anketos lakštuose, kaip tai turėjome progos matyti iš davinių, paimtų iš Šveicarijos valstiečių arba ūkininkų sąjungos pranešimų. Bet vis delto Amerikos oficialinėse statistikose giliai įeinama į atskiro ūkio savybes, ir gana tiksliai įvertinama atskirų ūkių ir jų trobų, gyvojo ir negyvojo inventoriaus, taip pat svarbesniųjų ūkio produktų vertybė ir jųjų kiekis. Kadangi žemės plotas ir patsai ūkių skaičius Amerikoj labai didelis, tai juo daugiau duoda laidų, kad bendrieji daviniai del atskirų ūkių nepaprastų savybių nėra tendencingi. Beto, praeitame skiriuje mes jau turėjome progros pamatyti, kad norint ūkio vaisingumo ir pelningumo bendra krypsnį įspėti, nėra būtinai reikalinga visa kas smulkiai apskaitinėti, kad kartais ir charaktėringesnės ūkio žymės parodo jo vietą tiek vaisingumo, tiek pelningumo srityse. Delto ir čia paduodu tik pačius svarbesniuosius davinius, iš kurių jau galima spresti ir apie patį vaisingumą bei pelninguma, nors ir negalima ligi skatiko parodyti jųjų tikrąjį laipsnį.

Šale paties vaisingumo ir pelningumo aš tyčia dar arčiau apsistojau prie paties Amerikos ūkių plėtojimos sulig jų didumu. Tai darau pirmiausia delto, kad čia laisvai ir niekieno nevaržomai gali plėtotis įvairaus didumo ūkiai, bile tik jie konkurenciją išlaiko; čia taip pat yra labai lengvai prienama visi naujausieji žemės ūkio technikos išradimai ir patsai žemės kreditas lengvomis sąlygomis gaunama. Taigi pažinti arčiau šitą Amerikos žemės ūkių plėtojimos yra begalo svarbu, o tie daviniai, kuriais ligi šiol pas mus būdavo operuojama, būdavo imami paprastai iš antrųjų arba ir trečiųjų rankų ir toli gražu nėra tiek pilni, kad jie tikrai visą Amerikos ūkių plėtojimos vaizdą galėtų paduoti.

Lentelė XIX. **Ūkio rūšis ir vaisingumas bei pelningumas 1904—16 m.**

Ūkio krypsnis	Pieno ūk.	Veisl. g. aug. ūk.	Gyvulių prek. ūk.	Mėsos ūk.	Ūkiai su išpl. kiaulių veis.	Maišyti ūkiai	javų ūk.	Vežiojimo ūk.	Sodnų ūk.	Vynuogių ūk.	Miško ūk.	Kitokie ūk.
Ūkių skaičius	1940	366	66	328	30	466	5	12	60	65	3	43
1. Klimato santykiai (punkt)	3,6	2,6	3,6	3,5	3,1	3,6	4,0	3,8	4,5	3,8	2,8	3,3
2. Apyvarta bei susisiek. s. „	3,5	2,5	3,2	3,2	3,2	3,6	5,0	3,3	4,2	3,5	3,7	3,2
3. Žemės kokybė „	3,9	3,6	3,8	3,8	3,6	3,7	4,0	4,0	4,5	3,7	4,0	3,2
4. Miško % iš viso ploto %	11,82	6,05	11,48	12,84	6,58	12,12	—	15,07	11,24	8,86	54,74	12,46
5. Ūkio didumas ha	**14,78**	**11,62**	**13,07**	**9,04**	**7,49**	**9,92**	**5,83**	**9,67**	**9,19**	**12,43**	**53,52**	**10,45**
6. Gyvulių kap. 1 ha be m. fr.	687,36	622,06	711,56	637,01	576,94	588,32	296,85	702,59	763,99	373,75	521,90	459,20
7. Sodno medžių „ „ „	362,11	89,05	270,36	358,34	202,01	348,68	291,49	319,77	1313,23	277,03	339,70	254,81
8. Gryni pinigai: Gyvuliams p. „ „	135,84	121,91	622,64	177,19	129,85	105,07	136,90	188,40	248,61	95,28	322,40	104,67
Pašarui „ „	62,56	24,30	29,08	42,69	70,86	40,59	20,56	82,41	84,37	22,44	34,25	34,88
Dirbt. trąš. „ „	16,56	3,76	18,99	13,59	14,15	14,85	30,29	21,64	23,22	24,93	4,75	11,63
9. Darbo išlaidos 1 ha fr.	306,29	296,40	278,42	333,43	366,85	345,69	458,35	401,74	429,34	427,58	155,77	280,38
10. Kitos išlaidos „ „ „	233,02	159,65	232,93	188,21	288,58	224,93	217,46	325,82	336,48	197,92	75,77	182,65
11. Visų ūkio išlaidų 1 ha fr.	**539,31**	**456,05**	**511,36**	**521,64**	**655,43**	**570,62**	**675,81**	**727,56**	**765,83**	**625,50**	**231,54**	**463,03**
12. Namų ūkio išl. 1 dien. fr.	1,54	1,40	1,52	1,39	1,33	1,39	1,15	1,57	1,59	1,62	1,41	1,61
13. Pieno kaina 1 kg. st.	17,64	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

14. Pajamos nuošimč. iš a) kiaulių %	7,36	6,00	6,23	8,65	42,85	9,90	0,37	2,93	2,58	1,67	4,40	6,82
b) naud. gyvul. %	9,48	45,50	46,28	6,90	7,87	13,52	—	7,32	8,55	10,57	20,37	12,72
c) mėsai gyv. %	14,40	13,19	16,95	50,64	17,72	20,97	10,25	16,52	9,86	9,86	8,50	18,47
d) pieno	49,25	15,46	19,02	11,68	8,96	20,33	18,05	12,66	39,08	17,38	13,06	16,29
16. Visų (brutto) pajamų iš a) gyvulių 1 ha fr.	641,43	461,94	617,29	528,69	587,11	491,04	271,47	891,99	759,47	311,58	339,14	396,08
b) sodno „ „ „	80,78	17,46	59,63	76,87	35,91	77,03	110,76	60,25	520,63	49,57	10,43	23,84
c) vynuog. „ „ „	1557,99	1328,20	1400,20	900,44	1755,04	1602,46	1132,23	1035,43	1284,19	**933,64**	**301,60**	**619,66**
16. Visų (brutto) pajamų 1 ha fr.	**780,67**	**582,03**	**750,27**	**698,72**	**827,55**	**745,49**	**456,42**	**307,87**	**518,36**	**308,14**	**70,06**	**156,63**
17. grynas pelnas a) 1 ha	**241,36**	**125,98**	**238,91**	**177,08**	**172,12**	**174,87**	1643,85	2458,47	1904,64	2516,45	—	2166,10
b) 100 fr. visų (b.) kap.	30,92	21,64	31,84	25,34	20,80	23,46	40,31	29,73	40,36	33,00	23,23	25,27
c) viso (akt.) kap. %	**4,29**	**2,88**	**3,99**	**3,44**	**3,04**	**3,48**	**8,35**	**4,61**	**5,68**	**3,94**	**2,83**	**2,62**
18. Ūkio pekon. paj. 1 ha fr.	551,87	428,28	525,95	518,92	548,17	534,59	880,26	721,40	950,19	739,23	327,67	451,89
19. Ūkio invent. vert. 1 ha fr.	4581,00	4002,00	4707,00	4232,00	4888,00	4580,00	4507,00	5241,00	7382,00	6466,00	2077,00	4653,00
20. Viso ūkio paj. vert. 1 ha fr.	**4839,00**	**2261,00**	**4730,00**	**3330,00**	**3227,00**	**3274,00**	**10448,00**	**6607,00**	**10094,00**	**5801,10**	**1400,00**	**3125,00**
21. Grynas pelno skirtumas (sant.) su brutto pa j.	+4,37	—5,37	+3,56	—1,72	—6,63	—4,53	+21,01	+6,91	+15,06	+5,19	—19,52	—11,62

Del orientacijos, kad vėliau nekartoti, dar turiu pabrėžti, kad visi skaitmenys, kurie rodo žemės plotą, reiškia Amerikos akrus. Amerikos 1 akras yra lygus 0,40471 hektaro. Del trumpumo akra visur žymėsime „a", o hektarą, kaip jau vartojome, „ha". Kadangi pilnai tikslus a į ha suvedimas labai daug skaitmenų reikalingas, tai mes lygtinai žymime tik dešimtines, daugiausia šimtines dalis. Tuo būdu lentelėse naudojamieji įvairaus didumo ūkiuos pažymėti skaitmenys, akrus išverčiant hektarais, rodo štai kokio didumo ūkius:

1.	Ukiai mažesni kai 3 a =	1,2 ha;	atitraukti į smulkieji	mažažemiai
2.	„ nuo 3— 10 a =	1,2 — 4,04 ha;	vidudiniai	
3.	„ „ 10— 20 a =	4,04— 8,08 ha;	stambesnieji	
4.	„ „ 20— 50 a =	8,08— 20,2 ha;	smulkieji	ukininkai
5.	„ „ 50— 100 a =	20,2 — 40,47 ha;	vidutiniai	
6.	„ „ 100— 175 a =	40,47— 70,8 ha;	stambieji	
7.	„ „ 175— 260 a =	70,8 —105,2 ha;	smulkieji	dvarai
8.	„ „ 260— 500 a =	105,2 —202,35 ha;	vidutiniai	
9.	„ „ 500—1000 a =	202,35—404,71 ha;	vidut./stamb.	
10.	Daugiau kai 1000 a =	daugiau kai 404,71 ha;	stambieji	

Šituos sutrumpinimus bei paaiškinimus ir reikia turėti omenyje visur, kur tik bus kalba apie Amerikos žemės ūkių didumą ar kt.

2. Amerikos žemės ūkių plėtojimos.

Paduodamojoj lentelėj XX pirmiausia rodoma, kaip įvairaus didumo žemės ūkiai savo skaičiumi didėjo arba mažėjo 30-ties metų tarpe, ty. nuo 1880 ligi 1910 metų.

(žiūr. lent. XX. pusl. 35)

Apskritai imant čia matome, kad pradedant 1880 matais visų ūkių skaičius pakilo, bet nevienodai: ūkiai, mažesni kai 10 a (4 ha) padaugėjo daugiau ne dvigubai; dvigubai yra padaugėję taip pat ūkiai nuo 10 ligi 50 a (4—20 ha); tuo tarpu stambesnieji ūkiai, skaitant nuošimčiais, nors taip pat yra žymiai padaugėję, bet ne tiek daug. Bet čia reikia turėti omenyje, kad anksčiau Amerikoje buvo tiek daug ūkiui tinkamos ir neužgyventos žemės kad tos ar kitos grupės ūkių skaičiaus didėjimas visai nereiškė vienos ar kitos grupės didesnio gajumo, o priklausė nuo daugelio visai pašalinių dalykų, k. a, nuo kolonizatorių propagandos tuose ar kituose visuomenės sluoksniuose ir tt. Delto Eiropos sąlygoms artimesnis ūkių plėtojimos ėjo tik pastarąjį dešimtmetį, nors ir tai dar ne visai artimas. Bet tas paskutinis dešimtmetis jau labai daug naujų dalykų parodo. Paskutinis stulpelis rodo, kiek nuošimčių padaugėjo įvairaus didumo ūkiai per 10 metų, ty. nuo 1900 ligi 1910 m. Ir čia matome, kad kuomet mažažemių (ligi 4 ir nuo 4 ligi 8 ha) skaičius padaugėjo visu ketvirtadaliu (25 ir 24 nuoš.), tai visos kitos žemininkų grupės labai nelygią laimę

Lentelė XX. Amerikos Žemės ūkių skaičius.

Ūkių didumas	Skaitmenimis				Nuošimčiais				1900-1910 m. padaugėjo %
	1910	1900	1890	1880	1910	1900	1890	1880	
Visų ūkių	**6 361 502**	**5 737 372**	**4 564 641**	**4 008 907**	**100**	**100**	**100**	**100**	**10,9**
1. Mažesni kai 10 akrų (4,04 ha)	335 043	267 229	150 194	139 241	5,3	4,7	3,3	3,5	25,4
1a) mažesni kai 3 akrų (1,2 „)	18 033	41 385	—	4 352	0,3	0,7	—	—	56,4
1b) 3—10 akrų (1,2 — 4,04 „)	317 010	225 844	—	134 889	5,0	3,9	—	—	40,4
2. Nuo 10— 20 akrų (4,04— 8,08 „)	504 123	406 641	265 550	254 749	7,9	7,1	5,8	6,4	24,0
3. „ 20— 50 „ (8,08— 20,2 „)	1 414 376	1 257 496	902 777	781 574	22,2	21,9	19,8	19,5	12,5
4. „ 50—100 „ (20,2 — 40,47„)	1 438 069	1 366 038	1 121 485	1 032 810	22,6	23,8	24,6	25,8	5,3
5. „ 100—500 „ (40,47 - 202,35„)	2 494 461	2 290 282	2 008 694	1 695 983	39,2	39,9	44,0	42,3	8,9
5a) 100—175 „ (40,47— 70,8 „)	1 516 286	1 422 262	—	—	23,8	24,8	—	—	6,6
5b) 175—260 „ (70,8 —105,2 „)	534 191	490 069	—	—	8,4	8,5	—	—	9,0
5c) 260 - 500 „ (105,2 – 202,35„)	443 984	377 951	—	—	7,0	6,6	—	—	17,5
6. Nuo 500—1000 „ (202,35—404,7 „)	125 294	102 526	84 395	75 972	2,0	1,8	1,8	1,9	22,2
7. „ daugiau kai 1000 akrų (404,7 „)	50 135	47 160	31 546	28 578	0,8	0,8	0,7	0,7	63,

turėjo: vidutinio smulkumo ūkininkai, turintys nuo 8 ligi 20 ha, padaugėjo 12 nuoš., vidutiniai ūkininkai (20—40 ha) — tik 5 nuoš., stambiejie ūkininkai (40—70 ha) — 6,6 nuoš., toliau eina palivarkėliai (70—105 ha) su 9 nuoš., bet vidutiniai dvareliai (105—202 ha) vėl prasikiša su 17,5 nuoš. į priekį, o dvarai (202—404 ha) net pasiekia 22 nuoš., kuomet stambieji dvarai, turintys daugiau ne 400 ha, yra padaugėję tik 6 nuoš. Dar įdomesnių dalykų matome pas mažažemius. Ten patys smulkieji mažažemiai, turintys mažiau ne 3 a arba 1,2 ha, nuo 1880 ligi 1900 metų beveik 10 kartų arba netoli 1000 nuoš. padaugėjo, bet paskutinių 10-ies metų tarpe (nuo 1900 ligi 1910 m.) daugau negu per pusę (visa 56,4 nuoš.) sumažėjo: užtat vidutiniai mažažemiai (nuo 1,2—4 ha) visa 40 nuoš. padaugėjo.

Bet vienas ūkių skaičiaus daugėjimas ar mažėjimas savaime dar visko nepaaiškina, ir reikia prisižiūrėti, kas darėsi tuo pačiu laiku su tų ūkių apimamos žemės plotu.

(žiūr. lent. XXI. pusl. 37)

Lentelė XXI rodo, kiek didėjo ar mažėjo žemės plotas įvairaus didumo ūkiuose nuo 1900 ligi 1910 m. Ir čia matome, kad mažažemių, ūkininkų ir smulkesniųjų bei vidutinių dvarų žemės plotas per tą 10 metų padidėjo beveik tokioj pat proporcijoj, kaip patsai ūkių skaičius, kas rodo, jog tų ūkių skaičius padaugėjo ne del jų susmulkėjimo. Visai kitas vaizdas stambiuosiuose dvaruose, kur yra daugiau negu 400 ha žemės. Čia prie 3000 arba 6 nuoš. padaugėjusių ūkių, tų ūkių apimamas žemės plotas yra 30 milionų akrų, ty. 12 mil. ha, sumažėjęs, kas sudaro šeštą dalį (15,5 nuoš.) viso tų ūkių žemės valdomo ploto. Paaiškinus kad tai yra plotas, 50 noš. didesnis už visą Lietuvos plotą ir dvigubai didesnis už dabartinį Lietuvos vyriausybės valdomą plotą, galima numanyti, kad ir Amerikos latifundijų sąlygose toksai plotas vis delto šį tą turi reikšti. Iš to turi būti aišku, kad pastaraisiais 10 metų Amerikos smulkiųjų ir vidutinių ūkių daugėjimas ir jų valdomos žemės ploto didėjimas ėjo daugiausia stambiųjų dvarininkų ir stambiųju dvarų kaštais. Be abejonės, stambiųjų ūkių savininkai stengėsi parduoti ar iškolonizuoti savo žemės ūkyj nenaudojamas žemes, kurių jie 1900 m. turėjo visus 88 nuoš. viso savo užimamos žemės ploto, ir tuo būdu po 10 metų galėjo džiaugtis visos žemės ūkyj nenaudojamos žemės turį „tik“ 71,3 nuoš., o naudojamos „visą“ 18,7 nuoš. Bet matant, kad mažažemių žemės ūkyj naudojamoji žemė užima daugiau ne 90 nuoš. viso jų valdomos žemės ploto, vidutinių ūkininkų, kurie turi nuo 8 ligi 40 ha, 70—80 nuoš., ir stambieji ūkininkai žemės ūkyj naudojamos žemės turi daugiau ne 60 nuoš. viso jų valdomos žemės ploto, — mes turime pripažinti, kaip ištikrųjų palyginamai nedidelę vietą turi užimti stambieji dvarai žemės ūkio produkcijoj net tokioj šalyj kaip Amerika, — juo

Lentelė XXI. **Žemės ploto didumas akrais.**

Ūkių didumas	Visas žemės plotas: Skaitmenimis 1910	Visas žemės plotas: Skaitmenimis 1900	Visas žemės plotas: Nuošimčiais Padidėjo	Visas žemės plotas: Nuošimčiais Buvo 1910	Visas žemės plotas: Nuošimčiais Buvo 1900	Ž. ūkyj naudojamos žemės plotas: Skaitmenimis 1910	Ž. ūkyj naudojamos žemės plotas: Skaitmenimis 1909	Ž. ūkyj naudojamos žemės plotas: Nuošimčiais Padidėjo	Ž. ūkyj naudojamos žemės plotas: Nuošimčiais Buvo 1910	Ž. ūkyj naudojamos žemės plotas: Nuošimčiais Buvo 1900	Viso ūkio ploto sudarė 1910	Viso ūkio ploto sudarė 1900
Visų ūkių plotas	**878 798 325**	**838 591 774**	**4,8**	**100**	**100**	**478 451 750**	**414 498 487**	**15,4**	**100**	**100**	**54,4**	**49,4**
Mažesn. kai 20 akrų	8 793 820	7 180 839	22,5	1,0	0,9	7 991 543	6 440 447	24,1	1,7	1,6	90,9	89,7
Nuo 20—50 „	45 378 449	41 536 128	9,3	5,2	5,0	36 596 032	33 000 734	10,9	7,6	8,0	80,6	79,4
„ 50—100 „	103 120 868	98 591 699	4,6	11,7	11,8	71 155 246	67 344 759	5,7	14,9	16,2	69,0	68,3
„ 100—175 „	205 480 585	192 680 321	6,6	23,4	23,0	128 853 538	118 390 708	8,8	26,9	28,6	62,7	61,4
„ 175—500 „	265 289 069	232 954 515	13,9	30,2	27,8	161 775 502	135 530 043	19,4	33,8	32,7	61,0	58,2
„ 500—1000 „	83 653 487	67 864 116	23,3	9,5	8,1	40 817 118	29 474 642	38,5	8,5	7,1	48,8	43,4
daug. kai 1000 „	167 082 047	197 784 156	15,5	19,0	23,6	31 262 771	24 317 154	28,6	6,5	5,9	18,7	12,3

labiau, kad iš viso žemės ploto stambieji dvarai Amerikoj yra apėmę tik 19 (anksčiau 23) nuoš., o vidutiniai (nuo 200 igi 400 ha) 9,5 nuoš.

Tuo būdu jau iš šitų pirmųjų lentelių mes matome, kad Amerikoj žemės ūkis remiasi visai ne stambiaisiais ir net ne vidutinio didumo dvarais, o ūkininkais ir smulkesniais dvareliais (nuo 20 ligi 200 ha), kurie paėmus drauge sudaro 84 nuoš. visų ūkių skaičiaus ir užima beveik tokį pat žemės plotą. Patys vieni ūkininkai (nuo 8 ligi 70 ha) sudaro 68 nuoš. ir valdo 40% visos ir beveik 50 ž. % ž. ūkyj naud. žemės ploto.

3. Amerikos žemės ūkių vertybė.

Dabar prisižiūrėkime Amerikos įvaraus didumo ūkių vertybei, kaip ji buvo ir keitėsi 1900—1910 metų tarpe.

(žiūr. lent. XXII, pusl. 40 ir 41)

Čia pirmiausia matome, kad visų ūkių vertybė bendrai imant per tuos 10 metų dvigubai (100 nuoš.) pakilo, bet toli gražu nevienodai įvairaus didumo ūkiai. Taip, mažažemių (ligi 8 ha) vertybė pakilo beveik tiek pat, kaip visų ūkių vertybė vidutiniai (98 nuoš.), o vidutiniai smulkiųjų ūkininkų (8—20 ha) jau tik 85 nuoš., ir vidutinių ūkininkų (20—40 ha) — tik 76 nuoš. Bet stambieji ūkininkai (40—70 ha) su beveik 94 nuoš. jau vėl prisiartina prie visų ūkių vidutinio skaičiaus, smulkūs dvareliai (70—200 ha) su 119 nuoš. vidutinius skaitmenis prašoko, o vidutiniai dvarai (200—400 ha) pasiekia net 142 nuoš. Bet štai ir vėl stebūklas: stambieji dvarai, su daugiau kai 400 ha žemės plotu, nukrinta ligi 89,7 nuoš. Iš čia matome, kaip nelygiai tuo pačiu laiku kilo įvairaus didumo ūkių vertybė. Pirmoji vieta šiuo atžvilgiu tenka vidutinio didumo dvarams, paskui eina smulkieji dvareliai, trečioj vietoj stovi mažažemiai, ketvirtoj vietoj stambieji ūkininkai, toliau eina stambieji dvarai, paskui smulkieji ūkininkai ir pačiam gale stovi vidutiniai ūkininkai. — Prisižiūrint antrajam stulpeliui, kur parodyta vienos žemės vertybės kilimasi randame visai tą patį vaizdą, su vienu tik skirtumu: stambiej, ūkininkai čia pasikeičia vietomis su stambiaisiais dvarais. Trobų vertybės padidėjime pirmoj vietoj stovi mažažemiai, juos seka vidutiniai dvarai, po kurių tuojau eina smulkieji dvarai, po jų smulkieji ūkininkai, po šių stambieji dvarai. Su negyvuoju inventorium stambieji dvarai taip pat stovi paskutinėj vietoj, bet pirmojoj vietoj čia stovi vidutiniai dvarai, juos seka smulkūs dvareliai, o stambieji ūkininkai stovi visai ant to paties laipsnio su mažažemiais, kuriuos seka smulkieji ir paskui vidutiniai ūkininkai. Bet gyvulių vertybės pakilime vaizdas vėl pasikeičia. Čia pirmoj vietoj stovi smulkieji ūkininkai, juos seka smulkieji dvareliai, paskui eina vidutiniai ūkininkai, toliau stambieji, dar toliau vidu-

tiniai dvareliai, po jų einam mažažemiai ir paskutinėj vietoj stovi stambieji dvarai. Bet čia dar vienas aiškiai į akis metasi. Visų ūkių gyvulių vertybę skaitant vidutiniai išeina, kad per tą 10 metų jų vertybė pakilo 60 nuoš., ir įvairaus didumo ūkių vertybės pakilimas, jei stambiuosius dvarus šalyje palikti, išeina gana artimas, kur pirmoj vietoj stovi smulkieji ūkininkai su 76 nuoš. ir paskutinėj mažažemiai su 53 nuoš. Tuo tarpu stambiųjų dvarų gyvulių ūkių vertybė tuo pačiu laiku yra pakilusi tik 7,6 nuoš., ty. septynis kartus mažiau, negu iš visų kitų ūkių paskutinėj vietoj stovinti grupė ir aštuonis kartus mažiau negu visų ūkių gyvulių vidutinė vertybė. Jei imti visų šitų ūkių vertybę ir paskirstyti nuošimčiais, tai pastebėsime, kad vidutiniai ir stambieji ūkininkai su smulkiaisiais dvareliais apima 75 nuoš. visų žemės ūkių vertybės, o jei prie jų pridėti dar smulkiuosius ūkininkus ir vidutinius dvarus, kurie maždaug po lygią vertybę turėdami sudaro 14 nuoš. visos ūkių vertybės, tai pamatysime, kad mažažemiams ir stambiesiems dvarams telieka tik dešimta dalis arba 10 nuoš. visos ūkių vertybės, ir iš jų nepilni 7 nuoš. tenka stambiesiems dvarams. Prisiminus (žiūr. lentl. XXI), kad stambieji dvarai užima 19 nuoš. viso žemės ploto, o mažažemiai tik 1 nuoš., bus aišku, kokia vietą stambieji dvarai užima Amerikos žemės ūkyje ir kaip jie plėtojasi (bendroji stambiųjų ūkių vertybė 1900 m. sudarė dar 7,3 nuoš. visų ūkių vertybės, o 1910 m. siekė tik 6,9 nuoš.).

(žiūr. lent. XXIII, pusl. 42 ir 43)

Lentelėj XXIII tų pačių ūkių vertybė parodyta palyginamaisiais vidutiniais skaitmenimis vienam atskiram ūkiui ir 1 akrui žemės, viską skaitant Amerikos doleriais. Kad vidutiniškai kiekvieną ūkį atskirai skaitant stambesnieji ir stambieji ūkiai išeina brangesniais negu vidutiniai ir smulkieji, tai stebėtis nereikia — tam ir yra jie keletą kartų didesni, ir šitie skaitmenys tik tam paduoti, kad skaitytojai apskritai galėtų geriau Amerikos žemės ūkio sąlygas pažinti. Mums rūpimam klausimui davinių duoda antroji lentelės dalis, kur visų ūkių ir atskirų jų dalių vidutinė vertybė parodyta 1 akrui žemės. Ir čia tuojau metasi į akis jau mums pažįstamas vaizdas iš Šveicarijos žemės ūkių tirijimo antroje šio rašinio dalyje. Imant visą ūkio vertybę pirmiausia mes matome, kad su ūkio didėjimu jojo vidutinė vertybė tam pačiam žemės plotui (1 a) mažėja — ir atbulai, o skirtumas tarp mažažemių ir stambiųjų dvarų yra kaip 10 : 1. Tai labai reikšminga. Net skirtumas tarp smulkiųjų (70—200 ha) ir stambiųjų (daugiau kai 400 ha) dvarų vidutinės 1 a vertybės yra kaip 3 : 1, tuo tarpu kaip smulkieji ūkininkai prieš smulkiuosius dvarus stovi su 65 dol. 1 a prieš 51 d., o vidutiniai dvarai (nuo 200 ligi 400 ha) su 34 dol. taip pat perdaug nuo ūkininkų nesiskiria.

Lentelė XXII. Žemės ūkių vertybė (milionais dolerių, atmetus tūkstančius).

Ūkių didumas	Visų ūkių			Žemės			Trobos			Padargai ir mašinos		
	1910	1900	% padidėjo	1910	1900	% padidėjo	1910	1900	% padidėjo	1910	1900	% padidėjo
Visų ūkių	**40 991,5**	**20 439,9**	100,5	28 475,7	**13 058,0**	118,1	6 325,4	**3 556,7**	77,8	**1 225,1**	**749,8**	**68,7**
Mažiau 20 a. (8 ha)	1 520,4	707.6	98,1	802,2	380,0	111,1	507,7	252,7	100,9	47,2	28,4	66,2
20—50 a. (8—20 ha)	2 974,5	1 609,0	84,9	1 815,4	943,7	92,4	670,1	380,4	76,2	107,0	68,5	56,1
50—100 a. (20—40 ha)	6 003,9	3 413,4	75,9	3 809,4	2 097,6	81,6	1 220,1	726,5	68,0	214,1	144,9	54,7
100—175 a. (40—70 ha)	17 089,2	5 720,0	93,8	7 613,1	3 683,0	106,7	1 792,3	1 029,9	74,0	365,4	219,8	66,2
175—500 a. (70—202 ha)	13 650,1	6 228,2	119,2	10 066,8	4 228,7	138,1	1 695,9	919,4	84.5	381,4	203,1	87,9
500—1000 a. (202—404 ha)	2 907,9	1 201,0	142,1	2 210,7	804,0	175,0	272,4	143,8	89,5	80,0	38,6	107,5
Daug. 1000 a. (daug. 404 ha)	2 845,5	1 499,7	89,7	2 158,1	921,0	134,3	166,9	104,0	60,5	59,9	45,5	28,9

Ūkių didumas	Gyvuliai			Ūkių vertybė nuošimčiais									
	1910	1900	% padidėjo	Visi ūkiai		Žemė		Trobos		Padargai ir mašinos		Gyvuliai	
				1910	1900	1910	1900	1910	1910	1910	1900	1910	1900
Visų ūkių	**4 925,2**	**3 075.5**	**60,1**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Mažiau 20 a. (8 ha)	163,3	106,5	53,3	3,7	3,8	2,8	2,9	8,0	7,1	3,7	3,8	3,3	3,5
20— 50 a. (8— 20 ha)	382,0	216,4	76,5	7,3	7,9	6,4	7,2	10,6	10,7	8,5	9,1	7,8	7,0
50— 100 a. (20— 40 ha)	750,3	444,5	68,8	14,6	16,7	13,4	16,1	19,3	20,4	17,7	19,3	15,2	14,5
100— 175 a. (40— 70 ha)	1 318,4	788,3	67,3	27,1	28,0	26,7	28,2	28,3	29,0	28,9	29,3	26,8	25,6
175— 500 a. (70—202 ha)	1 506,0	877,0	71,7	33,3	30,5	35,3	32,4	26,5	25,8	30,2	27,1	30,6	28,5
500—1000 a. (202—404 ha)	344,7	214,7	60,5	7,1	5,9	7,8	6,2	4,3	4,0	6,3	5,1	7,0	7,00
Daugiau 1000 a. (daugiau 404 ha)	460,5	428,1	7,6	6,9	7,3	7,6	1,7	2,6	2,9	4,7	6,2	9,3	13,9

Lentelė XXIII.

Ūkių didumas	Vidutinė vieno ūkio vertybė (dol.)									
	Išviso		Žemė		Trobos		Padargai ir mašinos		Gyvuliai	
	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1900	1900
Visų ūkių	**6 444**	**3 563**	**4 476**	**2 276**	**994**	**620**	**199**	**131**	**774**	**536**
Mažiau 20 a.	1 812	1 139	956	564	605	375	56	42	195	158
20— 50 a.	2.103	1 280	1 284	750	474	303	76	55	270	172
50—100 „	4 175	2 499	2 649	1 536	848	532	156	106	522	325
100—174 „	7 313	4 022	5 021	2 590	1 182	724	241	155	869	554
175—499 „	13 955	7 175	10 291	4 872	1 734	1 059	390	234	1 540	1 010
500—999 „	23 208	11 714	17 644	7 842	2 174	1 402	639	376	2 751	2 094
1000 ir daug. a.	56 757	31 799	43,047	19 530	3 330	2 206	1 196	987	9 185	9 077

Ūkių didumas	Vidutinė vertybė 1 akrui (dol.)									
	Išviso		Žemė		Trobos ir mašinos		Padargai ir mašinos		Gyvuliai	
	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900
Visų ūkių	**46,64**	**24,37**	**32,40**	**15,57**	**7,20**	**4,24**	**1,44**	**0,89**	**5,60**	**3,67**
Mažiau 20 a.	172,89	106,90	91,22	52,92	57,73	35,19	5,37	3,96	18,57	14,83
20— 49 a.	65,55	38,74	40,00	22,72	14,77	9,16	2,36	1,65	8,42	5,21
50— 99 „	58,22	34,62	36,94	21,28	11,83	7,37	2,17	1,47	7,28	4,51
100—174 „	53,97	29,69	37,05	19,11	8,72	5,35	1,78	1,14	6,42	4,09
175—499 „	51,45	26,74	37,95	18,15	6,39	3,95	1,44	0,87	5,68	3,76
500—999 „	34,76	17,70	26,43	18,85	3,26	2,12	0,96	0,57	4,12	3,16
1000 ir daug. a.	17,03	7,58	12,92	4,66	1,00	0,53	0,36	0,24	2,76	2,16

Jei prisižiūrėti dabar vienos žemės vertybei, tai čia bendroji taisyklė — kad su ūkio didėjimu jo palyginamoji 1 a vertybė mažėja, — pilnai nebepritaikoma. Teisybė, ir čia pirmoj vietoj stovi mažažemiai su 91 dol. 1 a, o paskutinėj vietoj stambieji dvarai su 12 d., reiškia beveik kaip 8 : 1. Taip pat sekamą iš eilės vietą užima smulkieji ūkininkai su 40 d., o priešpaskutinę palaiko vidutiniai dvarai su 26 d., — reiškia ir čia proporcija beveik ta pati palieka. Bet sekamose trijose grupėse viskas aukštyn kojom apsivertę, nes trečią sulig brangumu 1 a vietą užima ne vidutiniai ūkininkai, kaip priklausytų, o stambieji su savo beveik 38 d. 1 a; po jų eina vidutiniai ūkininkai su 37 d., o smulkieji ūkininkai nuo vidutiniųjų 11 centų 1 a atsilikę nedaug, bet vis delto atsilikę. Domės verta ir tai, kad tas stambesniųjų ūkininkų prasikišimas prieš smulkesniuosius yra atsitikęs tik pastaraisiais 10 metų, o anksčiau viskas tiko bendrajai taisyklei. Tai rodytų, kad Amerikos stambesnieji ūkininkai pastaruoju laiku sugebėjo daugiau savo žemės ūkio kulturą pakelti, negu smulkesnieji.

Einant prie trobų vertybės čia vėl matome aiškiai ir net dar griežčiau įsiteisėjus senąją taisyklę: trobų vertybė 1 a mažėja su ūkio didėjimu. Tas pats reiškinys pasikartoja ir padargų bei mašinų, taip pat ir gyvulių palyginamoje vertybėje. Tik čia reikia neužmiršti, kad jei trobų ir padargų palyginamsios vertybės 1 a stambesniuosiuose ir stambiuosiuose ūkiuose mažėjimą galima aiškinti stambiųjų ūkių naudai (mažiau reikalingi kapitalo negyvajam inventoriui), tai gyvulių mažėjimas aiškiai eina stambiųjų ūkių nenaudai ir tuo pačiu laiku pateisina palyginamą brangumą trobų ir padargų smulkesniuosiuose ūkiuose. Be to, labai gaila, kad šitie palyginimai Amerikos statistikos daviniuose nepraplėšti taip, kaip mes turėjome progos matyti Šveicarijos ūkių tirinėjimuose, kur trobų, gyvulių ir kt. palyginamoji vertybė paduota ne tik 1 ha, bet ir nuošimčių santykiais prie viso ir apyvartos kapitalo. Tada galima būtų šiek tiek tikriau spręsti, kas kuriame ūkyje geriau išsimoka. Mažą kontroliuojamąjį palyginimą galime ir mes patys padaryti. Taip, žinodami, kad visa ūkio vertybė skaitant 1 a pas mažažemius siekia beveik 178 dol., o jų trobų vertybė — 91 d., mes randame, kad visos 1 a priklausomos ūkio vertybės 52 nuoš. išeina troboms. Tuo pačiu būdu apskaitant smulkiųjų ūkininkų trobų vertybę randame beveik 62 nuoš., pas vidutinius ūkininkus beveik 64 nuoš., pas stambiuosius 67, pas smulkiuosius dvarininkus — beveik 74, pas vidutinius dvarininkus — 76 ir stambiuosiuose dvaruose — taip pat 76 nuoš. Tuo būdu mes matome, kad taisyklė, sulig kuria trobos yra juo brangesnės, juo patsai ūkis mažesnis ir atbulai — pavirsta į visai priešinga taisyklę, kuri rodo, kad trobų palyginamas brangumas su visa ūkio vertybe tam pačiam žemės plotui didėja su ūkio ploto didėjimu. Na, bet tuo tarpu šitie mūsų apskaitymai yra perdaug netobuli, kad būtų galima tokią drąsią išvadą daryti. Bet viena aišku:

trobų kapitalo atžvilgiu stambieji ūkiai nėra jau tiek daug geresnėse sąlygose, kaip iš paprastų, tik žemės plotui taikomų davinių gali išrodyti.

4. Vaisingumas arba javų derlius.

Javų derliui įvairaus didumo ūkiuose nušviesti gali tarnauti paduodamoji lentelė XXIV, kur paduota javų derliaus didumas 1899 metams skaitant Amerikoj vartojamais bušeliais (1 bušelis = 35, 23812 litr.) 1 a.

(žiūr. lent. XXIV, pusl. 46)

Pirmojoj lentelės pusėj matome, kad visai Amerikai skaitant vidutiniai 1 a, kukurūzams didžiausi derliai tenka ūkiams nuo 70 ligi 100 ha, paskui eina ūkiai tarp 40—70 ha, toliau 100—200 ha, toliau vėl persimeta į vidutinius ūkininkus (20—40 ha), ir vėl grįžta prie vidutinių dvarų (200—400 ha), juos seka stambieji dvarai, tuojau po stambiųjų dvarų eina patys smulkieji mažažemiai (su žemės plotu nedidesniu kai 1,2 ha), po kurių seka vidutiniai, mažažemiai (1,2—4 ha), vėl peršoka į smulkiuosius ūkininkus, kad pagaliau apsistoti prie stambesniųjų mažažemių. Kaip matome, vaizdas labai margas, iš kurio bet gi vienas dalykas visai aiškiai matyti: kad stambiausieji dvarai kukurūzų palyginamu derliumi stovi vienoj paskutiniųjų vietų, o pirmasias vietas užima vidutiniai ir stambesnieji ūkininkai bei smulkesnieji ir vidutiniai dvarai. Kviečių derliui vaizdas truputį pasikeičia: čia pirmoj ir visai lygioj vietoj stovi smulkieji mažažemiai ir stambieji dvarai, paskutinią vietą yra užėmę stambesnieji mažažemiai ir smulkieji ūkininkai, o visos kitos įvairaus didumo grupės stovi viduryj ir beveik ant vieno laipsnio. Bet apskritai imant kviečių derliumi nė viena grupė perdaug neprasikiša nė į vieną pusę. Toliau seka avižos. Čia jau pasikartoja tas pats vaizdas kaip su kukurūzais, bet su tuo skirtumu, kad stambieji dvarai lieka dar toliau užpakalyj į priekį užleisdami tiek vidutinius mažažemius, tiek smulkiuosius ūkininkus. Dar labiau vaizdas pasikeičia prie miežių. Čia stambieji dvarai su 21,8 bušeliu nuo akro lieka pačioj paskutinėj vietoj, o didžiausiais derliais pasižymi ūkiai nuo 4 ligi 40 ha, kurių derlius viršija 30 bušeliu nuo akro. Prie rugių mes sutinkame vėl atsikartojant senai pažįstamą taisyklę: derlius juo yra mažesnis, juo ūkis didesnis. Tik bulvių derliumi stambieji dvarai iš visų prasikiša ir pirmon vieton patenka. Šieno ir pašarinių žolių derėjimais pirmon vieton prasikiša vidutiniai ir stambesnieji mažažemiai (1,2—8 ha), į paskutinę patenka vidutiniai ūkininkai, o visi kiti gauna po lygią dalį (1,3 t).

Taip dalykai išrodo imant visą Ameriką drauge. Jei išskirti šiaurinę vidurinės Amerikos dalį (Illinois, Wiskonsino, Ohio, Mishigan, Indiana, Minnessota, Iova, N. ir S. Dakota, Nebraska,

Lentelė XXIV. **Javų derlius.**

Ūkių didumas	Bušelių 1 akrui visoj Amerikoj						Šieno ir paš. žolių (tonų akrui)	Bušelių 1 akrui šiauriniam centro rajone				
	Ku-kurūzai	Kviečiai	Avižos	Miežiai	Rugiai	Bulvės		Ku-kurūzai	Kviečių	Avižų	Miežių	Rugių
Visuose ūkiuose vid.	**28,1**	**12,5**	**31,9**	**26,8**	**12,4**	**93,0**	**1,3**	**34,0**	**12,4**	**34,4**	**27,5**	**13,0**
Maž. kai 3 akr.	22,6	13,2	25,6	22,8	14,1	95,7	1,3	33,5	13,2	31,7	23,5	14,2
3—10 „	22,2	12,3	27,4	26,6	14,8	89,9	1,4	34,4	13,8	34,2	27,8	15,9
10—20 „	20,7	11,3	25,4	30,5	14,7	88,4	1,4	32,5	13,9	34,3	29,9	15,8
20—50 „	21,7	11,3	27,8	30,6	13,4	86,6	1,3	32,2	12,5	34,0	30,0	13,9
50—100 „	27,0	12,6	32,0	30,7	13,2	90,6	1,2	33,7	13,3	35,5	30,8	14,1
100—175 „	29,8	12,6	32,5	28,8	12,8	94,8	1,3	34,7	12,6	34,5	29,0	13,4
175—260 „	31,4	12,7	33,2	28,8	12,4	97,0	1,3	35,9	12,8	35,3	28,7	12,9
200—500 „	29,7	12,4	32,0	26,4	11,7	95,9	1,3	33,2	12,0	33,8	26,0	11,9
500—1000 „	26,0	12,4	28,8	23,7	10,6	97,6	1,3	29,7	11,4	31,1	22,8	11,0
1000 ir daug. „	23,9	13,2	26,5	21,8	9,2	113,2	1,3	28,0	12,2	29,2	21,2	11,0

Missouri valst.), kur klimato ir kitos ūkio sąlygos Lietuvos ūkio sąlygoms yra artimiausios ir kur plotas daug kartų didesnis už Lietuvos plotą ir negalima sakyti, kad davinių permažai būtų, — tai mes pamatysime, kad čia ne tik rugių ir miežių, bet ir visų kitų javų derliai stambiuosiuose dvaruose yra mažiausi; antrą, vietą sulig derlių mažumu ūžima vidutiniai dvarai, o visos kitos ūkių grupės savo derliais daug viena nuo kitos nesiskiria ir maž daug atatinka visai Amerikai paduotiems santykiams — net ir su išimtimi rugiams, kur pirmą vietą, kaip ir visoj Amerikoj, užima patys smulkieji mažažemiai.

Del šitų visų davinių galima vieną dalyką prikišti: jie paimti tiktai vieniems metams. Bet čia taip pat reikia priimti domėn, kad Amerikos užimamas žemės plotas yra taip didelis, patsai klimatas tais pačiais metais atskiriuose kraštuose yra taip nevienodas, pačių ūkių skaičius ir jų užimamos žemės plotas yra taip didelis, kad ten ir vienų metų surinktieji statistikos daviniai gali duoti ir duoda labiau tipingą ir mažiau nuo nepaprastų aplinkybių priklausomą vaizdą, negu didžiumoj Eiropos valstybių panašios rūšies statistikos daviniai išskaityti iš kelių ar net keliolikos metų vidutiniųjų skaitmenų. Pagaliau, 1899 m. nieku nepaprastu Amerikos žemės ūkyje ir nepasižymėjo. Jau didesnis trukumas, kad šitie daviniai ne visai nauji ir per tą laiką galėjo šis tas pakitėti. Bet lentelės XXII ir XXIII parodė, kuria linkme tas pakitėjimas yra ėjęs ir kad palyginamosios tiek visų ūkių, tiek vienos žemės, taigi ir derlių vertybės didžiausias pakilimas visai ne stambiesiems dvarams priklauso.

5. Vaisingumas ir darbo bei trašų išlaidos.

Sekamoj lentelėj XXV yra parodyta vidutinė ūkio produktų vertybė skaitant doleriais 1 akrui visos ir žemės ūkyj naudojamos žemės, ir atskirai pašarams, o atskirai kitiems ūkio produktams. Antrojoj lentelės dalyj tuo pačiu būdu (1 a) pažymėta darbo išlaidos atskiruose ūkiuose, be to dar parodyta, kokiame santykyj (skaitant nuošimčiais) darbo išlaidos yra su gautųjų produktų vertybe — ir vėl atskirai visiems produktams ir atskirai ne pašarams. Trečiojoj lentelės dalyj parodyta trašų išlaidos skaitant doleriais 1 akrui žemės ir nuošimčiais visai pruduktų vertybei.

(žiūr. lent. XXV, pusl. 48)

Pirmoji lentelės dalis aiškiai rodo, kad visų ūkio produktų vertybė skaitant 1 a viso žemės ploto yra juo didesnė, juo patsai ūkis mažesnis. Ir begalo didelis skirtumas tarp pirmoj vietoj stovinčių smulkiųjų mažažemių ūkio produktų vertybės ir stambiųjų dvarų, kurie stovi prieš smulkiuosius maž. kaip 1:22 pašarams ir 1:247 kitiems ūkio produktams. Šis nepaprastas skirtumas gali būti tik tuomi paaiškinamas, kad stambiųjų dvarų žemės

ūkyj naudojamos žemės tada buvo tik 12 nuoš. viso žemės ploto, o mažažemių, ir tai visų drauge, 90 nuoš. Bet ir vien žemės ūkyj naudojamai žemei skirtumas išeina dar gana didelis:

Lentelė XXV.

Vaisingumas ir darbo išlaidos.

Ūkių didumas	Vidutinė prod. kaina 1 akrui dol.				Darbo išlaidos			Trašų išlaidos	
	Visos žemės		ž. ūkyj naud. ž.		Dol. 1 akr.	% vertybės		1 akrų dol.	Visų produktų vert. %
	Pašarų	Ne pašarų	Pašarų	Ne pašarų		visų produktų	ne pašarų		
Visuose ūkiuose vidutiniai	**1,16**	**4,47**	**2,35**	**9,07**	**0,43**	**7,7**	**9,7**	**0,07**	**1,2**
mažiau 3 akr.	3,93	312,07	4,48	356,55	40,30	12,8	12,9	3,36	0,7
3—10 „	2,80	32,82	3,10	32,34	2,95	8,3	9,0	0,60	1,7
10—20 „	2,23	16,78	2,49	18,74	1,12	5,9	6,7	0,33	1,7
20—50 „	1,81	9,83	2,27	12,37	0,55	4,7	5,6	0,20	1,7
50—100 „	1,84	6,97	2,69	10,20	0,46	5,2	6,6	0,12	1,4
100—175 „	1,58	5,32	2,56	8,66	0,45	6,5	8,4	0,07	1,1
175—260 „	1,55	5,00	2,53	8,17	0,52	7,9	10,3	0,07	1,0
260—500 „	1,18	3,95	2,11	7,08	0,48	9,4	12,2	0,04	0,8
500—1000 „	0,74	2,89	1,70	6,65	0,47	13,0	16,3	0,03	0,9
1000 ir daug.	0,18	1,26	1,46	10,26	0,25	17,4	19,9	0,02	1,1

pirmajai produktų grupei kaip 1:3, o antrajai 1:34. Skirtumas tarp kitų ūkio grupių nėra toksai didelis. Taip, vidutinių ir stambesniųjų mažažemių produktų vertybė labai mažai kuo skiriasi. Dar mažiau skiriasi visų trijų grupių ūkininkų vertybė, o

nuo šių beveik nieku nesiskiria smulkiųjų (70—100 ha) dvarelių ūkio produktų vertybė. Žymesnis produktų sumažėjimas jau pastebimas vidutinio didumo dvaruose, bet vis delto dar dvigubai didesnis negu stambiuosiuose dvaruose. Skirstant produktų vertybę 1 a ne viso žemės ploto, o tik žemės ūkyj naudojamajai žemei produktų vertybės skirtumas ivairių grupių dvaruose beveik visai išnyksta, o vidutinio didumo dvarai net truputį atsilieka nuo stambiųjų. Net ir stambieji ūkininkai savo ūkio produktų vertybe nuo dvarų labai mažai tesiskiria. Labiau prasikiša jau vidutiniai ir smulkieji ūkininkai, o daugiausia — mažažemiai, ypač smulkieji.

Visa tai rodo į didesnį smulkesniųjų ūkių vaisingumą. Bet tuomi dar neparodoma jų pelningumas. Tai galima matyti iš antrosios lentelės dalies, kur pažymėta darbó išlaidos. Pirmoji skiltis rodo darbo vertybę 1 akrui. Čia stambiųjų dvarų darbo vertybė taip pat mažiausia, o mažažemių didžiausia. Prie panašaus produktų vertybės skirtumo tai ir suprantama. Šiek tiek keisčiau išrodo, kad ūkininkų ir vidutinių dvarų darbo vertybė 1 akrui beveik nesiskiria, ir pav. vidutinių ir stambiųjų ūkininkų darbo vertybė 1 a net mažesnė negu smulkiųjų ir vidutinio didumo dvarų, — nors jųjų produktų vertybė yra didesnė. Lyginant padėto darbo vertybę su gautųjų produktų vertybe matyti, kad tai pačiai produktų vertybei gauti daugiausia yra darbo padėję stambieji dvarai, kurie darbui yra išleidę net 17,4 nuoš. visos produktų vertybės. Antrą vietą sulig darbo brangumu užima taip pat antrieji sulig stambumu dvarai (200—400 ha), kurių darbo, vertybė sudaro 13 nuoš. visų produktų vertybės. Bet toliau vaizdas jau pasikeičia, nes seka patys smulkieji mažažemiai, kurių darbo vertybė sudaro beveik tiek pat kaip vidutinių dvarų (12,8 nuoš.) Po jų vel seka dvarai, kurie turi nuo 100 ligi 200 ha žemės: jų darbo vertybė sudaro 9,4 nuoš. visų produktų vertybės. Toliau vėl peršoka prie vidutinių mažažemių su 8,3 nuoš. darbo vertybės, kad tuojau sugrįžti prie smulkiųjų dvarelių su 7,9 nuoš., kuriuos jau iš eilės paseka stambieji ūkininkai su 6,5 nuoš. darbo vertybės. Tada vėl darbo brangumas pereina prie stambesniųjų mažažemių su 5,9 nuoš., juos paseka vidutiniai ūkininkai su 5,2 nuoš., o mažiausia darbo tiems patiems produktams gauti (ty. tai pačiai jų vertybei) yra išleidę smulkieji ūkininkai, nes tik 4,7 nuoš. visos gautųjų produktų vertybės.

Paskutinioji lentelės dalis rodo trašų išlaidas I a ir palyginama su gautųjų produktų vertybe. Apskritai imant čia atsikartoja tas pats reiškinys kaip ir su darbo naudojimu.

IV. Žemės ūkio vaisingumas ir pelningumas Vokietijoj ir Mažojoj Lietuvoj.

1. Šaltiniai ir tirinėjimų savybės.

Medžiagą pirmiausia ėmiau iš oficialinio Vokietijos Reichstago XVI komisijos pranešimo Reichstagui prie įstatymo sumanymo del muitų (Bericht der XVI Komision, Drucksache Nr. 704). Ten yra visa eilė priedų (Anlage ir Beilage), kur remiantis Vokietijos žemės ūkio tarybos (Landwirtschaftsrat) ir jai priklausomų žemės ūkio organizacijų tirinėjimais, yra trumpai suglausta daviniai apie įvairaus didumo žemės ūkių vaisingumą ir pelningumą vienais metais išvedant iš vidutinių 1893/94—1897/98 m. apyskaitų ir anketos lapų, panašiai, nors ne taip tobulai sustatytų kaip Šveicarijos valstiečių sąjungos daroma (žiūr. šio rašinio II dalį). Didžiausias skirtumas tarp šių tirinėjimų ir ankščiau paduotųjų tirinėjimų yra tas, kad čia visi tirinėtieji ūkiai yra paskirstyti į į grupes sulig didumu ir sulig ju perkamaja vertybe į tris svarbiausias grupes: 1. ligi 50,000 markių vertybės, 2. nuo 50,000 ligi 150.000 ir 3. daugiau kai 150,000 markių vertybės. Kad prie šitų šaltinių savybės daugiau negrįžti, čia tuojau visą jų esmę paduodu.

Lentelė XXVI.

Tirinėtųjų ūkių skaičius sulig didumu:

Didumas	Karaliaučiaus a.	Gumbinės ap.	Prusuose	Vokietijoj	
Mažiau 2 ha	—	—	4	5	0,3 nuoš.
2— 5 „	—	—	14	33	2,2 „
5— 20 „	2	—	133	291	19,1 „
20— 50 „	23	4	280	498	32,6 „
50—100 „	41	8	256	344	22,6 „
100 ir daug. ha	34	26	270	354	23,2 „
Visų ūkių	100	38	957	1525	100 nuoš.

Apskritai ūkių proporcija sulig didumu yra artima visų ūkių proporcijai visoj Vokietijoj, ir patys ūkiai parinkti tipingiausi ir be nepaprastųjų įtakų ar sąlygų. Skirstant šiuos ūkius į tris pagrindines grupes sulig jųjų vertybės, susidaro štai koksai vaizdas. —

Lentelė XXVII.

Ūkių skaičius ir dydis sulig jų vertybės:

Vertybė	Karaliaučiaus ap. skaič.	Karaliaučiaus ap. dydis	Gumbinės ap. skaič.	Gumbinės ap. dydis	Prusuose skaič.	Prusuose dydis	Vokietijoj skaič.	Vokietijoj dydis
mk.		ha		ha		ha		ha
I. Ligi 50,000	34	7- 72	8	29- 79	302	1- 111	470	1- 111
II. 50—150,000	43	38- 205	12	40- 264	371	8- 311	638	3- 311
III. 150,000 ir dg.	23	100-1875	18	102-1125	284	37-3349	417	18-3349

Toliau tirinėjimų davinius naudodami pačius ūkius žymėsime tik rymėnų skaitmenimis ta pačia tvarka, kaip šioj XXVII lentelėj pažymėta, be jokių tolimesnių aiškinimų. Svarbiausias šitų davinių trukumas yra tame, kad jie jau yra šiek tiek pasenėję. Bet jei norima turėti vaizdas, mūsų ūkio sąlygoms artimesnis, tai šitie daviniai kaip tik geriau tinka, nes apskritai imant mūsų žemės ūkis savo didžiumoj šiandien stovi maždaug ant to paties laipsnio, kaip Vokietijos ūkis buvo prieš 20 — 25 m.

Papildomuosius šiam skyriui davinius ėmiau jau tai iš oficialinių Vokietijos statistikos šaltinių, jau tai iš privatinių tirinėjimų, kurie bus paminėti atatinkamoj vietoj.

2. Žemės plotas ir palyginamoji ūkių vertybė.

Pirmiausia prisižiūrėkime tirinėjamųjų ūkių plotui ir bendrajai jųjų vertybei.

Lentelė XXVIII.

Ž. ūkių plotas, vertybė ir pelnas.

		Karaliaučiaus ap.	Gumbinės ap.	Prūsuose	Vokietijoj
A. Viso ploto ha	I.	1 477.15	449.90	8 717.48	11 484.65
	II.	4 168.92	1 531.50	25 028.20	36 410.07
	III.	13 185.60	6 891.06	132 503.59	159 548.79
	Iš viso	18 831.67	8 872.46	166 249.27	207 443.51
B. Vertybė iš viso (mk.)	I.	1 158 328	296 000	9 739 862	15 418 107
	II.	3 652 050	1 239 000	34 225 119	60 288 505
	III.	10 963 920	5 385 000	162 688 371	225 750 362
	Iš viso	15 774 298	6 920 000	206 653 252	301 456 974
C. Bendra vertybė 1 ha (mk.)	I.	784	658	1117	1342
	II.	876	809	1367	1656
	III.	832	781	1228	1415
		838	780	1243	1453

D. Vienos žemės vert. 1 ha (mk.)	I.	421	291	564	688
	II.	450	399	725	886
	III.	352	331	672	796
		379	341	674	806

Tai rodo lentelė XXVIII. Iš jos mes matome, kad bendrasis visų ūkių plotas apima daugiau ne 200 000 ha, ir net mažiausioji grupė turi 11 484 ha. Tai jau ganėtinas plotas, kad daviniai nebutų nepaprastų sąlygų įtakoj. Jųjų vertybė taip pat viršija 300 mil. mk., o mažiausiosios grupės vertybė viršija 15 mil. mk. Net Mažosios Lietuvos bendrasis ūkių plotas beveik 28 tūkst. ha ir jųjų vertybė siekia daugiau ne 22 mil. mk. Bet aiškesnis vaizdas matyti iš tos pačios lentelės XXVIII lit. C ir D, kur parodyta bendroji visų ūkių ir vienos žemės vertybė skaitant markėmis 1 ha.

Čia mes pastebime naują taisyklę, nei Amerikoj, nei Šveicarijos ligi šiol visai nesutiktą: į priekį čia prasikiša ne pirmoji ir no paskutinioji grupė, bet vidurinioji. Priežastį tokio reiškinio įspėti nesunku. Čia patys ūkiai visai kitu metodu suskirstyti — ne sulig jų didumu, o sulig vertybe. Delto kada jųjų vertybė išskaitoma 1 ha, tai visai kitas vaizdas pasirodo. Čia juk į I grupę įeina ūkiai Mažojoj Lietuvoj nuo 7 ligi 72 ha, o Prusuose ir Vokietijoj nuo 1 ligi 111 ha. Kitose grupėse, kaip matėme lentelėj XXVII, taip pat viskas sumaišyta. Reiškia, tie smulkesnieji žemės ūkiai, kur gamyba aukščiau pastatyta ir visas ūkis daugiau pelno duoda, pateko į vieną grupę su stambesniaisiais arba stambiaisiais, kurie labiau apleisti ir delto mažiau verti. Prie tokio suskirstymo reikia dar stebėtis, kad skaitant vienos žemės vertybę 1 ha Karaliaučiaus apygardoj mažiausia verta yra trečiosios grupės žemė, ir niekur III grupės žemės nei viso ūkio vertybė neprasikiša į pirmąją vietą. Šitą ypatingą paskirstymą reikia turėti omenyje ir visose kitose šios rušies statistikos lentelėse.

Lentelė XXIX.

Palyginamoji žemės, trobų ir apyvartos kapitalo vertybė (%).

Ūkių rušys	Karaliaučius			Gumbinė			Prūsai			Vokietija		
	Žemė	Trobos	Padarg. ir ap. k.	Žemė	Trobos	Padarg. ir ap. k.	Žemė	Trobos	Padarg. ir ap. k.	Žemė	Trobos	Padarg. ir ap. k.
I	53,7	26,7	19,6	44,3	30,7	25,0	50,5	31,2	18,3	51,2	30,7	18,1
II.	51,4	30,6	18,0	49,3	31,2	19,5	53,0	30,6	16,4	53,5	29,9	16,6
III.	42,3	35,1	22,6	42,4	33,2	24,4	54,7	28,6	16,7	56,3	27,9	15,8
I.—III.	45,2	33,5	21,3	43,7	32,7	23,6	54,3	29,0	16,7	55,5	28,4	16,1

Lentelėj XXIX yra parodyta palyginamoji, skaitant nuošimčiais, žemės, trobų ir padargų bei apyvartos kapitalo vertybė. Čia gana įdomių reiškinių matome. Visai Vokietijai skaitant, žemė išeina brangiausia III grupei, o trobos ir padargai su apyvartos kapitalu — I. Tas pats reiškinys matomas ir visoj Prūsijoj. Bet Mažosios Lietuvos Gumbinės apygardoj jau randame kitokį vaizdą. Čia žemė brangiausia II grupėj, o III gr. pigiausia; tuo tarpu trobos brangiausios III, o pigiausios I — reiškia, beveik visai priešingas vaizdas negu Vokietijoj ir Prūsuose. Tik padargai su agyvartos kapitalu pasilieka brangiausi I, bet III gr. nepalieka paskutinėj vietoj, o pereina į antrąją. Dar labiau pasikeičia vaizdas Karaliaučiaus apygardoj. Čia viskas kitaip ne visoj Vokietijoj: žemė brangiausia I gr., pigausia III., o trobos ir padargai su apyvartos kapitalu brangiausi III ir trobos pigiausios — I.

Bet tiktai įvairaus didumo ūkiams paskirstytą palyginamąją vertybę galima pažinti iš kitais, šiam reikalui tinkamesniais, pagrindais paruoštų davinių. Tokių davinių gražiai apdirbęs paduoda Aeroboe savo veikale „Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre“, apskaitęs sulig oficialiniais Prūsijos finansų ministerijos tirinėjimais ir įkainavimais mokesčių rinkimo reikalui. Sulig šiuo apskaitymu, jei ūkių, kur yra daugiau ne 1000 ha, visą 1 ha priklausomą vertybę prilyginti 100-ui, tai įvairaus didumo ūkiams atskirose Prūsijos apygardose išeina štai koksai vaizdas (Aereboe „Allg. l. Betrl.“, 566).

Lentelė XXX.

Palyginamoji visų žemės ūkių vertybė 1 ha:

Apygardos su daugiau Ūkiuose:	1000 ha	300 ha	60 ha	12 ha	3,5 ha	2 ha
Karaliaučiaus	100	106	113	155	221	296
Dancigo	100	102	123	174	268	323
Poznanės	100	106	127	183	288	350
Magdeburgo (šiaur.)	100	103	109	160	235	281
Hannoverio (šiaur.)	100	104	127	188	300	366
Wiesbaden	100	104	127	212	386	441

Iš šios lentlelės mes matom, kad tiek Mažojoj Lietuvoj, tiek kitose Prusijos apygardose ūkio vertybė 1 ha išeina juo didesnė, juo patsai ūkis mažesnis-, reiškia, atsikartoja visai ta pati taisyklė, kurią matėme Šveicarijoj ir Amerikoj. Ta pati taisyklė pasikartoja taip pat, jei trobų nei kito inventoriaus visai neskaityti, o kainuoti tiktai vieną žemę. Tuo pačiu metodu apskaičius, žemės vertybė 1 ha išeina štai kokia (Aereboe Allg. l. B. 567):

Lentelė XXXI.

Palyginamoji vienos žemės vertybė 1 ha:

Apygardos su daugiau Ūkiuose:	1000 ha	300 ha	60 ha	12 ha	3,5 ha	2 ha
Karaliaučiaus	100	104	111	141	170	189
Dancigo	100	104	122	156	181	203
Poznanės	100	103	123	162	197	217
Magdeburgo (šiaur.)	100	102	119	146	169	188
Hannoverio (šiaur.)	100	103	124	170	212	242
Wiesbaden	100	103	129	197	281	294

Abiejose čia paduotose lentelėse (XXX ir XXXI) apygardų skaičius mažesnis ne pas Aereboe, nes taisyklė visur ta pati pasikartoja, o ne manau, kad mums labai svarbu žinoti, kiek kuriam Vokietijos ar Prusijos krašte žemės ar trobos kainuoja — svarbu bendrieji davinai, kurie, kaip pasirodo, bendrai imant visur tą patį rodo. Kad trobos 1 ha smulkesniuose ūkiuose brangesnės išeina, tai savaime suprantama — vien kelis kartus didesnis gyvulių laikymas erdvesnių ir daugiau trobų reikalingas. Apie gyvulių laikymą ir jų vertybę įvairaus didumo ūkiuose čia nekalbėsiu, nurodydamas į davinius, mano jau paskelbtus rašinyje „Stambusis ir smulkusis žemės ūkis nuosavybės ir bendrojo valdymo santykiais“ pusl. 16, lent. XIV.

3. Pajamos.

Dabar prisižiūrėkime arčiau pajamų lentelei, kur visoms trims grupėms paduota bendroji pajamų suma markėmis ir paskui išskaityta nuošimčiais kievienai pajamų rūšiai.

(žiūr. lent. XXXII, pusl. 55)

Prisižiūrint lentelei XXXII reikia turėti omenyje pastabas šio IV skyriaus p. 2 ir 1 pabrėžtas: Skaitant visai Vokietijai iš žemės ir javų daugiausia pajamų gauna III-ji, stambiausioji grupė, o iš gyvulių ir įvairių pajamų — I. II grupė pasilieka viduryj. Tas pats reiškinys ir Prūsuose. Tuo tarpu Mažojoj Lietuvoj Gumbinės apygardoj iš javų gauna daugiausia I-ji, ty. mažiausioji grupė, iš žemės — II, o iš gyvulių bei įvairių pajamų — III, ty. didžiausioji arba teisingiau — brangiausioji grupė; mažiausia iš žemės ir javų čia gauna kaip tik III gr., o iš gyvulių — I. Karaliaučiaus apygardoj javų ir visų žemės vaisių daugumu pirmoj vietoj stovi II-ji, ty. vidutinioji grupė, paskui eina III, kuri vienok visai mažai kuo skiriasi nuo I. Gyvulių atžvilgiu pirmoj vietoj stovi III, o paskutinėj — II, kuomet įvairių pajamų daugiausia turi I. Tik čia reikia turėti omenyje, kad visi šitie

Lentelė XXXII. **Pajamos.**

Kraštai	Grupės	Pajamų iš viso (markėmis)	Pajamos nuošimčiais							
			Iš žemės		Iš gyvulių	Iš nuosavų ūkio techn. įmonių	Iš miško	Iš vyno	Iš kitų įmonių	Įvairių pajamų
			Vienų javų	Iš viso						
Karaliaučiaus apyg.	I.	99,643	29,0	34,1	14,4	1,5	0,4	—	0,4	9,2
	II.	316,564	33,7	39,2	52,3	0,2	0,3	—	1,7	6,3
	III.	1,183,340	29,6	34,5	57,5	1,6	1,4	—	0,3	4,7
		1,599,547	30,4	35,4	56,3	1,3	1,1	—	0,6	5,3
Gumbinės ap.	I.	31,188	35,1	39,8	49,4	2,9	0,2	—	1,2	6,5
	II.	130,291	37,8	42,2	50,0	1,0	0,1	—	0,3	6,4
	III.	646,017	26,1	30,7	51,3	9,4	0,4	—	0,2	8,0
		807,496	28,3	32,9	51,0	7,8	0,3	—	0,3	7,7
Prūsuose	I.	925,341	19,7	27,7	51,2	1,9	1,2	0,7	1,2	16,1
	II.	3,169,509	26,2	35,4	52,2	1,6	1,2	0,2	0.6	8,8
	III.	18,920,244	27,6	44,8	36,7	12,1	0,9	0,0	0,4	5,1
		23,015,094	27,1	42,8	39,4	10,2	1,0	0,0	0,5	6,1
Vokietijoj	I.	1,470,594	20,2	27,4	51,0	1,5	1,4	2,0	2,2	14,4
	II.	5,907,933	25,0	33,8	50,4	4,9	1,2	0,8	0,8	8,1
	III.	26,685,245	27,0	45,5	37,9	10,2	1,0	0,2	0,5	4,7
		34,063,772	26,4	42,7	40,6	8,9	1,1	0,4	0,6	5,7

daviniai rodo pajamas ne iš 1 ha, kaip paprastai palyginimuose daroma, bet savitarpinį jų santykį, ir pačios ūkių grupės sutvarvarkytos ne sulig jų didumu, o sulig vertybe. Įvairius vaisingumo davinius 1 ha įvairaus didumo ūkiuose mes turėsime progos patikrinti papildomais šaltiniais. Rytų Prūsams ir Mažajai Lietuvai, taip pat kai kuriems kitiems Prūsijos kraštams, paduodu jau dabar papildomųjų davinių sulig Aereboe (Allg. Landw. Betriebslehre, pusl. 585).

(žiūr. lent. XXXIII, pusl. 56)

Šiai lentelei apskaitymai padaryti 1913 metams ir rodo grynąjį 1 ha pelną įvairaus didumo ūkiuose. Apskaitymai paremti daviniais, kuriais remiantis būdavo paskirstomi ir uždedami atskiriems ūkiams žemės mokesčiai. Iš šių davinių aiškiai matyti, kad tiek Rytų Prūsuose ir Mažojoj Lietuvoj, tiek kituose kraštuose grynasis 1 ha pelnas yra juo didesnis, juo patsai ūkis mažesnis —, reiškia, atsikartoja ta pati taisyklė kaip matėme Švei-

Lentelė XXXIII.

Vidūtinės grynojo pelno pajamos iš 1 ha (markėmis):

Ūkių didumas	Rytų Prūsuose	Schleswigo ap.	Magdeburgo ap.
1 ha	140	142	209
2 „	108	130	172
$3^1/_2$ „	87	107	144
7 „	73	92	128
12 „	60	77	110
24 „	53	68	100
60 „	48	60	90
120 „	44	55	85
300 „	41	50	80
400 „	39	46	77
500 „	37	44	74

carijoj ir Amerikoj. Imant kaikuriuos atskirus Rytų Prūsų ir Mažosios Lietuvos apskričius ir paskirstant visus ūkius į tris svarbesnias grupes — smulkiuosius, vidutinius ir stambiuosius, gauname štai kokį vaizdą (taip pat Aeroboe apskaitymais):

Lentelė XXXIV.

Grynojo pelno pajamos iš 1 ha atskirose Rytų Prūsų apskr. (markėmis).

Apskritys		Dvaruose	pas ūkininkus	pas mažažemius
Žuvinės (Fischhausen)	ap.	60	80	100—120
Vėliuvos	„	40	55	60
Darkiemio	„	30—40	50—60	80—100
Labguvos	„	45—50	50—50	70—80
Gerduvos	„	40—45	65—70	70—80
Heilsbergo	„	45	50	60—70
Heiligenbeil	„	50—60	60—70	80—100

Šitos lentelė daviniai, atskiroms apskritims paskirstyti, patvirtina tą patį reiškinį — kad didžiausias vaisingumas ir didžiausias grynasis pelnas iš 1 ha tenka visai ne stambiausiesiems ūkiams.

4. Išlaidos.

Išlaidų daviniams pažinti tarnauja lentelę XXXV, kur panašiu būdu kaip lentelėj XXXII pirmiausia paduota visų atskiroms ūkių grupėms priklausomų išlaidų suma markėmis ir paskui tos pačios išlaidos paskirstytos sulig rušimis nuošimčiais — reiškia, taip pat rodo tik vidujinį išlaidų santykį įvairaus brangumo ir produktingumo ūkiose, bet nerodo išlaidų dydžio 1 ha aiškaus didumo ūkiuose.

Lentelė XXXV. **Išlaidos.**

Kraštai	Grupes	Visų išlaidų (markėmis)	Išlaidos nuošimčiais: Algos ir valdymo bei nuosavo darbo išlaidos	Samdomų darbininkų mokes.	Gyvulių, vieton parduotųjų ar kt. sunaud. pirkimas	Kitokie ūkiui reikalingi pirkimai	Tame skaičiuje visų išlaidų: Trašoms	Tame skaičiuje visų išlaidų: Pošarui	Ūkio pašalinėms įmonėms	Inventoriaus, trobus ir kt. palaikymas	Draudimo mokesniai	Išmokesniai ir prievolės	Trobų ir kt. kapit. amortizacija	Nuomojimo mokesniai
Karaliaučiaus apyg.	I.	87 187	16,1	19,4	8,0	24,9	3,1	4,7	—	10,2	3,6	7,4	10,3	0,1
	II.	254 031	12,5	23,0	9,3	23,8	3,8	7,2	—	11,2	4,7	6,3	9,2	0,0
	III.	970 764	7,1	24,7	12,2	25,9	3,8	14,1	2,6	8,9	5,3	4,3	8,8	0,2
		1 311 982	8,7	24,0	11,4	25,4	3,8	12,1	1,9	9,4	5,1	4,9	9,0	0,2
Gumbinės aps.	I.	26 637	14,4	26,5	5,9	23,6	6,6	5,2	—	11,8	4,1	7,1	6,6	—
	II.	101 871	14.1	27,6	5,6	25,2	7,0	8,1	—	9,5	5,5	7,3	5,2	—
	III.	497 873	6,5	21.5	14,2	28,0	5,1	11,8	6,0	7,1	4,7	4.8	6,6	0.6
		626 381	8,0	22,7	12,4	27,4	5,4	10,9	4,8	7,7	4,8	5,3	6,4	0,5
Prūsuose	I.	812 618	20,9	17,8	9,4	25,2	4,2	6.6	1,1	9,6	2 9	5,6	6,4	1,1
	II.	2 630 616	11,7	21,6	12,4	27,8	5,4	11,0	0,9	8,8	3,2	6.1	6,2	1,3
	III.	15 328 253	5,9	26,3	12,1	27,4	7,9	11,4	7.4	8,1	3,0	3,3	5,8	0.7
		18 771 487	7,3	25,2	12,0	27,4	7,4	11,1	6,3	8,3	3,1	3,8	5,8	0,8
Vokietijoj	I.	1 263 644	21,4	17,6	9,8	25,9	9,2	7,2	0,9	9.4	2,7	5,4	5,8	1,1
	II.	4 898 631	11.4	20,9	12,5	27,4	5,5	11,6	4,1	8,4	2,9	5.4	5,6	1,4
	III.	21 699 898	5,9	26,3	14,0	27.5	7,9	11,6	6,4	7,6	2,9	3,2	5,3	0,9
		27 826 173	7,6	24,9	13,5	27,4	7,3	11,2	5,7	7,8	2,8	3,7	5,4	1,2

Šitokio apskaitymo dėka, matyti, ir gauta iš paviršiaus išrodą patys sau prieštaraujančiais daviniai, kur algos ir ūkio vedimo išlaidos (į algų skaičių čia įeina tik samdomos administracijos algos arba, pas ūkininkus bei mažažemius, savo šeimynos išlaikymas) tiek Mažojoj Lietuvoj, tiek Prūsuose, tiek Vokietijoj išeina didžiausios I grupės ūkiuose, o mažiausios — III. Bet samdomiems darbininkams išlaidos jau ir čia tuojau pasikeičia III grupės nenaudai, lygiai kaip pastarųjų nenaudai išeina „kitokių" ūkio išlaidų grupė, kuri nėra taip maža ir sudaro apie pusę visų išlaidų. Gyvulių, vieton parduotųjų ir ūkyje sunaudotųjų (papiautųjų), pripirkimui išleista daugiausia taip pat III grupėj, o inventoriaus ir trobų palaikymas bei trobų kapitalo amortizacija išeina brangiausiai pirmojoj grupėj, o pigiausia — trečiojoj. Įdomu, kad trašoms ir pašarui daugiausia išleidžia III grupė. Norėdami šiek tiek tikriau patirti, kiek ištikrųjų turi įtakos į ūkio išlaidų paskirstymą ir kiekį įvaraus didumo ūkių plotas, mes turime gautasias žinias pasistengti kitais daviniais patikrinti. Čia pirmiausia duoda patikrinamų žinių oficialinė Vokietijos ūkio statistika iš 1907 m., kur parodyta, kiek kurio didumo ūkiuose dirba darbininkų. Tos statistikos daviniai rodo štai ką (paduodu iš Aeroboe A. l. B. pusl. 564):

Lentelė XXXVI.

Darbininkų skaičius 100 ha.

Ūkiuose	Išviso	Nuolatinių (nuolat gyvenančių)
Mažiau 0,5 ha	560	240
0,5—2 „	170	90
2—5 „	88	64
5—20 „	44	34
20—100 „	22	16
Daugiau 100 „	17	11

Šita lentelė aiškiai rodo, kad juo didesnis ūkis, juo mažiau darbininkų tame pačiame žemės plote dirba. Trobų kapitalas, kaip ir Šveicarijoj, taip pat yra juo didesnis, juo patsai ūkis mažesnis. Brandenburgo žemės ūkio kredito įstaigų paskolos reikalams darytais tirinėjimais normalinė trobų vertybė 1 ha išeina (Aeroboe, pusl. 568):

Lentelė XXXVII.

Normalinė trobų vertybė 1 ha.

Ūkiuose prie vidutinio žemės mokesnio nuo 1 ha	ligi 15 ha Mk.	15-30 ha Mk.	30-70 ha Mk.	70-150 ha Mk.	150-300 ha Mk.	300-500 ha Mk.	Daug. 500 ha Mk.
ligi 3 dol. (vok.)	590	530	470	420	370	320	270
3—4 „	620	560	500	440	390	340	290
4—6 „	660	590	530	470	410	360	310
6—8 „	700	630	560	500	440	380	330
8—10 „	740	670	600	530	470	410	350
10—13 „	780	710	640	570	500	440	380
13—16 „	830	750	680	610	540	470	410
Daugiau 16 „	880	800	730	660	590	520	450

Frankfuro prie Oder apygardoj 1912 m. oficialiniais mokesčių reikalui darytais apskaitymais trobų vertybė 1 ha buvo:

Lentelė XXXVIII.

Ūkiuose:	Trobų vertybė 1 ha:
1 ha	1800 Mk.
2 „	1350 „
$3^1/_2$ „	1100 „
12 „	470 „
60 „	285 „
300 „	242 „
1000 „	225 „

Lenteles XXXVII ir XXXVIII palyginus mes matome, kad tiek privatiniais kredito įstaigų, tiek oficialiniais valdžios apskaitymais to paties didumo ūkiams trobų vertybė išeina maždaug ta pati, bet abidvi lentelės viena antrą labai papildo, nes lent. XXXVIII yra smulkiai trobų vertybė paduota ūkiose, kurie yra mažesni negu 12 ha, be to dar paduota ūkiams su 1000 ha, kuomet lentelėj XXXVII smulkiau viskas išdėstyta ūkiams nuo 15 ligi 500 ha, taip kad turime beveik pilną vaizdą įvairiausio didumo ūkiams. Iš visų šitų davinių į akis aiškiai metasi tai, kad pradedant 300—500 ha didumo ūkiais ir einant aukštyn labai didelio skirtumo trobų kapitalo didume 1 ha nematyti, lygiai kaip nėra didelio skirtumo ūkiuose nuo 12—15 ligi 70—150 ha iš vienos pusės ir mažažemių tarpe maždaug nuo 3—4 ha iš kitos Tuo būdu trobų brangumu visus ūkius galima paskirstyti į tris. svarbiausias grupes — mažažemių, ūkininkų ir dvarininkų ir jų trobų vertybę 1 ha maž daug šitaip išreišti: 15 : 5 : 3.

Bet ūkio išlaidos žmonių darbu nei trobomis nepasibaigia, o svarbią vietą užima ir gyvulių arba arklių darbas. Goltzo apskaitymais, Vokietijoj įvairaus didumo ūkiuos vienam arkliui dirbamos žemės vidutiniškai išeina ha (Goltz . . . . pusl. 286):

Lentelė XXXIX.

Vienas arklys laikomas:

Ūkių didumas		Ūkių skaičius	Dirbamos žemės vidutiniškai	ha skaičius tarp:
I.	daugiau 1000 ha	8	11,3	5,2—13,4
II.	1000—501 „	45	10,3	5,1—27,5
III.	500—200 „	59	8,8	5,7—19,3
IV.	199—100 „	39	7,0	5,0—17,3
V.	99—50 „	96	7,7	4,0—14,5
VI.	49—20 „	99	6,3	0,7—16,0
VII.	19—10 „	68	4,8	1 1—7,5
VIII.	9—5 „	24	3,6	0,9—8,0
IX.	4—0,6 „	11	1,6	0,6—3,0

Iš šios (XXXIX) lentelės mes matome, kad apskritai imant vienam arkliui juo daugiau žemės išeina, juo ūkis didesnis, bet tas, matyti, labai daug priklauso nuo įvairių pašalinių aplinkybių, jei pav. net stambiuosiuose 500—1000 ha ūkiuose vienam arkliui tenka nuo 5 ligi beveik 28 ha žemės, kuomet pas ūkininkus ir net mažažemius ligi 5 ha skirtumas eina nuo 4 ligi 16 ha vienam arkliui. Langebecko tirinėjimais (paduota tap pat pas Goltzą pusl. 286) vienam arkliui tenka ha:

Lentelė XL.

1 arkliui tenka ha

Ūkiuose		lengvos žemės	sunkios žemės
I.	20—50 ha	5,6	6,7
II.	50—200 „	9,1	8,7
III.	200—1000 „	9,9	8,0

Sulig šitos lentelės, ūkiuose pradedant nuo 50 ha ir einant aukštyn, arklių darbo naudojime beveik jokio skirtumo nėra, ir skiriasi daugiau tik smulkesnieji ūkiai.

5. Apyvartos kapitalas ir pelnas.

Galų gale ūkio pelninguma atskiram asmeniui nulemia grynasis pelnas ir tos sunkenybės, kurių teikia vieno ir kito ūkio

vedimas arba jo ant kojų pastatymas. Čia pirmiausia vėl tenka grįžti prie davinių, kuriuos mes esame tirinėjimo pagrindan paėmę, ty. Reichstago komisijos pranešimo, paremto įvairių ūkio įstaigų tirinėjimas.

Lentelė XLI.

Grynasis 1 ha pelnas markėse ir įdėto kapitalo nuošimčiai.

Ūkių rušys	Karaliaučius		Gumbinė		Prūsai		Vokietija	
	Pelnas	Nuoš.	Pelnas	Nuoš.	Pelnas	Nuoš.	Pelnas	Nuoš.
I.	8,4	1,1	10,1	1,5	12,9	1,2	18,0	1,3
II.	15,0	1,7	18,6	2,3	21,5	1,6	27,7	1,7
III.	16,1	1,9	21,5	2,8	27,1	2,2	31,2	2,2
I.—III.	15,3	1,8	20,4	2,6	25,5	2,1	29,1	2,1

Iš paduotosios lentelės XLI mes matome, kad grynasis pelnas 1 ha yra juo didesnis, juo patsai ūkis brangesnis ir didesnis, taip pat ir įdėto kapitalo nuošimčiai. Kadangi čia turime sumaišytą ūkio didumą su jo brangumu, tai tikrai patirti, kokią įtaką į grynąjį kapitalo pelną yra padaręs vienas ūkio didumas, nėra aiškiai galima. Bet kadangi jau iš šveicarijos ir Amerikos tirinėjimų mes lygiai panašų vaizdą esame matę, tai čia galima apsieiti ir be ypatingų tikrinimų bei pripažinti, kad stambesniam žemės valdytojui yra progos daugiau pelnyti. Kitas klausimas, kokiame santykyje tasai jo pelnas yra su tikrai reikalingu apyvartos kapitalu. Iš Šveicarijos papyzdžių mes matėme, kad stambesnieji žemininkai paprastai gauna daugiau pelno iš rentos, bet apyvartos kapitalas geriau apsimoka arba geriau išnaudojamas pas smulkesniuosius. Jei Quantes tirinėjimai, kuriuos Goltzas (pusl. 350) paduoda Saksonijai, ir visai Vokietijai būtų pritaikomi, tai galima manyti, kad apyvartos kapitalas pas smulkesniuosius žemininkus ir Vokietijoj geriau apsimoka, nes to kapitalo pas smulkesniuosius 1 ha išeina nepalyginamai mažiau negu pas stambesniuosius.

Lentelė XLII.

Apyvartos kapitalas 55 Saksonijoj ūkiuose.

Ūkiuose		
ligi 5 ha	38—121 mk.	vidut. 92 mk.
5—20 „	74—176 „	„ 149 „
20—100 „	133—220 „	„ 192 „
100—500 „	177—228 „	„ 208 „
500 ir daug. „	220—237 „	„ 230 „

Iš lentelės XLII mes matome, kad pas mažažemius apyvartos kapitalo 1 ha išeina beveik tris kartus mažiau negu stambiuosiuose dvaruose, o pas ūkininkus beveik tik pusė tiek kiek dvaruose. Tai ir suprantama: mažažemis ir ūkininkas užtat patsai savo darbo jėgos yra daugiau įdėjęs, delto jis gali apsieiti mažesniu apyvartos kapitalu negu dvarininkas, kuriam už viską ir visumet tenka grynais pinigais mokėti.

6. Žemės ūkio vaisingumo pakitėjimas = sumažėjimas del nepaprastųjų sąlygų.

Tiek privatiniam, bet ypač visuomenės ūkiui begalo svarbu, kad del ūmai ir netikėtai pakitėjusių sąlygų perdaug nesumažėtų vaisingumas arba produktingumas, arba kitaiş žodžiais — begalo yra svarbu, kad ūkis galėtų juo lengviau prisitaikinti prie naujų sąlygų. Ir vargu bau buvo kada nors geresnės progos atskirų ūkių išvermei išmėginti, kaip kad davė praėjusis karas Vokietijoj. Čia visi, tiek smulkieji, tiek stambieji žemininkai gerai nusimanė savo darbuose, turėjo taip pat gana apyvartos kapitalo, ūkis buvo pastatytas lygiai gerai, o karo metais tiek del visuomenės ir valstybės, tiek del savo asmeninio gero visi lygiai buvo su interesuoti, kad jų ūkis kiek galint daugiau vaisių atneštų. Ir kas gi pasirodė? Karo reikalams rekvizicijų valdinkai jau senai buvo pastebėję, kad reikalingas rekvizicijų piliavas geriausia atlieka mažažemiai ir ūkininkai ir, palyginti, mažiausia duoda dvarai. Bet tai nepersenai Vokietijos valstybinė statistikos valdyba paskelbė statistikos žinias apie derliaus sumažėjimą karo metais atskiruose Vokietijos kraštuose. Ir čia begalo įdomus reiškinys pasirodė: tuo kuriame krašte daugiau yra stambiųjų dvarų, juo daugiau tenai sumažėjo rugių derlius skaitant 1 ha rugiais apsėtos žemės.

(žiūr. lent. XLIII, pusl. 63)

Lentelėj XLIII yra paduota rugių derlius tonomis atskiruose Vokietijos kraštuose 1904/13 ir 1917/20 metais, taip pat sumažėjimo dydis nuošimčiais palyginant 1917/20 m. su 1904/13 ir 1920 m. su 1913 m., kaip yra atspausdinta oficialiniame statistikos valdybos leidinyje „Wirtschaft und Statistik“ š. m. Nr. 3 ir 4, o mano iš oficialinės statistikos davinių („Statistik des Deutschen Reiches“ Bd. 212,2) toms pačioms vietoms yra išrašyta, kiek ploto tenai užima įvairaus didumo žemės ūkiai. Ir čia mes matome nepaprastą reiškinį: juo kurioj apygardoj ar valstybėj yra daugiau drarų arba stambiųjų ūkių, juo daugiau tenai sumažėjo rugių derlius 1 ha, ir smulkiųjų ūkių mažiausia yra rugių derlius sumažėjęs Pomeranijoj ir Meklemburge, kur dvarai daugiau ne pusę žemės ūkyj naudojamos žemės ploto užima, taip pat daugiau ne 50 nuoš. rugių derlius 1 ha sumažėjo lyginant 1920 m. 1913 m., o Hohenzollern, kur ūkiai su daugiau ne 100 ha užima tik 1,4

Lentelė XLIII.

	Iš 100 ha žemes ūkyj naudojamos žemės teko ūkiams								Rugių derlius 1 ha			
											Sumažėjo %	
	Mažiau 0,5 ha	Mažiau 2 ha	2—5 ha	5-20 ha	20—100 ha	100 ha ir daug.	200 ha ir daug.	5—100 ha	1904/13 t.	1917/20 t.	1917/20 palyg. su 1904/13	1920 palyg. 1913
Hohenzollern	0,5	5,3	24,2	29,6	19,5	**1,4**	0,4	49,1	1,33	1,23	**7,5**	**6,4**
Würtemberge	1,4	9,7	24,6	46,1	17,9	**1,7**	0,5	64,0	1,46	1,22	**16,4**	**22,4**
Bavarijoj su Pfalzu	0,5	4,0	12,9	52,1	28,8	**2,2**	0,8	80,9	1,59	1,26	**20,8**	**30,5**
Oldenburge	1,1	4,5	12,7	33,8	46,2	**2,8**	0,9	80,0	1,67	1,28	23,4	35,1
Baden	1,9	14,1	30,7	43,0	9,2	**3,0**	1,2	52,2	1,60	1,21	24,4	**34,3**
Rheinland	2,6	11,9	20,0	44,6	20,3	**3,2**	0,5	64,9	1,97	1,55	**21,3**	34,9
Westfalijoj	2,4	9,6	14,2	37,7	34,4	**4,1**	2,1	72,1	1,86	1,54	**17,2**	**32,0**
Hessen	2,5	12,4	21,5	50,7	10,9	**4,5**	1,7	61,6	2,06	1,65	**19,9**	**32,5**
Hessen-Nassau	2,0	11,3	22,6	43,7	16,5	**5,9**	2,4	60,2	1,89	1,52	**19,6**	**32,5**
Hannover	1,4	6,6	12,5	36,7	37,6	6,6	3,3	73,3	1,83	1,37	25,1	37,4
Saksonija	1,3	5,1	9,1	41,5	30,5	13,8	6,1	72,0	2,08	1,65	20,7	37,1
Schleswig-Holst.	0,6	1,9	3,4	19,7	59,6	15,4	9,4	79,3	1,87	1,28	**31,6**	**46,2**
Braunschweig	3,0	9,6	7,5	29,2	34,4	19,3	12,6	63,6	2,24	1,57	**29,9**	**41,8**
Sachsen (Prov.)	1,6	6,5	6,7	26,7	34,1	**26,0**	19,5	60,8	1,88	1,31	**30,3**	37,1
Silėsijoj	0,7	4,5	10,8	31,4	20,6	**32,7**	26,2	52,0	1,65	1,25	24,2	**47,3**
Brandenburge	0,7	3,6	5,6	22,8	35,2	**32,8**	28,5	58,0	1,59	1,16	**27,0**	**46,4**
Vakarų Prūsuose	0,7	2,7	4,3	23,6	32,9	**36,5**	28,4	56,5	1,64	1,20	**26,8**	**53,9**
Rytų Prūsuose	0,7	2,2	4,3	17,6	38,8	**37,1**	28,2	56,4	1,59	1,25	21,4	**28,4**
Pommern	0,6	2,6	3,2	19,7	23,3	**51,2**	45,4	43,0	1,69	1,25	**26,0**	**53,5**
Meklenburge	1,5	3,5	3,4	6,7	27,6	**59,8**	55,8	34,3	1,88	1,29	**31,4**	**52,5**

nuoš derlius tik 6—7 nuoš. sumažėjęs. Ar gali visa tai pripuolamai atsitikti? Reikia abejoti, juo labiau kad tas pats reiškinys pasikartoja, nors ir kiek mažesniame laipsnyje, lyginant ne tik 1920 m. su 1913 m., bet ir vidutinius iš 1904/13 ir 1917/20 m. Mažas vienoj ar antroj vietoj „netaisyklingumas" arba menkas į šalį pakrypimas čia tik patvirtina aiškiai matomą taisyklę. O reikia dar to neužmiršti, kad kaip Aereboe ir kt. tirinėjimai rodo, karo metais Vokietijoj įvestasis „priverstinas ūkininkavimas", dirbtinių trašų stoka ir kt. sunkiausia buvo pakelti ūkininkams, kurių per mažas ūkis buvo, kad ką nors nuo žandaro akies paslėpti galėtų, taip pat dvarininkai per pažintis ir įvairias protekcijas lengviau arba greičiau trašų įsigydavo, jie taip pat plačiai pigiu karo nelaisvių darbu naudojosi ir apskritai lengviau prie visko prieidavo negu ūkininkai ar mažažemiai, kurie buvo priversti visa ką karo reikalams atiduoti (juk buvo uždrausta ne tik javai, bet ir bulvės gyvuliams šerti) ir tuo būdu labai sumažino savo trešiamųjų mėšlų dydį bei pašarus, kas negalėjo neatsiliepti taip pat ir į javų derlių.

Trumpai suglaudus visa tai, kas čia buvo apie Vokietijos žemės ūkių vaisingumą bei peiningumą pasakyta, reikia pabrėžti, kad tiek, kiek čia ūkio sąlygos yra panašios į sąlygas tirinėtųjų Šveicarijos arba Amerikos ūkių, — tai matome tuos pačius davinis pasikartojant, kurie aiškiai rodo į didesnį smulkiųjų ūkių vaisingumą, nors dažnai daugiau pelno turi ne smulkieji, bet stambieji žemės ūkiai.

V. Baigiamosios pastabos.

1. Apie žemės ūkio vaisingumo ir pelningumo sąlygas.

Sunku būtų paduotuose statistikos ir kituose daviniuose susivokti bei įvairius skirtumus ar skaitmenų prieštaravimus suprasti ir jų tikrąją priežastį pasiaiškinti, ir apskritai iš visų mokslo ir statistikos tirinėjimų mažai naudos būtų, jei jie neparodytų sąlygų, kurios vieną ar antrą visuomenės ūkio reiškinį nustato arba nulemia. Šiame rašinyje nėra vietos nei reikalo plačiai aiškinti ir pavyzdžiais rodyti, kurios sąlygos kokiame laipsnyje nulemia žemės ūkio vaisingumą bei pelningumą — šitam kiekvienam ūkininkui ir ūkio politikos darbuotojui begalo svarbiam klausimui išsamiai nušviesti reikėtų visai atskirai ir daug plačiau pakalbėti —, bet yra reikalas bent trumpai prisiminti tie dėsniai ir sąlygos, kurios žemės ūkio veisingumą bei pelningumą nulemia, kad galėtume teisingai svetimiems kraštams paduotuosius davinius įvertinti ir juos savo ūkio sąlygoms pritaikinti. Geriausiai būtų, galima pasišaukti ką nors iš savųjų ūkio tirinėtojų. Deja, tokių tirinėtojų mes jei ir turime, tai jie savo žinias laiko pas save ir jų viešai neskelbia. O visai be mokslo autoritų šičia apsieiti negalima. Delto aš imu tuos tirinėjimus, kuriuos yra padarę žinomi vokiečių žemės ūkio praktikos ir mokslo darbininkai — Aereboe, Goltz ir Krafft, ir trumai suglaudęs noriu paduoti tas jų tirinėjimų išvadas, kurias kiekvienas patsai norėdamas ir tam atsidėdamas gali patikrinti ir Lietuvos ūkio sąlygose arba ir kitur arčiau žemės ūkio darbams ir jo vedimui prisižiūrėdamas arba patsai ūkininkaudamas ir savo protu galvodamas. Del tų, kurie norėtų plačiau su visa kuo susipažinti, aš nieko geresnio tuo tarpu negaliu išmislyti, kaip patarti patiems su minėtų autorių rašiniais susipažinti, o pirmoj vietoj su Aereboe raštais, kur visi mokslo tirinėjimai paremti ilgametės praktikos patirimais (jis yra Wuertynbergo žemės ūkio instituto direktorius ir profesorius ir daugelio dvarų vyriausias ūko vedėjas) ir taip viskas aiškiai bei įvairioms sąlygoms pritaikomais pavyzdžiais nušviesta, kad faktai ir daviniai savaime kiekvieną paragina pačiam toliau tirinėti ir neapsunkina, kaip kai kurie kitų autorių darbai.

Einant prie paties mums rūpimo klausimo iš pat pradžių noriu pabrėžti, ką jau įvedamuose paaiškinimuose buvau trumpai paminėjęs: kad mums statant savo valstybės ekonominį pagrindą ir rūpinantis socialinėmis reformomis tenka žiūrėti ne tik asme-

ninių kiekvieno ūkininko ar žemininko reikalų, bet ir to, kiek jo vedamas ūkis duoda naudos ir pelno visuomenei arba valstybei. Šituo, o ne kokiu kitu mastu matuojant ir reikia kaip kitas, taip ir žemės reformą vertinti. Delto principe reikia pripažinti visai savo tikslo nepasiekiančiais tuos įrodinėjimus, kurie žemės reformos sumanymus giria ar peikia vien atskirų ūkių mažesnį ar didesnį pelninguma rodydami Jau šiame rašinyje paduotieji statistikos tirinėjimai Šveicarijoj, Amerikoj ir Vokietijoj aiškiai ir vienu balsu rodo į tai, ką kiekvienas ir be jokių tirinėjimų visuomet pasakys ir patvirtins: kad pelno apskiram žmogui gauti yra daugiau progos jei jis daugiau žemės turi. Kas gali ginčyti, kad mažažemis ar ūkininkas daug vargingiau gyvena ir gyvena negu dvarininkas, nežiūrint kad mažažemio ar ūkininko viena dešimtinė dvigubai ar trigubai neštų negu dvarininko? Bet ne tame juk yra žemės ūkio svarbiausias uždavinys, kad atskiriems žmonėms daugiau pelno šaltinių užtikrinti, o tame, kad žemės ūkio produktai, kurie sudaro visų žmonių maisto ir gyvenimo pagrindą, būtų taip pat visiems valstybės piliečiams lengviausiai prieinami. Jei prie stambiosios ūkio formos ne tik dvarininkas daugiau pelnytų ir geriau gyventi galėtų, bet ir visi jo dabininkai drauge su visais valstybės piliečiais, tada, žinoma, apie jokias žemės reformas, kurios siektų dvarų ūkio skaldymo ar smulkiųjų bei vidutinių ūkių kurimo, kalbėti nereikėtų ir niekas nekalbėtų, — tada reikėtų kalbėti apie smulkiųjų ūkių suglaudimą į stambiuosius. Bet kad stambieji žemės ūkiai šitą valstybinį bei visuomeninį uždavinį galėtų atlikti, pirmiausia reikia vienos sąlygos — kad jie daugiau negu smulkieji ūkiai gamintų, ty. būtų už juos vaisingesni. Deja, šitos vienintėlės sąlygos, kuri stambiųjų ūkių neliečiamybę pateisintų, nei viename krašte ir nei vienoj valstybėj, kur ūkio sąlygos neleidžia visiškos produktų specializacijos, mes nematome — prie sąlygos, kada stambieji ir smulkieji ūkiai yra vienodose ir mums artimose sąlygose. Tiesa, Šveicarijoj mes matėme, kad žemininkoi ir jo šeimynos uždarbis kyla su ūkio bėdnumu, taip pat ir išlaidos ūkio reikalams rodo, kad stambesnieji žemininkai geriau ne smulkesnieji maitinasi. Tas pats reiškinys Amerikoj, Vokietijoj, Mažojoj Lietuvoj, ir, pagaliau, tą patį reiškinį galima kiekvienam pačiam pamatyti Lietuvoje. Be kad iš to paties žemės ploto daugiau išima mažažemiai ir ūkininkai negu stambieji dvarinkai, tai taip pat visi Lietuvos sąlygoms artimesnieji tirinėjimai ir daviniai vienu balsu rodo; o tas kartais pasitaikąs faktas, kad dvaro laukuose javai geriau išrodo ar būna gražesni gyvuliai taip pat savaime dar nieko nerodo, nes javai ir gyvuliai priklauso nuo daugelio sąlygų, su kuriomis ūkio didumas savaime jokios sprendžiamos rolės nedaro, jei nėra visuomeninis perdėm sutinkamas reiškinys. O visuomeninis, perdėm sutinkamas reiškinys taip visur aiškiai ne stambiųjų ir ypač ne stambiausiųjų ūkių naudai kalba.

Ką visa tai reiškia? Delko taip atsitinka? Ir kurie įstatymai bei dėsniai nulemia žemės ūkio vaisingumą ir jo pelningumą? Nes nei tam tikras reiškinys matomas perdėm, tai čia jau negali būti nepaprastas ar netikėtas atsitikimas, o turi būti tam tikras dėsnis ar įstatymas, kuris veikia ir įtaką daro visai nematomai ir nuo atskiro žmogaus valios ar noro visai nepriklausomai.

Šie klausimai žmones vargina ne šiandien. Žemės ūkio vaisingumo ir pelningumo klausimais žmonės buvo priversti rūpintis nuo to laiko, kaip iš žemės vaisių gyventi pradėjo. Jau XVII amžyj Tugot paskelbė plačiai žinomą „mažėjančio žemės vaisingumo" įštatymą, kuris paskui plačiai buvo taikomas aiškinant Malthuso teoriją ir ypač plačiai Ricardos ūkio sistemoje taikomas. Šiandien yra niekeno neginčijamas faktas ne tik tai, kad žemės vaisingumui yra tam tikros ribos, kurias peržengus jokiomis priemonėmis daugiau vaisių iš jos išgauti negalima, bet ir tai, kad pridedant daugiau darbo ar šiaip dirbtinėmis priemonėmis žemės ūkio našumas arba vaisingumas, tam tikros ribos pasiekus, vis labiau ir labiau mažėja. Vis tai faktai, patvirtinti įvairiais būdais darytais tirinėjimais ir patíes gyvenimo daviniais, taip kad, pav., iš tų statistikos davinių, kurie rodo, kad iš to paties žemės ploto daugiau išima smulkieji ne stambieji ūkiai, — iš tokių davinių šiandien daryti išvadą ar reikalauti visus stambesniuosius ūkius sumulkinti — negalima. Bet vienas dalykas taip pat visai aiškus: kad žemės vaisinguma arba našumo ribos yra daug didesnės, negu dabar išnaudojama ir kad Lietuvoj jau dabar žinomais mokslo ir technikos daviniais naudojantis tą našumą galima dar keleriopai padauginti visai neperžengiant žemės našumo intensyvumo laipsnio.

Žemės ūkio vaisingumas aiškiai priklauso nuo ūkininkavimo intensyvumo. Tai nereiškia, kad pirmos rūšies juodžemis geriausiose klimato sąlygose tik tiek pat duotų prie lygiai padėto darbo ir kt., kiek duoda kietas molynas ar smėlynas blogiausiose sąlygose. Bet jei lygiose sąlygose lygiai bus darbo, trašų ir kt. į tą patį žemės sklypą įdėta, tai daugiau atneš vaisių tas žemės sklypas, kur bus daugiau visa ko padėta — žinoma, prie sąlygos, kad bus prisilaikoma mokslo arba bent sveiko proto reikalavimų ir nedirbama arba nededama trašų visai bereikalo, kada intensyvumo bei našumo laipsmis pasiekta.

Toliau — visais daviniais ir tirinėjimais taip pat patvirtinima, kad apskritai imant **intensyviausiai ūkininkaujama smulkesniuose ūkiuose,** o ekstensyviausiai — stambiuose. Čia vėl — prie sąlygos, kad ūkininkaujama racionalingai. Smulkus žemininkas tiesiog yra priverstas intensyviai ūkininkauti, nes kitaip elgdamos jis gyventi negalėtų — priverstas net ir tada, jei apskritai imant jam sunkiau tektų dirbti negu būnant paprastu samdininku. Delto, kaip matėme Šveicarijos ūkininkų sąjungos tirinėjimuose, smulkieji ūkininkai arba mažažemiai daug mažiau už

savo darbą vienai dienai gauna arba blogiau maitinasi negu stambieji ūkininkai — nežiūrint, kad iš to paties žemės ploto (1 ha) jie dažnai du — tris kartus daugiau išgauna negu stambieji ūkininkai. Tuo būdu savaime susidaro padėtis, kad žemė del jos didesnio ir geresnio įdirbimo arba našumo smulkesniuose ūkiuose būna brangesnė, o patsai darbas del mažesnių ūkininko ar mažažemio reikalavimų (arba delto, kad jis daugiau neturėdamas yra priverstas su visa kuo mažiau apsieiti) — smulkesniuose ūkiuose yra pigesnis. Šita padėtis vėl savaime verčia smulkųjį žemininą prie itesyvesnio ūkininkavimo, nes sulig Aereboe tirinėjimais (A. 1. B. pusl. 282) „juo žemė, palyginant su darbu ir inventoriu, yra brangesnė, juo intesyviau turi būti ūkininkaujama".

Tuo būdu mes matome, kad smulkiajam žeminkui savaime susidaro kaip ir užburtas ratas, į kurį jis įėjęs noroms nenoroms yra savo interesų verčiamas daugiau dirbti ir intensyviau ūkininkauti. Visai kitos sąlygos stambiajame ūkyje, Čia žemininkas asmeniškai visai nėra suinteresuotas, ar viena žemės dešimtinė kelis pūdus daugiau atneš ar mažiau, kaip apskritai asmeniškai nėra suinteruotas brutto pajamomis, nes minimum gyvenimo reikalavimus patenkinti gali ir mažai iš vienos dešimtinės ar hektaro pajamų gaudamas, kadangi pas jį tų dešimtinių arba hektarų yra daug. Delto pirmoj eilėj stambiajam žemininkui rūpi ne ūkio vaisingumas, bet jo pelningumas. O didžiausią grynojo pelno nuošimtį duoda, kaip jau matėme ir kaip visi tirinėjimai rodo, ūkiai arba žemės plotai, kur mažiausia kapitalo bei darbo reikia padėti, ty. kur ūkis ekstensyviausias. Pavyzdžiu gali būti pievos ir miškai, kur labai mažai kapitalo ir darbo padėjus galima palyginamai nemaža pelno turėti, — nors brutto pajamos iš to paties žemės ploto nepalyginimai didesnės iš ariamos žemės, kuomet tuo pačiu laiku kartais čia jokio pelno nebūna ir vos darbo išlaidas apmoka, ir tai dar gana silpnai. Jei pavyzdžiui paimsime davinius iš Amerikos (lent. XXIV), kur 10a (4 ha) ūkių pajamos 1 a išeina vidutiniškai po 35 dol., o 1000 a — nepilnus 1,50 d., ir kur darbo išlaidos 1 a pas 10 a savininką išeina 3 dol, o pas 1000 a — tik 25 centai, tai vis delto nežiūrint į tai, kad 10 a savininkas iš 1 a dvidešimts kartų daugiau gauna negu 1000 a savininkas, — jisai viso labo iš savo ūkio išrenka tik 35×10 = 350 dol. visų pajamų ir atitraukus po 3 d. 1 a darbo išlaidų jam lieka tik 320 d. Tuotarpu 1000 a savininkas gaudamas tik po 1,50 d. iš akro visų pajamų vis delto surenka 1500 dol., ir kadangi darbas jam atseina tik 25 centai 1 a, tai iš viso atitraukti tik 250 dol. ir jam gryno pelno dar lieka 1250 dol. Aišku, kuris geriau gali gyventi ir kuris daugiau yra suinteresuotas savo ūkio našumą pakelti. Nes nežiūrint 20 kartų didesnio vaisingumo pas 10 a savininką, jam liekamų 320 dol. vis delto yra permaža, kad galėtų gerai be pašalinių uždarbių

gyventi, kuomet su 1250 dol, pajamų galima prie neperdidelių reikalavimų gyventi ir jokio kito darbo nedirbant. Ir kam stengtis tada intensyviau ūkį vesti, kam didinti išlaidas, kada grynasis pelnas gal viestiek negali būti žymiai pakeltas?

Tuo būbu dvarininką intensyviau ūkį vesti gali paskatinti vien aiškiai numatomas didesnis grynasis pelnas. Tokia galimybė normalinėse sąlygose tik dviem atsitikimais numatoma: ūkio produktų kainoms pakilus ir darbo išlaidoms sumažėjus. Bet ūkio produktų kainų pakilimas yra lygiai naudingas ir smulkesniesiems žemininkams, jei tik jie dar nėra pasiekę aukščiausiai galimo intesyvumo laipsnio ir žymią dalį savo produktų turi rinkoj į kitus gyvenimo reikmenis mainyti. Tuo būdu lieka tiktai antrasis kelias, kurį stambesniųjų ūkių savininkai ir stengiasi išnaudoti įsigydami įvairias žemės ūkyj dirbamasias mašinas ir įvesdami kitus technikos pagerinimus, burių smulkiųjų ūkių valdytojai jau tai del kapitalo stokos arba tiesiog del savo ūkio mažumo naudoti visai negali. Šitoje srityje tai ir atsigriebia stambieji ūkiai savo konkurencijoj su smulkiaisiais. Bet ir čia yra tam tikros sienos. Pirmiasia mašinomis neikuomet negalima viso ūkio į tokį intesyvumo laipsnį pastatyti kaip šiaip dirbant, nes žemės ūkyje yra daug (ty. didžiuma) darbų, prie kurių su mašina visai prieiti negalima. Antra — mašinų produktingumui taip pat yra savo ribos, kurių peržengti negalima arba kur mašinų naudojimas jokių prerogatyvų dar stambesniam ūkiui neduoda. Apie tai jau mano paties buvo plačiau rašyta ir tam tikrų davinių paduota rašinyje „Smulkusis ir stambusis žemės ūkis". Tuo būdu ir technikos prerogatyvos neina ligi begalinio didumo ir paprastai jos apsistoja prie 100—200—300 ha ir tik retais atsitikimais dar eina naudai ligi 400—500 ha. Bet su ūkio didėjimu žemės ūkyje atsiranda kita didelė sunkenybė — tai darbininkų klausimas. Didelis stambiųjų ūkių vedimo praktikas Aereboe ne bereikalo savo veikale yra ypatingai pabrėžęs, kad: „Juo didesnis ūkis, juo daugiau jis turi svetimųjų pagalbos ieškoti, juo didesnis tarp jo ir paskutinio darbininko socialinis skirtumas, — juo sunkiau yra visą žmonių darbo aparatą tikslingai tvarkyti ir juos ūkio pasisekimu suinteresuoti. „Delto — sako jisai — ir atsitinka, kad smulkiesiems ir ligi tam tikro laipsnio vidutiniams ūkiams visur ten geriau sekasi negu stambiesiems, kur vaisiai bei nauda pareina nuo rūpestingumo" (Aereboe, A. l. B., 534—535). Na, o kur, bent mūsų sąlygose, žemės ūkio vaisingumas nuo rūpestingumo nepriklauso? Tik ten, kur labai dideli plotai vienodos ar vienai ūkio vaisių rūšiai tinkamos žemės yra ir kitos (pav. klimato) sąlygos tam yra tinkamos, asmeninis rūpestingumas bei susiinteresavimas tokio svarbaus vaidmens neatlieka. Tokių kraštų pasaulyje atsiranda, pav. kaikuriose vietose Argentinoj, Australijoj, gal Rusijos pietų kai kuriuose kraštuose, kur perdėm lygi vienoda žemė, perdėm pievos ar vienoda dirva ir nereikia perdaug bijoti

netikėtų klimato atmainų. Tokiose vietose ir visuomenės bei visos valstybės reikalų atžvilgiu gali būti tinkamesnis ir stambusis ūkis, — jei politiniai socialiniu atžvilgiu stambaus ūkio laikymas yra galimas ir tikslingas. Bet kitur, o ir pas mus tokių sąlygų nėra.

2. Kai kurios mintys praktikos išvadoms padaryti.

Nenoriu jokių ypatingų išvadų daryti. Bet vieną antrą mintį mesti, kuri prašyte prašosi ir savaime iš visų davinių išeina, būtinai reikalinga arba bent jau nežalinga. Nes ir aš rašydamas, ir skaitytojas skaitydamas ne del tuščio žingeidumo tai darėm, o kad šiam rašinyj paliestieji klausimai mums rūpi arba su jais nuolatos praktikos gyvenime susiduriam. Štai dabar eina pas mus žemės reforma — ligi šiol daugiau teorijoj, dabar jau praktikoj. Jei tos reformos principinių priešininkų ir nedaug teturime, bet del kelių būdų ir priemonių pas mus taip pat vienos nuomonės nėra, kaip ir kitur. Delto didelės bėdos dar nebūtų ir nėra. Bet vis delto taip pagrindinę žemės reformą gyvendinant begalo yra svarbu, kad tai, kas yra daroma būtų tikrai ir sąmoningai daroma, o ne apgraibomis, ne patamsiais. Tiesa, čia sunku pasakyti, kas ir kada daroma patamsiais ar apgraibomis, o kas ir kada sąmoningai, nes tai, kas šiandien išrodo tikra ir neginčijama, rytoj gali visai kitoje šviesoje pasirodyti. Bet tai teorijoj. O praktikos žmonių gyvenime visur ir visumet galima pastebėti tam tikrų krypsnių ir vingių, bet niekur ir niekumet nepastebima tokių didelių šuolių, kurie viena diena ar vienais metais visą ūkio gyvenimą aukštyn kojom apverstų. Delto ir mes su savo žemės reforma negalime tikėtis nei laukti, kad visiems žinomi ir visur veikiantys vidiniai ūkio įstatymai visai savo galios nustotų.

Kokias išvadas iš visa to galime daryti? — Visų jų čia nei nesuminėsi. Bet jei visuose kraštuose, kur oras, žemė ir kitos ūkio sąlygos artimos mūsiškėms, smulkusis žemės ūkis yra vaisingesnis ir intensyviau vedamas negu stambusis, jei ir pas mus gyvenime tų pačių reiškinių matome, tai nėra jokios baimės, kad stambiuosius dvarus išskaldžius smulkesniais ūkiais ūkio našumas arba produktingumas sumažėtų. Čia net nieko nepakeistų ir ta aplinkybė, jei stambieji ūkiai daugiau rinkai gamintų, negu smulkieji. Nes jei smulkieji ūkiai intensyvingiau vedami ir daugiau vaisių išduoda, tai visuomenei arba valstybei esmėje yra vistiek, kur tie vaisiai sunaudojama — ten pat vietoje, kur gaminami, ar į miestus atgabenti. Visuomeniniu atžvilgiu reikėtų net pripažinti, kad daug yra geriau ir ekonomingiau, jei ūkio dirbiniai arba produktai be jokių tarpininkų ir be važiojimų ten pat vietoje savo naudotojus randa. Bet kaip galime matyti iš Šveicarijos ūkio tirinėjimų, tai net rinkai atiduodamų vaisių kiekybė del ūkio smulkumo nesumažėja. Nes jei mažažemis iš 1 ha daugiau darbo įdėdamas

gauna vaisių už 1000 frankų, o stambūsis ūkininkas ar dvarininkas tik 700, tai pirmasis 67 nuoš. visų savo produktų parduodamas daugiau rinkai atiduoda negu antrasis 85 nuoš. (iš 1000 imant 97 nuoš. bus 670, o iš 700—84 nuoš. = 588).

Taigi vaisingumo atžvilgiu, kiek visi mūsų patirimai ir žinios rodo, galima ūkius smulkinti nieko bloga nesibijant. Bet jau įvemuose paaiškinimuose aš buvau pabrėžęs, kad valstybė ir visuomenė negali taip pat neigti ir pelningumo. O čia mes taip pat visur ir visais atsitikimais panašiose sąlygose matėme, kad nors ūkio vaisingumas yra didesnis smulkesniuose ūkiuose, bet didesnio pelningumo ūkio valdytojui yra lengviau pasiekti stambesniame ūkyje ir kad grynasis žemininko pelnas mažėja su ūkio mažėjimu. Dar daugiau. Mes taip pat žinome, kad žemės vaisingumui yra tam tikros ribos, kurias peržengus intensyvingesnis ūkininkavimas jokių naujų vaisių neduoda, o tam tikromis sąlygomis vaisingumas gali net mažėti. Šita aplinkybė vėl mums sakyte sako, kad stambiųjų ūkių smulkinimui yra tam tikros ribos, kurių peržengti be skriaudos visuomenės ūkiui negalima. Kame tos ribos, kur jų ieškoti? Tai klausimai, į kuriuos turi atsakyti kiekvienam kartui ir kiekvienoj vietoj atskirai mūsų žemės ūkio praktikai ir žemės reformos vykintojai. Bendrais žodžiais galima tik tiek pasakyti, kad nereikėtų tas ribas perdaug mažinti. Nes šiaip ar taip, mūsų ūkio sąlygų negalima lyginti nei su Vokietijos pietų ar vakarų ūkio sąlygomis, nei su sąlygomis pietinėse Amerikos valstybėse ar kituose labai patogiuose kraštuose. Pas mus žemės vaisingumo laipsnis nors gali būti ir yra neblogesnis kaip didžiumoje pasaulio kraštų, bet nėra aukščiausias. Delto ir ūkių negalima perdaug smulkinti nenorint naujus žemininkus vargo ir skurdo žmonėmis daryti.

Bet ir tai dar ne viskas. Nereikia mums jokių svetimų kraštų tirinėjimų (nors jie tą patį rodo), o užtenka savo šalies ūkininkų gyvenimui prisižiūrėti, kad pasakyti, jog pas mus net vidutinis ūkininkas geriausiose sąlygose ūkininkaudamas neturi liuoso laiko nei išteklių kiek daugiau ūkio mokslo žinių įsigyti ir kad tai gali padaryti tik tie, kurie daugiau pelno iš savo žemės turi, tai yra stambesnieji žemininkai. O be ūkio mokslo žinių ilgiau mes apsieti negalime, jei nenorime visų kitų kraštų užpakalyje pasilikti. Ir būtinai reikalinga, kad kiekvienoj apylinkėj būtų po vieną antrą tokių žemininkų, kurie tiek daugiau prasikišę būtų, kad galėtų nuolat sekti visas ūkio mokslo bei technikos naujienas ir būtų visai apylinkei pavizdžiu bei sudarytų tam tikrus sodžiaus kultūros židinius. Del to šale smulkiųjų ir vidutinių ūkininkų taip pat visuomenės ir valstybės reikalų atžvilgiu reikia, kad šen ir ten būtų vienas antras stambesnis ūkis, kurio savininkas ar valdytojas bei naudotojais visuomenei atsimokėtų kuo kitu, ne vien vaisių gausumu. Čia aš palieku šalyje visus pašalinius

politikos ir kt. klausimus, kurie veda prie svarstymo, kiek tokiam sodžiaus žmonių ir ūkio kulturos darbui tinka ar netinka dabartiniai mūsų dvarininkai. Tai jau visai kitas, grynai politikos klausimas, kurį sprendžiant kartais tenka ir grynai ūkio reikalams nukentėti. Bet kad negalima visų ūkių ligi 10—20 ar 40 ha susmulkinti, kad turi būti duota ir garantuota galimybės ir stambesniems (ne latfundijoms) ūkiams susikurti bei plėtotis, kad pagaliau skirstant dvarų žemes taip pat nereikėtų perdaug mažinti — tai rodos turėtų būti iš tų davinių aišku visiems, kurie arčiau Lietuvos ūkio sąlygas pažįsta.

3. Šaltiniai ir raštai.

1. Bericht über die Untersuchungen betr. die Rentabilität der schweiz. Landwirtschaft im Erntejahr 1902, den Schweiz. Landwirtschaftsdepartamente erstattet von Schwez. Bauernsekret.

2. Untersuchungen betr. die Rentab. der schw. Landw., Bericht der Schweiz. Bauernsekret. etc. 1904—13 ir 1915—17.

3. Reserches relatives á la rentabilité de l' agriculture pour la campgne 1914/15, Repport du Secretariat des Paysans, etc.

4. Twelwth Census of the United States, 1900, Vol. V ir VI (Agriculture, Part I ir II).

5. Thirteenth Census of U. S., 1910, Vol. V.

6. Erhebung über die Rentabilität der typischen Landwirtschaftsbetriebe, Bericht XVI Kommission über den Entwurf eines Zollgesetzes, Nr. 704, Reichstag, 10. Legistratur-Periode, II. Session.

7. Statistik des Deutschen Reiches, Band 212,2.

8. Wirtschaft und Statistik, Jahrgang I, Nr. 3 ir 4.

9. Dr. Fr. Aereboe, Allgemeine landwirschaftliche Betriebslehre, fünfte, neub. Auflage, Berlin 1920.

10. Aereboe, Die Beurteilung von Landgütern u. Grundstücken.

11. Dr. Goltz, Handbuch der landw. Betriebslehre, 4. Aufl., Berlin 1912.

12. Dr. G. Krafft, Lehrbuch der Landwirtschaft — Die Betriebslehre, 12. Aufl., Berlin 1920.